

ISSN: 0551-3782

BIULETYN

ARCHIWUM
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

NR 64

Warszawa 2023

**BIULETYN
ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK
NR 64**

Warszawa 2023

Przygotowuje Komitet Redakcyjny w składzie
**Joanna Arvaniti, Anita Chodkowska,
Hanna Krajewska, Katarzyna Słojkowska**

Redakcja
Joanna Arvaniti, Anita Chodkowska

Korekta
Joanna Arvaniti

Tłumaczenie
Urszula Pawlik

Adres Redakcji
Archiwum PAN
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72

Wydano z dotacji Ministerstwa
Nauki i Szkolnictwa Wyższego

ISSN: 0551-3782

Skład, łamanie i druk
AMALKER sp. z o.o.
03-715 Warszawa, ul. Stefana Okrzei 21/4
www.amalker.com

Spis treści

Wykaz ważniejszych skrótów występujących w inwentarzach	5
Joanna Arvaniti	
<i>Inwentarze archiwalne</i>	<i>6</i>
Marek Ciara, Ryszard Wołoszyński	
<i>Materiały Michała Ambrosa</i>	<i>9</i>
Anna Cabaj, Izabela Gass, Adam Jurkowski, Katarzyna Kubek, Małgorzata Strasz	
<i>Materiały Heleny Drège.....</i>	<i>12</i>
Małgorzata Blacha, Marek Ciara	
<i>Materiały Wacława Dziewulskiego</i>	<i>22</i>
Katarzyna Słojkowska	
<i>Materiały Manfreda Kridla.....</i>	<i>28</i>
A. Gąsowska, Z. Otto, B. Radzio, D. Skibniewski, J. Trojanowski, K. Wierchowski, Józef Mizikowski, Katarzyna Słojkowska	
<i>Materiały Józefa Albina Herbaczewskiego</i>	<i>38</i>
Marek Ciara	
<i>Materiały Mikołaja Malinowskiego</i>	<i>50</i>
Marek Ciara	
<i>Materiały Kazimierza Zarankiewicza</i>	<i>54</i>
Urszula Szmigielska	
<i>Publikacje medyczne w zbiorach Biblioteki PAN Archiwum w Warszawie.....</i>	<i>61</i>
Mateusz Sobeczko	
<i>Źródła do historii medycyny w zasobie Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie Oddziale w Katowicach</i>	<i>82</i>

Mateusz Sobeczko

<i>Źródła do historii wojskowości i służby wojskowej naukowców w zasobie Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie Oddziale w Katowicach</i>	<i>90</i>
--	-----------

Izabela Gass

<i>Informacje o wystawach</i>	<i>105</i>
-------------------------------------	------------

Radosław Pawłowski

<i>XIII Warszawski Piknik Archiwalny.....</i>	<i>112</i>
---	------------

Radosław Pawłowski

<i>XXVII Warszawski Festiwal Nauki w Palacu Staszica</i>	<i>115</i>
--	------------

Sprawozdanie z działalności PAN Archiwum w Warszawie

w 2022 roku.....	118
-------------------------	------------

Inwentarze zespołów archiwalnych ogłoszone w numerach 1–64

„Biuletynu Archiwum PAN”(układ chronologiczny).....	136
--	------------

Inwentarze zespołów archiwalnych ogłoszone w numerach 1–64

„Biuletynu Archiwum PAN” (układ alfabetyczny)	150
--	------------

Summary.....	158
---------------------	------------

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW WYSTĘPUJĄCYCH W INWENTARZACH

b.d.	brak daty		(w korespondencji)
b.m.	brak miejsca	kkp.	kserokopia
b.p.	brak paginacji	ks. nab.	księga nabytków
b.t.	brak tytułu	l.	luźne, list
cz.	część		(w korespondencji)
dop.	dopiski	masz.	maszynopis
dot.	dotyczący	m.b.	metr bieżący
dz.	dział	mkf.	mikrofilm
egz.	egzemplarz	nadb.	nadbitka
fasc.	fascicule	neg.	negatyw
fkp.	fotokopia	nlb.	nieliczbowane
fot.	fotografia	not.	notatka
j.a.	jednostka archiwalna	odb.	odbitka
j. alb.	język albański	odp.	odpowiedź
j. ang.	język angielski	opr.	oprawne
j. białor.	język białoruski	oprac.	opracowane
j. czes.	język czeski	pkt	punkt
j. fiń.	język fiński	poczt.	pocztówka
j. franc.	język francuski	pow.	powielany
j. grec.	język grecki	poz.	pozytyw
j. hebr.	język hebrajski	r.	recto, rok, rocznik
j. hiszp.	język hiszpański	rec.	recenzja
j. hol.	język holenderski	rkp.	rękopis
j. jap.	język japoński	rys.	rysunek
j. lit.	język litewski	s.	strona
j. łac.	język łaciński	ss.	strony
j. łot.	język łotewski	sz.	szyte
j. niem.	język niemiecki	szkl.	szklane
j. norw.	język norweski	t.	tom
j. pol.	język polski	tel.	telegram
j. port.	język portugalski	v.	verso
j. ros.	język rosyjski	vol.	wolumin
j. rum.	język rumuński	w.	wiek
j. serb.	język serbski	wiz.	wizytówka
j. słow.	język słowacki	wyc. pras.	wycinek prasowy
j. szw.	język szwedzki	wyd.	wydanie
j. tur.	język turecki	z.	zeszyt
j. ukr.	język ukraiński	zał.	załącznik
j. węg.	język węgierski	zap.	zaproszenie
j. wł.	język włoski	zaw.	zawiadomienie
k.	karta, kartka		

Joanna Arvaniti
Warszawa

INWENTARZE ARCHIWALNE

W 2023 roku obchodziliśmy historyczne wydarzenie — 700. rocznicę założenia Wilna. W związku z tym jubileuszem w 64. numerze „Biuletynu APAN” publikujemy przechowywane w naszych zbiorach spuścizny polskich uczonych związanych z Wilnem, Uniwersytetem Wileńskim i Wileńszczyzną. Są to: Michał Ambros, bibliotekarz, profesor wileńskich gimnazjów, autor m.in. bibliografii regionalnej dotyczącej województwa wileńskiego; Helena Drège, bibliotekarz, bibliofil, bibliograf, pracownik Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, Biblioteki Państwowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie, której była wicedyrektorem i kierownikiem Działu Zbiorów Specjalnych; Wacław Dziewulski, fizyk, wydawca, wykładowca Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie; Józef Albin Herbaczewski, lituanista, poeta, twórca litewskiego ekspresjonizmu, dramaturg, krytyk literacki, publicysta i tłumacz; Manfred Kridl, historyk literatury, profesor m.in. Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie; Mikołaj Malinowski, historyk, archeolog, wydawca źródeł z historii Polski i Litwy. 12 kwietnia każdego roku obchodzimy Międzynarodowy Dzień Lotnictwa i Kosmonautyki. Data ta upamiętnia pierwszy lot człowieka w kosmos (1961). W związku z tym wydarzeniem prezentujemy w naszym wydawnictwie materiały Kazimierza Zarankiewicza, teoretyka lotów kosmicznych, matematyka, profesora mechaniki teoretycznej Politechniki Warszawskiej.

W tegorocznym „Biuletynie Archiwum Polskiej Akademii Nauk” przedstawiamy również referaty pracowników PAN Archiwum w Warszawie: dr Urszuli Szmigielskiej i dr. Mateusza Sobeczki, którzy poświęcili swoje wystąpienia różnorodnym zbiorom przechowywanym w Archiwum PAN, oraz mgr Izabeli Gass i mgr. Radosława Pawłowskiego, którzy zaprezentowali w swoich referatach informacje związane z zorganizowanymi lub współzorganizowanymi wraz z Towarzystwem Rapperswilskim, Towarzystwem Polsko-Szwajcarskim i Muzeum Tadeusza Kościuszki w Solurze wystawami Archiwum PAN oraz z wydarzeniami, w których, jak każdego roku, uczest-

niczyło APAN. Był to Warszawski Piknik Archiwalny, który — podobnie jak w roku ubiegłym — przebiegał pod hasłem *Bez kobiet nie ma historii*, i Festiwal Nauki, podczas którego zaprezentowano trzy referaty pracowników APAN. Zakończył się on koncertem niezwyklego duetu muzycznego Walicki-Popiołek Duo, który łączy w swoim składzie gitarę i fortepian.

Panorama Wilna, przed 1939, fot. Jan Bulhak, Materiały Mieczysława Orłowicza, APAN, III-92, j. 223

Michał Ambros

Marek Ciara, Ryszard Wołoszyński
Warszawa

MATERIAŁY MICHAŁA AMBROSA (1891–1984) (17)

Michał Ambros urodził się 26 września 1891 r. w Chlebowicach w powiecie przemyskim. Ukończył gimnazjum w Drohobyczu. W 1917 r. sfinalizował studia na Wydziale Filozoficznym na Uniwersytecie Lwowskim. W 1933 r. uzyskał doktorat na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie.

W latach 1917–1927 pracował jako nauczyciel języka polskiego, łaciny, greki, propedeutyki historii i filozofii w gimnazjach i seminariach nauczycielskich Okręgu Szkolnego Lwowskiego. W tym samym okresie był bibliotekarzem w bibliotekach Towarzystwa Szkoły Ludowej.

W latach 1928–1939 był zatrudniony w Bibliotece Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, m.in. w latach 1933–1939 na stanowisku kierownika Działu Czytelnictwa. Jednocześnie pracował jako nauczyciel w wileńskich gimnazjach.

W roku szkolnym 1939/1940 był dyrektorem prywatnego Gimnazjum im. Piotra Skargi w Wilnie. Prowadził zajęcia w ramach tajnego nauczania. W 1943 r. został aresztowany przez policję niemiecką pod zarzutem sabotażu i przebywał przez pół roku w więzieniu. Po zajęciu Wilna przez wojska radzieckie pracował w Państwowym Archiwum w Wilnie na stanowisku bibliografa (lipiec 1944–styczeń 1945). Następnie był kierownikiem Miejskiej Biblioteki w Białymstoku (luty–lipiec 1945). Od sierpnia do września 1945 r. był kierownikiem Działu Bibliograficznego i Bibliotecznego w Instytucie Śląskim w Katowicach.

Pod koniec 1945 r. rozpoczął pracę w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Był zatrudniony od października 1945 r. do października 1946 r. na stanowisku kustosa i kierownika działu obejmującego wypożyczalnię, czytelnię i konserwację książek. Od października 1946 r. do przejścia na emeryturę w sierpniu 1968 r. pracował w Bibliotece Narodowej

w Warszawie. Wykładał bibliografię w Katedrze Bibliotekoznawstwa na Uniwersytecie Warszawskim.

Był twórcą i pierwszym redaktorem bibliografii zawartości czasopism i autorem haseł w *Polskim słowniku biograficznym*, w *Słowniku pracowników książki polskiej* i w *Encyklopedii wiedzy o książce*. W 1965 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Zmarł 2 lipca 1984 r. Pochowany został na Cmentarzu Komunalnym Północnym (w kwaterze W–VI–13–3–16).

Materiały Michała Ambrosa zostały przez niego przekazane do Archiwum Polskiej Akademii Nauk w 1961 r. (numer w ks. nab. 343). W 1966 r. Ryszard Wołoszyński sporządził inwentarz warsztatowy spuścizny. W 2020 r. Marek Ciara uzupełnił inwentarz o wstęp. Objętość zespołu to 0,08 m.b. Inwentarz składa się z pięciu jednostek.

W pierwszej jednostce znajduje się spis tytułów teczek akt z zespołu Okręgu Naukowego Wileńskiego z lat 1775–1843.

W drugiej jednostce znajduje się spis rękopisów dotyczących Okręgu Szkolnego Wileńskiego znajdujących się w Archiwum Państwowym w Wilnie: tytuły teczek akt z zespołu Okręgu Naukowego Wileńskiego z lat 1779–1827.

W trzeciej jednostce znajduje się spis rękopisów depozytu książąt Czartoryskich, przekazanych do Archiwum Uniwersytetu Stefana Batorego w Archiwum Kuratorii Wileńskiej Księcia Adama Czartoryskiego z 1926 r.

W czwartej jednostce znajduje się tablica konkordancji sygnatur do spisu rękopisów umieszczonych w katalogu Lipskiego Archiwum Kuratorii Wileńskiej Księcia Adama Czartoryskiego z 1926 r., przechowywanych w Bibliotece Uniwersytetu w Wilnie.

W piątej jednostce jest spis rękopisów z Biblioteki Narodowej: wykaz rękopisów Biblioteki Narodowej — stan sprzed września 1944 r. — dotyczących nauki i oświaty w okręgu wileńskim końca XVIII i początków XIX wieku.

W PAN Archiwum w Warszawie spuściznie nadano sygnaturę 17. W serwisie <https://szukajwarchiwach.pl> zespół ma numer 302/477/0. Inwentarz liczy 5 jednostek.

Źródła i bibliografia

1. Materiały Michała Ambrosa, Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie, 17.
2. *Ambros Michał*, <http://pl.wikipedia.org/wiki>, 20 grudnia 2023.

3. Pawlikowska E., *Michał Ambros*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement 2*, pod red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2000, s. 9–11.

Inwentarz

1. Akta dotyczące Uniwersytetu Wileńskiego znajdujące się w Archiwum Państwowym w Wilnie
Spis tytułów teczek akt z zespołu Okręgu Naukowego z b. Archiwum Państwowego w Wilnie
1775–1843, rkp., l., k. 66
2. Rękopisy dotyczące Okręgu Szkolnego Wileńskiego znajdujące się w Archiwum Państwowym w Wilnie
Tytuły teczek akt z zespołu Okręgu Naukowego z b. Archiwum Państwowego w Wilnie
1779–1827, rkp., l., k. 176
3. Spis rękopisów Biblioteki XX. Czartoryskich, przekazywanych do Archiwum Uniwersytetu Stefana Batorego, niewymienionych w katalogu Lipskiego
1926, masz., l., k. 47
4. Rękopisy umieszczone w katalogu Lipskiego Archiwum Kuratorii Wileńskiej X. Adama Czartoryskiego
Tablica konkordancji sygnatur do spisu rękopisów znajdujących się w Bibliotece Uniwersytetu w Wilnie
1926, rkp., l., k. 2
5. Rękopisy Biblioteki Narodowej
Wykaz kilku rękopisów Biblioteki Narodowej — stan sprzed IX 1944 r. — dotyczących nauki i oświaty w okręgu wileńskim końca XVIII i początków XIX wieku
Przed 1944, rkp., k. 5

Odnowione dawne Obserwatorium
Astronomiczne i dziedziniec Marcina
Poczobutta-Odlanickiego, 1929, ZF, I-49

Helena Drège

Anna Cabaj, Izabela Gass, Adam Jurkowski, Katarzyna Kubek,
Małgorzata Strasz
Warszawa

MATERIAŁY HELENY DRÈGE **(1888–1956)** **(68)**

Helena Drège urodziła się 12 sierpnia 1888 r. w Kole w spolonizowanej rodzinie francuskiej jako córka Jana Drège, chemika, farmaceuty, i Heleny Farndell, z pochodzenia Angielki. Po ukończeniu prywatnego Ośmioklasowego Gimnazjum Żeńskiego Antoniny Walickiej w Warszawie w 1907 r. rozpoczęła studia w Szkole Artystyczno-Dekoracyjnej Chalus i Dunin w Warszawie. Studia po roku przerwała, by podjąć pracę przy katalogowaniu biblioteki swojego stryja Józefa Drège, znanego bibliofila. W latach 1912–1913 studiowała w Berlinie, a w latach 1918–1922 była wolną słuchaczką na Uniwersytecie Warszawskim oraz uczęszczała na wykłady z zakresu nauk humanistycznych prowadzone przez Towarzystwo Kursów Naukowych.

W latach 1909–1919 (z przerwą na studia w Berlinie) pracowała w Bibliotece Ordynacji Krasieńskich, najpierw jako asystentka, a od 1917 r. pełniła obowiązki kierownika.

W 1920 r. przeniosła się do Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, a w kilka miesięcy później do Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, gdzie kierowała Działem Rycin. W latach 1929–1941 pracowała w Państwowej Bibliotece im. E. i E. Wróblewskich w Wilnie na stanowisku wicedyrektora i kierownika Działu Zbiorów Specjalnych. W 1941 r. została zwolniona z pracy i utrzymywała się, korzystając z drobnych zapomóg i ucząc języków obcych.

Wiosną 1945 r. została zatrudniona w Wydziale Kultury Urzędu Głównego Pełnomocnika do spraw Ewakuacji Ludności Polskiej z Terenów Litwy Radzieckiej, gdzie zajmowała się sprawami związanymi z przewozem prywatnych księgozbiorów. 8 lipca 1945 r. z transportem książek uniwersyteckich wróciła do Warszawy, gdzie chwilowo znalazła pracę

w Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych. Po otrzymaniu niewielkiej emerytury zamieszkała u siostry w Świdrze pod Warszawą.

Helena Drège uczestniczyła aktywnie w pracach Związku Bibliotekarzy Polskich, w którym pełniła funkcję sekretarza Zarządu ZBP, współorganizowała Koło Warszawskie ZBP, którego była sekretarzem w latach 1917–1920. W 1923 r. zainicjowała założenie Koła Wileńskiego ZBP i weszła do Zarządu. Brała udział w przygotowaniu przepisów katalogowania alfabetycznego wydanych przez ZBP w 1923 r. Była też aktywnym członkiem i sekretarzem zarządów licznych towarzystw: Towarzystwa Bibliofilów Polskich, Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Państwowej im. E. i E. Wróblewskich, Komitetu Pomocy Naukowej im. E. i E. Wróblewskich, a także członkiem loży masońskiej.

Ogłosiła szereg artykułów w prasie miejscowej poświęconych sprawom bibliotek i bibliotekarom.

Odnaczona została Srebrnym Wawrzynem Polskiej Akademii Literatury za krzewienie czytelnictwa (1938).

Zmarła 6 marca 1956 r. w Świdrze koło Warszawy i została pochowana na cmentarzu Ewangelicko-Reformowanym w Warszawie przy ul. Żytniej.

Spuścizna Heleny Drège z lat 1895–1946, licząca 0,50 m.b., została zakupiona przez Archiwum PAN 30.06.1965 r. od siostry zmarłej Wandy Elżbiety Drège. Prace porządkowo-inwentaryzacyjne były prowadzone w 1987 r. przez Adama Jurkowskiego, praktykanta, studenta KUL, w 1989 r. przez Annę Cabaj, Katarzynę Kubek i Małgorzatę Strasz, praktykantki, studentki UW, oraz w 2015 r. przez mgr Izabelę Gass.

Materiały podzielono na pięć grup. Grupa I, licząca 16 jednostek, obejmuje materiały działalności zawodowej i społeczno-politycznej z lat 1910–1946. Zawiera ona dokumenty działalności zawodowej H. Drège w Bibliotece Uniwersytetu w Wilnie i w Towarzystwie Pomocy Naukowej im. E. i E. Wróblewskich oraz działalności społecznej w stowarzyszeniach, jak np.: Związek Bibliotekarzy Polskich, Towarzystwo Bibliofilów Polskich czy Polskie Towarzystwo Krajoznawcze i Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej Kobiet. Najpierw umieszczono wszystkie materiały związane z działalnością bibliotekarską i bibliofilską. Warte podkreślenia są materiały dotyczące politycznej działalności H. Drège z okresu I. wojny światowej, m.in. potwierdzenie wpłaty na Fundusz Józefa Piłsudskiego (j.a. 16).

Niewielka jest grupa II (3 j.a.), która zawiera materiały biograficzne z lat 1895–1945, jak: dokumenty osobiste, laurka czy fotografie rodzinne.

Grupa III to korespondencja z lat 1919–1945; składa się z trzech jednostek, w tym jedna jednostka (j.a. 22) to zaproszenia i nekrologi.

Grupa IV zawiera jedną jednostkę archiwalną. Jest to artykuł nieustalonego autora o śmierci Adama Mickiewicza.

Na załączniki składa się broszura, której współautorem jest H. Drège, druki ulotne oraz periodyk „Bibliotekarz”.

Spuścizna H. Drège otrzymała w Archiwum PAN sygnaturę 68. Inwentarz zawiera 27 jednostek uzupełnionych 1 aneksem do korespondencji i konkordancją. Numer zespołu w bazie szukajwarchiwach to 528.

Źródła i bibliografia

1. Burchardt S., *Pamięci Heleny Drège*, „Przegląd Biblioteczny”, 1956, z. 4, s. 336–339.
2. *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa–Łódź 1972, s. 181.

PRZEGLĄD ZAWAROŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Materiały działalności zawodowej i społeczno-politycznej	1–16
II. Materiały biograficzne	17–19
III. Korespondencja	20–22
A. Wychodząca	20
B. Wpływająca	21–22
IV. Materiały osób obcych	23
V. Załączniki	24–27
Aneks	1

I. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI ZAWODOWEJ I SPOŁECZNO-POLITYCZNEJ

1. Biblioteka Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie
Sprawozdanie z pracy bieżącej, wykazy zakupów, darów, prenumeraty czasopism i wypożyczenia, notatki, rewersy 1921–1923, rkp., masz., j. pol., ros., l., k. 56
2. Jw.
Wykaz czytelników i dzieł w bibliotekach subwencjonowanych przez Departament Oświaty w 1921 r., wykaz drukarni na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII w., notatki 1922 i b.d., rkp., l., k. 33

3. Towarzystwo Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich. Biblioteka
Statut, umowa przekazania depozytu Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, protokoły, zaproszenia, notatki
1934–1945, rkp., masz., druk, j. lit., pol., l., k. 26
4. Jw.
Kuratela H. D. nad spuścizną artystyczną, literacką oraz biblioteką zmarłej Leony Szczepanowiczowej oraz przekazanie spuścizny do Biblioteki Państwowej im. E. i E. Wróblewskich, protokoły Rady Opiekunczej sprawującej opiekę nad chorą siostrą zmarłej Heleną Jastrzębską oraz nad mieniem i spuścizną artystyczną zmarłej, organizacja pośmiertnej wystawy dzieł Leony Szczepanowiczowej, biogram, przemówienie z okazji otwarcia wystawy, zaproszenia i katalog, korespondencja
1932–1945, rkp., masz., druk, l., k. 58
5. Związek Bibliotekarzy Polskich
Protokoły posiedzeń Zarządu i 10. Posiedzenia Ogólnego, sprawozdania z działalności, komunikaty, korespondencja wychodząca, bruliony
1918–1920, rkp., masz., l., k. 192
6. Jw.
Zawiadomienia o posiedzeniach, oferty kursów bibliotekarskich, materiały do wykładów prowadzonych na kursach, puste druki
1918–1924 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 84
7. Jw.
Lista ofiarodawców na rzecz zbiorów ZBP, wykazy nabytków, rachunek
1919–1922, rkp., l., k. 7
8. Jw.
Kwestionariusz Międzynarodowego Kongresu Bibliotekarzy i Przyjaciół Książki w Pradze, IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich, program, regulamin, legitymacja, bilety
1926, 1936, rkp., druk, l. i sz., k. 19
9. Jw.
Opinia o zbiorach Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego
1919, rkp., masz., l., k. 5

10. Jw.
Organizacja, protokoły, zaproszenia, korespondencja Koła Wileńskiego
1923–1934, rkp., masz., druk, l., k. 39
11. Związek Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich
Zaproszenie na „środe klubową”
1946, masz., l., k. 5
12. Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Wilnie
Statut, deklaracje członkowskie
1926–1931, rkp., masz., druk, l., k. 24
13. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze
Zaproszenie do pracy w Komisji Bibliograficznej i Komisji Bibliotecznej, zaproszenia na miesięczne posiedzenia Sekcji Miłośników Warszawy, bilet uprawniający do fotografowania miejscowości i gmachów, informacja o odczytach
1910–1919, masz., druk, l., k. 15
14. Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej Kobiet
Legitymacja uczestniczki obozu, komunikaty, zawiadomienia, korespondencja
1935–1939, rkp., masz., druk, l., k. 26
15. Rewindykacja dzieł sztuki z Wilna
Wykazy obiektów znajdujących się w rękach prywatnych lub w instytucjach
1944–1945, rkp., masz., l., k. 5
16. Legiony Polskie
Odpis rozmowy Georga Cleinowa z redaktorami pism warszawskich, wypisy z prasy niemieckiej, protest przeciwko uwięzieniu Józefa Piłsudskiego podpisany m.in. przez H. D., potwierdzenie wpłaty na Fundusz Józefa Piłsudskiego, projekt obchodów wymarszu Pierwszej Kadrowej, szkic
Ok. 1916–1919, rkp., masz., j. niem., pol., l., k. 8

II. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

17. Dokumenty osobiste
Legitymacja, przepustki, karty mobilizacyjne, akt notarialny, laurka H. D. dla ojca
1895–1945, rkp., masz., druk, j. lit., pol., ros., l., k. 31
18. Kurs letni na Uniwersytecie im. Stefana Tisza w Debreczynie
Ulotki, foldery
1937–1938, druk, j. franc., pol., l., k. 10

19. H. D. i jej rodzice
Fotografie portretowe i zbiorowe
Przed 1939, fot. 11

III. KORESPONDENCJA

A. Korespondencja wychodząca

20. Redakcja „Kuriera Wileńskiego”
Bilecik i fotografie powodzi w Wilnie
[1931]–1933, rkp., fot. 5, k. 6

B. Korespondencja wpływająca

21. Osoby i instytucje F–S, N.N.
1919–1939 i b.d., rkp., masz., j. ang., lit., pol., l., k. 29,
zob. aneks 1
22. Zaproszenia, nekrologi, bilety wstępu
Korespondencja, broszura
1927–1945, druk, j. białor. [?], pol., l., k. 76

IV. MATERIAŁY OBCE

23. Al. S., *Trochę uwag z powodu jednej polemiki. Kij w mrowisko*
Artykuł
B.d., rkp., masz., l., k. 4

V. ZAŁĄCZNIKI

24. H. D., Stefan Rygiel, *Biblioteka [!] im. Wróblewskich w Wilnie, 1912–1931*
Odbitka z *Księgi pamiątkowej „Biblioteki wileńskie”*
Przed 1932, druk, sz., ss. 23
Druk: Wilno 1934
25. Statuty, programy, ulotki propagandowe
Druki ulotne
1917–1945, druk, l. i sz., k. 49
26. Znaki własnościowe, cegiełki na pomoc dla osób i instytucji, odci-
ski pieczęci
Druki ulotne, wlepki
1921–1922 i b.d., druk, j. hebr., pol., l., k. 87

27. *Alma Mater Vilnensis*

„Bibliotekarz”, 1919, nr 1–6

Jednodniówka „Dnia Akademika” i miesięcznik Powszechnego Związku Bibliotekarzy Polskich

1919, 1922, druk, sz., k. 104

Druk poz. 1: Wilno 1922

ANEKS 1

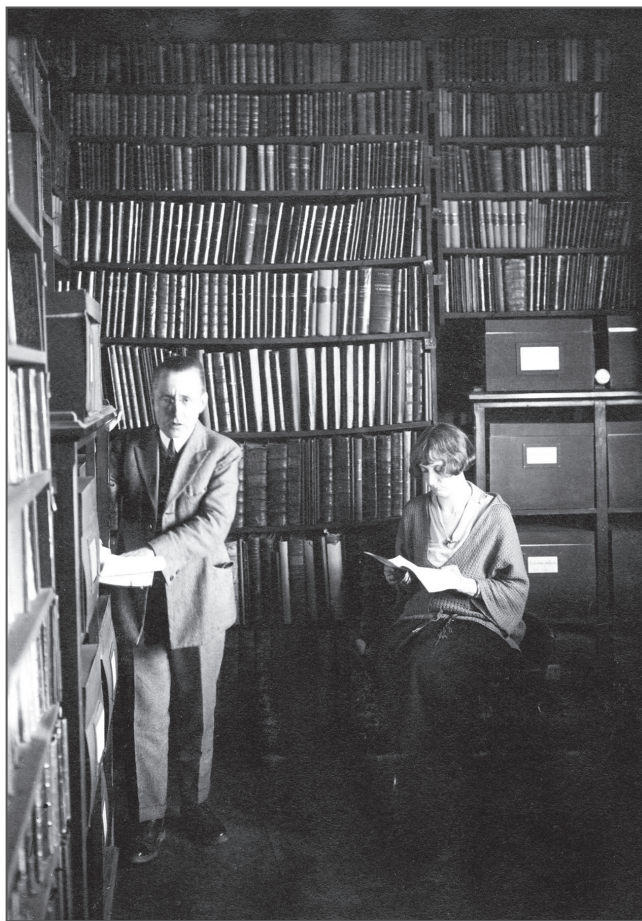
J. 21.	Korespondencja wpływająca. Osoby i instytucje F–S, N.N.	
	Farth-Fergusson S.	1920
	Karanewska Jadwiga	1938
		+zał.
	Lande Jerzy	1939
	Nagrodzki Zygmunt	1934
	Piotrowicz Władysław	1931
	Rygiel [Stefan]	1919, 1931
	Sławiński Kazimierz	1936
	Sternicka A.	1923
	N.N.	1943

Zestawienie jednostek w nowym i dawnym inwentarzu Heleny Drège

Nowy inwentarz	Dawny inwentarz
1	1
2	2
3	10
4	11
5	13
6	4
7	3

Nowy inwentarz	Dawny inwentarz
8	8
9	7
10	5
11	6
12	9
13	14
14	3
15	15
16	16
17	17
18	18
19	19
20	20
21	20
22	12
23	21
24	10
25	22

Nowy inwentarz	Dawny inwentarz
26	23
27	22

Stefan Rygiel i Helena Drège przy pracy w Bibliotece im. E. i E. Wróblewskich
w Wilnie, ok. 1932, [w:] *Album pamiątkowy dla Stefana Rygla*,
APAN, ZF, I-50

Wacław Michał Dziewulski

Małgorzata Blacha, Marek Ciara
Warszawa

MATERIAŁY WACŁAWA DZIEWULSKIEGO (1882–1938) (124)

Wacław Michał Dziewulski, syn Eugeniusza i Anieli z domu Krauze, urodził się 29 września 1882 r. w Warszawie. Ojciec Eugeniusz był asystentem na Katedrze Fizyki na Uniwersytecie Warszawskim. W 1901 r. Michał Dziewulski ukończył V Gimnazjum w Warszawie. Następnie zapisał się na Wydział Mechaniczny w Warszawskim Instytucie Politechnicznym Cesarza Mikołaja II (obecna Politechnika Warszawska), na którym studiował aż do wybuchu strajku szkolnego w styczniu 1905 r. Ponieważ władze rosyjskie zawiesiły zajęcia na tej uczelni, Wacław Dziewulski wyjechał za granicę i w latach 1906–1913 studiował fizykę na Uniwersytecie w Getyndze.

W 1908 r. rozpoczął tam pod kierunkiem fizyka Woldemara Voigta pracę nad zjawiskiem Kerra. Przedstawił w niej nowe dokładne metody pomiarów małych kątów skręcania płaszczyzny polaryzacji oraz technikę wytwarzania nalołów metalicznych w próżni. Praca ta została wydana jako rozprawa doktorska pt. *Beitrag zur Kenntnis der Dispersion des magneto-optischen Kerr-Effektes bei senkrechter Inzidenz*.

W roku akademickim 1911/1912 przebywał w Manchesterze i w laboratorium Ernesta Rutherforda w Victoria University of Manchester zajmował się badaniem zjawiska Zeemana w wodorze. W 1913 r. uzyskał na Uniwersytecie w Getyndze stopień doktora filozofii w zakresie fizyki. Jesienią 1913 r. został asystentem na Katedrze Fizyki Doświadczalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego kierowanej przez Mariana Smoluchowskiego.

W 1914 r., po wybuchu wojny, przebywał w Warszawie i brał udział w badaniach nad promieniotwórczością w Pracowni Radiologicznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Po zajęciu Warszawy w 1915 r. przez Niemców Wacław Dziewulski wstąpił do artylerii Legionów Polskich. Jesienią 1916 r. wystąpił z wojska i wrócił do Warszawy. W latach 1917–1919

był asystentem na Katedrze Fizyki Doświadczalnej kierowanej przez profesora Józefa Wierusza-Kowalskiego na Uniwersytecie Warszawskim. W 1920 r. brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, służbę wojskową zakończył w stopniu kapitana w Korpusie Oficerów Artylerii. W latach 1919–1938 był pracownikiem naukowo-dydaktycznym na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. W 1919 r. został zastępcą profesora na Katedrze Fizyki Doświadczalnej. W marcu 1921 r. uzyskał nominację na stanowisko profesora nadzwyczajnego na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu w Wilnie. W tymże roku Senat powołał go na stanowisko kierownika tego zakładu. W latach 1928–1933 wchodził w skład Państwowej Komisji Egzaminacyjnej w Wilnie dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich i egzaminatorem z fizyki. W 1931 r. został mianowany członkiem Państwowej Komisji Egzaminacyjnej dla egzaminów na stopień prowizora farmacji w Warszawie jako egzaminator z fizyki.

Zainteresowania badawcze Wacława Dziewulskiego to: zjawiska fotoluminescencji i triboluminescencji pary rtęci oraz badania nad wytwarzaniem warstw metalicznych i ich właściwościami. W 1927 r. Wacław Dziewulski, kontynuując doświadczenia prowadzone na Uniwersytecie w Getyndze, rozpoczął w Wilnie badania nad własnościami nalotów metalicznych. Wyniki badań zamierzał opublikować w monografii, jednak przedwczesna śmierć udaremniła realizację tych planów. Materiały wspomnianych prac doświadczalnych uległy zniszczeniu podczas działań wojennych w Wilnie w 1944 r.

Wacław Dziewulski był jednym z założycieli kwartalnika „Fizyka i Chemia w Szkole”. Ponadto brał czynny udział w pracach Komitetu Redakcyjnego czasopisma „Acta Physica Polonica”.

Był odznaczony Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych i Złotym Krzyżem Zasługi.

Związek małżeński zawarł z Janiną Molyneux.

Zmarł w Wilnie 10 sierpnia 1938 r. Pochowany został na cmentarzu Na Rossie w Wilnie.

Materiały Wacława Dziewulskiego o rozmiarze ok. 0.10 m.b. zostały przekazane w darze do Archiwum PAN przez Leona Łosia w 1974 r. (numer w ks. nab. 1237). W 1987 r. Małgorzata Blacha uporządkowała spuściznę i opracowała inwentarz. W 2023 r. Marek Ciara częściowo przeredagował inwentarz. Spuścizna zawiera materiały z lat 1901–1934. W wyniku prac porządkowych materiały podzielono na dwie grupy. Przy systematyzacji jednostek zastosowano układ rzeczowo-chronologiczny.

Grupę I stanowią materiały biograficzne z lat 1901–1934. Znajdują się w jednostkach od 1 do 8: curriculum vitae twórcy spuścizny, świadectwo ukończenia części studiów w Warszawskim Instytucie Politechnicznym, dyplom doktorski na Uniwersytecie w Getyndze, przemówienie poświęcone pamięci księdza biskupa Władysława Bandurskiego na Zjeździe Związku Harcerstwa Polskiego, zawiadomienia o przyznaniu odznaczeń, materiały dotyczące wykładów i pracy naukowej na Politechnice Warszawskiej, Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. W jednostce 8 znajdują się fotografie, m.in. zbiorowa fotografia profesorów Uniwersytetu w Wilnie.

Grupa II zawiera odbitki prac W. Dziewulskiego drukowanych w „Physikalische Zeitschrift” z lat 1912–1913 (j.a. 9). Materiały archiwalne dotyczące W. Dziewulskiego znajdują się też w spuściznie Władysława Dziewulskiego, brata twórcy spuścizny, profesora astronomii na Uniwersytecie Wileńskim i Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (PAN Archiwum w Warszawie, III–146, j.a. 99). Ponadto w PAN Archiwum w Warszawie znajduje się spuścizna ich ojca Eugeniusza Dziewulskiego (III–146). Materiały W. Dziewulskiego w Archiwum PAN otrzymały sygnaturę 124. W serwisie <https://szukajwarchiwach.pl> zespół ma numer 302/584/0. Inwentarz obejmuje 9 jednostek archiwalnych.

Źródła i bibliografia

1. Materiały Wacława Dziewulskiego, Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie, 124, j. 1, 4.
2. Materiały Władysława Dziewulskiego, Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie, III–146, j. 99.
3. *Dziewulski Wacław*, [w:] *Wielka encyklopedia PWN*, t. VII, Warszawa 2002, s. 547.
4. Niewodniczański H., *Wacław Dziewulski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VI, Kraków 1948, s. 177–179.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

pozycja inwentarza

I. Materiały twórczości i biograficzne	1–8
II. Załącznik	9

I. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

1. Biografia

Curriculum vitae i spis publikacji, tymczasowy dowód osobisty

1920–1929 i b.d., rkp., masz., druk, 1., k. 7

2. Nauka szkolna, studia

Kopia świadectwa dojrzałości, zaświadczenie o ukończeniu do 15.01.1905 r. części studiów w Warszawskim Instytucie Politechnicznym, świadectwo o nienotowaniu przez policję, dyplom potwierdzający wpis na listę studentów Uniwersytetu w Getyndze, dyplom doktorski

1906–1914, rkp., masz., j. łac., niem., ros., 1., k. 22

3. Komisja Wojskowa Armii Rosyjskiej

Dokumenty przedstawione Rosyjskiej Komisji Wojskowej: zaświadczenie o niepodleganiu śledztwu, nienależeniu do tajnych stowarzyszeń, zaświadczenie oberpolicmajstra o nienotowaniu przez policję, świadectwo maturalne wraz z uwierzytelnionym tłumaczeniem na język niemiecki, spis dokumentów

1901–1906, rkp., masz., druk, j. niem., ros., 1., k. 15

4. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie

Polecenie wypłaty wynagrodzenia, zawiadomienie o dodatku do pensji, dodatku za wysługę lat, korespondencja z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, rektorem i Senatem Uniwersytetu w Wilnie

1913–1934, rkp., masz., 1., k. 10

5. Politechnika Warszawska, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Wileński

Powołania do wygłaszania wykładów, nominacje i powołania na stanowiska i funkcje naukowe

1918–1934 i b.d., masz., druk, 1., k. 23

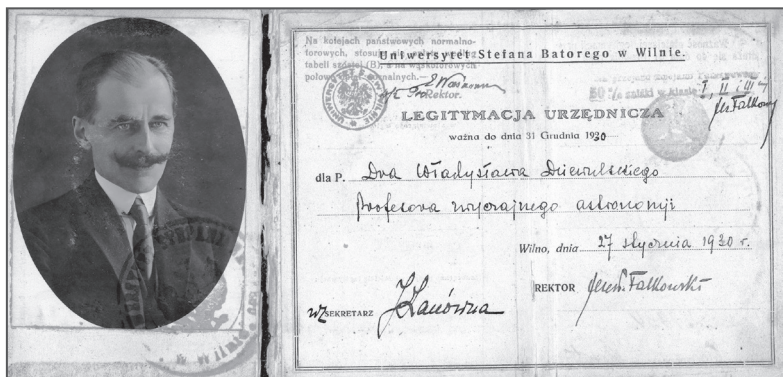
6. Związek Harcerstwa Polskiego

Przemówienie na Zjeździe Oddziału Wileńskiego Związku Harcerstwa Polskiego w Wilnie poświęcone pamięci księdza biskupa Władysława Bandurskiego

1932, rkp., 1., k. 1

7. Odznaczenia

Zawiadomienia o przyznaniu Medalu Dziesięciolecia Odzyskania Niepodległości, Złotego Krzyża Zasługi,

Legitymacja urzędnicza Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie dr. Władysława Dziennickiego, profesora zwyczajnego astronomii, 1930, Materiały Władysława Dziennickiego, APAN, III-146, j. 80

Odnaki Wdzięczności ZHP, legitymacja Odznaki Pamiątkowej 1. Pułku Artylerii Legionów, dyplom Odznaki Honorowej za Walkę o Szkołę Polską, korespondencja z Komitetem Obchodu 25-lecia Walki o Szkołę Polską 1929–1933 i b.d., rkp., masz., druk, 1., k. 11

8. Fotografie portretowe i zbiorowe W. D.
B.d., szt. 5

II. ZAŁĄCZNIK

9. *Beitrag zur Kenntnis der Dispersion des magnetischen Kerreffekts bei senkrechter Inzidenz*
Über den magnetischen Kerreffekt bei äquatorialer Magnetisierung
Odbitki prac z „Physikalische Zeitschrift”
1912–1913: druk., sz., j. niem., k. 31
Druk poz. 1: nr 13 z 1912 r., s. 642–648
Poz. 2: nr 142 z 1913 r., s. 485–489

Manfred Edward Robert Kridl

Katarzyna Słojkowska
Warszawa

MATERIAŁY MANFREDA KRIDLA (1882–1957) (55)

Manfred Edward Robert Kridl urodził się 11 października 1882 r. we Lwowie jako syn Edwarda Józefa, Czecha, kapitana wojsk austriackich, i Wiktorii Teofili z Załęskich. W latach 1892–1901 uczęszczał do Szkoły Realnej we Lwowie, w której złożył egzamin dojrzałości w 1901 r. Od października 1902 r. do stycznia 1906 r. studiował na Uniwersytecie Lwowskim filologię polską u R. Pilata i J. Kallenbacha, filologię francuską u E. Porębowicza i filozofię u K. Twardowskiego. Studia filologiczne dopełnił we Fryburgu w Szwajcarii. W 1907 r. objął posadę nauczyciela na trzyletnich Wyższych Kursach Handlowych Męskich im. Augusta Zielińskiego w Warszawie. Równolegle od września 1908 r. nauczał w Prywatnym Warszawskim Gimnazjum im. E. Konopczyńskiego. W lipcu 1909 r. doktoryzował się na Uniwersytecie Lwowskim pod kierunkiem Teofila Ciesielskiego. Tytuł pracy doktorskiej brzmiał *Mickiewicz i Lamennais. Studium porównawcze*. W czasie 1. wojny światowej walczył w armii austriackiej. Za zasługi wojenne otrzymał list pochwalny od cesarza Austrii. Po wojnie pracował jako nauczyciel w Szkole Handlowej Zgromadzenia Kupców m.st. Warszawy, a następnie w Państwowym Gimnazjum im. Tadeusza Czackiego w Warszawie. W 1921 r. habilitował się na Uniwersytecie Warszawskim na podstawie pracy *Antagonizm wieszczów. Rzecz o stosunku Słowackiego do Mickiewicza*. Urlopowany ze szkoły w latach 1928–1932, spędził ten okres w Belgii jako profesor Uniwersytetu w Brukseli w Katedrze Języków Słowiańskich. Następnie wykładał historię literatury polskiej na Uniwersytecie Wileńskim. 1.07.1932 r. uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego, a 1.06.1934 r. profesora zwyczajnego historii literatury polskiej Uniwersytetu Wileńskiego. W roku akademickim 1934/1935 pełnił na wileńskiej uczelni funkcję dziekana Wydziału Humanistycznego,

a w 1935/1936 r. zastępcy prorektora. Manfred Kridl prowadził dość żywioną działalność polityczną. Rozpoczął ją już w czasach szkolnych. Był wówczas członkiem kółka socjalistycznego i wydawał pismo hektograficzne „Niewolnik”. Potem przez pewien okres należał do II Proletariatu i Polskiej Partii Socjalistycznej na terenie Galicji. Następnie współpracował ze Stronnictwem Ludowym i był aktywnym działaczem oświatowym w Kole Kościuszki Towarzystwa Szkoły Ludowej. Jako profesor Uniwersytetu Wileńskiego uchodził za przyjaciela i patrona młodzieży lewicowej. Pełnił funkcję prezesa Klubu Demokratycznego, który powstał w Wilnie w maju 1938 r. Od kwietnia 1939 r. był wiceprezesem Stronnictwa Demokratycznego, a ponadto przewodniczącym Komisji Programowej i członkiem Komisji Organizacyjnej Okręgu Wileńskiego. Wkrótce został wybrany na przewodniczącego SD Okręgu Wileńskiego. Po wybuchu wojny, od września 1939 r., pracował w Polskim Komitecie Pomocy Uchodźcom w Wilnie. W wyniku zamknięcia Uniwersytetu Stefana Batorego w grudniu 1939 r. opuścił Wilno wraz z żoną i dwojgiem dzieci i udał się do Belgii na zaproszenie Uniwersytetu Brukselskiego. Przebywał tam bardzo krótko. Po bombardowaniu, które rozpoczęło się 10.05.1940 r., wyjechał do Francji. Podczas miesięcznego pobytu w Paryżu rząd londyński ofiarował mu posadę dyrektora Polskiego Muzeum w Szwajcarii, ale szybka eskalacja działań wojennych zmusiła go do ponownego wyjazdu. Udał się przez Hiszpanię do Portugalii, a stamtąd do Stanów Zjednoczonych. W Nowym Jorku wylądował 10.09.1940 r. Przez osiem lat, od 1940 do 1948 r., wykładał literaturę polską i rosyjską oraz uczył języka rosyjskiego w Northampton Smith College, żeńskiej uczelni w stanie Massachusetts. Swą obecność w stanie Massachusetts wykorzystywał na popularyzowanie wiedzy o Polsce wśród licznej Polonii. Wygłaszał odczyty o Koperniku, Pułaskim, o polskich laureatach Nagrody Nobla, o osiągnięciach przedwojennej Polski. Prowadził również działalność oświatową wśród rodowitych Amerykanów, m.in. wygłaszał prelekcje w różnych kościołach, klubach obywatelskich, mówił przez radio, udzielał wywiadów do prasy. W 1948 r. został powołany na Katedrę Historii Literatury Polskiej (pierwszą w USA) na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku. Od 1955 r. do śmierci prowadził tu zajęcia już jako profesor emeritus. Głównym przedmiotem jego badań historycznoliterackich była literatura polska XIX wieku, a zwłaszcza twórczość wielkich romantyków. Poza pracą doktorską i habilitacyjną poświęcił im liczne eseje, szkice, artykuły. Napisał przedmowy do nowych wydań dzieł J. Słowackiego oraz A. Mickiewicza i innych. Ogłosił syntetyczny

zarys podręcznikowy *Literatura polska wieku XIX* (t. I–IV, 1925–1929, t. V, cz. 1–2, 1931–1933). W zbiorze rozpraw *Krytyka i krytycy* (1923) ujawnił swoje zainteresowania metodologiczne. Skonkretyzował je m.in. w pracy *Wstęp do badań nad dziełem literackim* (1936, wznowienie 1978). Sformułował tzw. integralną metodę badania i opisu dzieła literackiego, pojętego jako autonomiczny twór fikcji artystycznej. Wzbudziła ona żywe dyskusje teoretyczne i oddziaływała na młodych badaczy literatury skupionych wokół wydawanej przez niego serii *Z zagadnień poetyki* (t. I–VI, 1936–1939). Praktycznym wyrazem jego metodologicznej postawy były m.in. studia zebrane w tomie *W różnych przekrojach* (1939). Od 1908 r. był współpracownikiem czasopism. W „Książce”, „Bibliotece Warszawskiej”, „Pamiętniku Literackim”, „Wiadomościach Literackich”, „Przeglądzie Współczesnym”, „Roczniku Literackim” prowadził stały dział krytyki literacko-naukowej i omówień. Między innymi w „Kulturze”, „Przeglądzie Humanistycznym”, „Pologne Littéraire” zamieszczał artykuły i recenzje. W latach 1933–1938 był w Zespole Redakcyjnym „Pamiętnika Literackiego”. Od 1911 r. był członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, najpierw rzeczywistym, a następnie nadzwyczajnym (1932) i zwyczajnym (1934). W latach 1912–1914 sprawował w nim funkcję sekretarza Wydziału I Językoznawstwa i Literatury. W 1921 r. został współpracownikiem Komisji Literackiej Polskiej Akademii Umiejętności, a od 1923 r. był członkiem Komisji do Badań Literatury i Oświaty PAU.

Manfred Kridl był trzykrotnie żonaty. Po raz pierwszy małżeństwo zawarł w 1910 r. z Gabriellą z Dolińskich. Po zmianie wyznania katolickiego na ewangelicko-reformowane i rozwodzie wstąpił w drugi związek małżeński z Haliną Wincentą Meylert. Miał z nią dwoje dzieci — córkę Elżbietę i syna Andrzeja. Po jej śmierci ożenił się w 1947 r. z Amerykanką Katherine Weidler.

Zmarł 4.02.1957 r. w Nowym Jorku. Pochowany został w Dennisport (Massachusetts) w posiadłości Valkenierów, rodziców zięcia.

Materiały Manfreda Kridla w PAN Archiwum w Warszawie są fragmentem spuścizny po uczonym. Archiwalia zostały przejęte w kilku transzach. W 1959 r. prof. dr Renata Mayenowa przekazała do Archiwum artykuły (ks. nab. 246). W 1964 r. Archiwum przejęło dar od Marii Prüffer w postaci dwóch listów wraz z odpisami (list M. Kridla i list E. Kridl do M. i J. Prüfferów, ks. nab. 517). W 2001 r. w Archiwum znalazła się publikacja o M. Kridlu (do druku w prasie kresowej) przekazana przez Wacława Dziewulskiego.

Materiały M. Kridla pochodzą z lat 1893–2001. Zostały one uporządkowane i zinventaryzowane w 2009 r. przez Katarzynę Słojkowską. Objętość zespołu wynosi 0,15 m.b. W trakcie porządkowania archiwalia podzielono na 6 zasadniczych grup.

Grupa I obejmuje prace naukowe twórcy spuścizny. Są to 4 artykuły — 3 w postaci maszynopisów i rękopis. Jeden z artykułów został napisany po 1947 r., na co wskazuje zamieszczony w nim przypis. Materiały te umieszczono w 1 j.a.

W skład grupy II weszły materiały dotyczące działalności naukowej, zawodowej i wydawniczej M. Kridla. Pochodzą one z lat 1911–1939. Podzielono je na 3 podgrupy: A. Działalność naukowa; B. Działalność zawodowa; C. Działalność wydawnicza. W pierwszej podgrupie znalazła się korespondencja z Polską Akademią Umiejętności, Towarzystwem Naukowym Warszawskim, Klubem Literackim i Naukowym (j.a. 2). W drugiej podgrupie umieszczono m.in. materiały związane z przejęciem Seminarium Literatury Powszechnej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (j.a. 3). Trzecia podgrupa obejmuje korespondencję z Prezydium Rady Ministrów — Zarząd Funduszu Kultury Narodowej w sprawie subwencji na działalność wydawniczą, m.in. na wydawnictwo *Z zagadnień poetyki*, umowy wydawnicze, kwity z drukarni i księgarń, kosztorysy, sprawozdania rachunkowe (j.a. 4).

Grupę III tworzą materiały biograficzne, które pochodzą z lat 1893–1934. Obejmują one dokumenty osobiste, dokumenty przebiegu nauki i pracy zawodowej oraz służby wojskowej (j.a. 5), a także materiały gospodarcze i majątkowe (j.a. 6 i 7). Znalazły się tu m.in.: legitymacje, paszport, świadectwa szkolne, dojrzałości, immatrykulacji na Uniwersytet Lwowski, wykazy kolokwiiów, dyplom doktorski, zaświadczenia o udziale w seminarium na Uniwersytecie we Fryburgu, odpis ankiety personalnej, nominacje, zaświadczenia o przebiegu pracy dydaktycznej, list pochwalny od cesarza Austrii, odpis testamentu Cecylii Niewiadomskiej, którego M. Kridl był wykonawcą, materiały rozwodowe z Gabriellą z Dolińskich, polisa ubezpieczeniowa, książeczki PKO, kwity wpłat, zaświadczenia o stanie konta.

Grupę IV tworzy korespondencja i bilety wizytowe. Są tu dwa listy wraz z odpisami adresowane do M. i J. Prüfferów, z których jeden jest autorstwa M. Kridla (1956), a drugi jego córki Elżbiety (1957), oraz dwa bilety wizytowe (8 j.a.). List córki zawiera informacje dotyczące choroby, śmierci i pogrzebu ojca.

W skład V grupy wchodzi materiały o twórcy spuścizny. Stanowi je publikacja Wacława Dziewulskiego z 2001 r. pod tytułem *Sylwetka prof. M. Kridla w relacjach różnych osób* (9 j.a.).

Grupa VI to materiały rodzinne. Są to materiały Edwarda Józefa Kridla — ojca, Teresy Joanny Nepomuceny Zappe — babki ze strony matki, Gabrieli z Dolińskich — pierwszej żony oraz Haliny Wincenty Meylert — drugiej żony (10–13 j.a.).

W Archiwum PAN w Warszawie materiałem M. Kridla nadano sygnaturę 55. W serwisie szukajwarchiwach zespół ma numer 515. Liczy on 13 jednostek archiwalnych. W trakcie porządkowania z materiałów wyłączono fotografię M. Kridla, którą przekazano do Zbioru Fotografii (sygn. XXIV–198). Ze spuścizny wyłączono także: gipsową plakię portretową (sygn. 1057), trzy medale (sygn. 784, 785, 786), order belgijski (sygn. 955) oraz dwie monety greckie (sygn. 953, 954), które przekazano do Zbioru Medali. Ogromna większość spuścizny M. Kridla znajduje się w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk w Dziale Rękopisów. Litewskie materiały obejmują 570 jednostek inwentarzowych. Wśród nich znajdują się: bardzo ciekawa korespondencja (m.in. listy Z. Dębskiej, S. Żółkiewskiego, R. Ingardena, J. Kleintera, J. Krzyżanowskiego, J. Saloniego), notatki uniwersyteckie, wykłady, recenzje prac M. Kridla, recenzje różnych prac, dokumentacja pracy na Uniwersytecie Wileńskim (m.in. seminariów prowadzonych przez M. Kridla), materiały o charakterze warsztatowym z historii literatury, materiały dotyczące trendów antysemickich w środowisku akademickim.

Źródła i bibliografia

1. Materiały Manfreda Kridla, Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie, 55, j. 2, 5, 9.
2. *Kridl Manfred*, [w:] *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, t. XV, Warszawa 2003, s. 15.
3. Rzeuska M., *Kridl Manfred*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 303–306.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Materiały twórczości naukowej	1
II. Materiały działalności naukowej, zawodowej i wydawniczej	2–4
A. Działalność naukowa	2
B. Działalność zawodowa	3

C. Działalność wydawnicza	4
III. Materiały biograficzne	5–7
IV. Korespondencja i bilety wizytowe	8
V. Materiały o twórcy spuścizny	9
VI. Materiały rodzinne	10–13
A. Materiały Edwarda Józefa Kridla	10
B. Materiały babki Teresy Joanny Nepomuceny Zappe	11
C. Materiały pierwszej żony Gabrieli z Dolińskich	12
D. Materiały drugiej żony Haliny Wincenty Meylert	13

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ

1. *Nowele Erskine'a Caldwell*
Some remarks about realism in fiction
Quelques remarques sur le romane realiste francais et polonaise
Z zagadnień strukturalnych tzw. powieści klasycznej, romantycznej i realistycznej
 Artykuły
 Po 1947 i b.d., rkp., masz., j. ang., franc., pol., l., k. 173

II. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ, ZAWODOWEJ I WYDAWNICZEJ

A. Działalność naukowa

2. Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Akademia Umiejętności,
 Klub Literacki i Naukowy
 Zaproszenia, zawiadomienia
 1911–1933, rkp., masz., druk, l., k. 6

B. Działalność zawodowa

3. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie
 Przejęcie Seminarium Literatury Powszechnej: protokół, po-
 kwitowanie, spis ksiąg inwentarzowych
 1939, rkp., masz., l., k. 3

C. Działalność wydawnicza

4. Prezydium Rady Ministrów. Zarząd Funduszu Kultury Narodowej
 Wydawnictwa, księgarnie, drukarnie
 Korespondencja w sprawie subwencji na wydawnictwa,
 umowy wydawnicze, plan wydawniczy, kwity z drukarni

i księgarń, sprawozdania rachunkowe, obrachunki komisów,
kosztorysy
1935–1939, rkp., masz., druk, l., k. 122

III. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

5. Dokumenty osobiste

Legitymacje, paszport, odpis ankiety personalnej, wyciąg
z ksiąg ludności, świadectwa, dyplom, zaświadczenia, no-
minacje, list pochwalny, arkusze płatnicze, zawiadomienia,
odpis testamentu Cecylii Niewiadomskiej, dokumenty roz-
wodowe
1893–1934, rkp., masz., druk, j. łac., niem., pol., l. i sz., opr.,
k. 124, fot. szt. 1

6. Dokumenty gospodarcze i majątkowe

Polisa ubezpieczeniowa, kwity wpłat, okólnik wraz z załącz-
nikiem
1922–1939, rkp., masz., druk, l. i sz., k. 149

7. Jw.

Książeczki PKO własne i członków rodziny, rachunki prenu-
merat, zaświadczenia o stanie konta
1927–1939, rkp., druk, l. i sz., k. 349

IV. KORESPONDENCJA I BILETY WIZYTOWE

8. Maria i Jan Prüfferowie

Benni Tytusowa, Mickiewicz Ladislav

2 listy, w tym jeden napisany przez Elżbietę Kridl — córkę,
bilety wizytowe
1936, 1956–1957 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 12

V. MATERIAŁY O TWÓRCY ZESPOŁU

9. Wacław Dziewulski, *Sylwetka prof. M. Kridla w relacjach różnych osób*

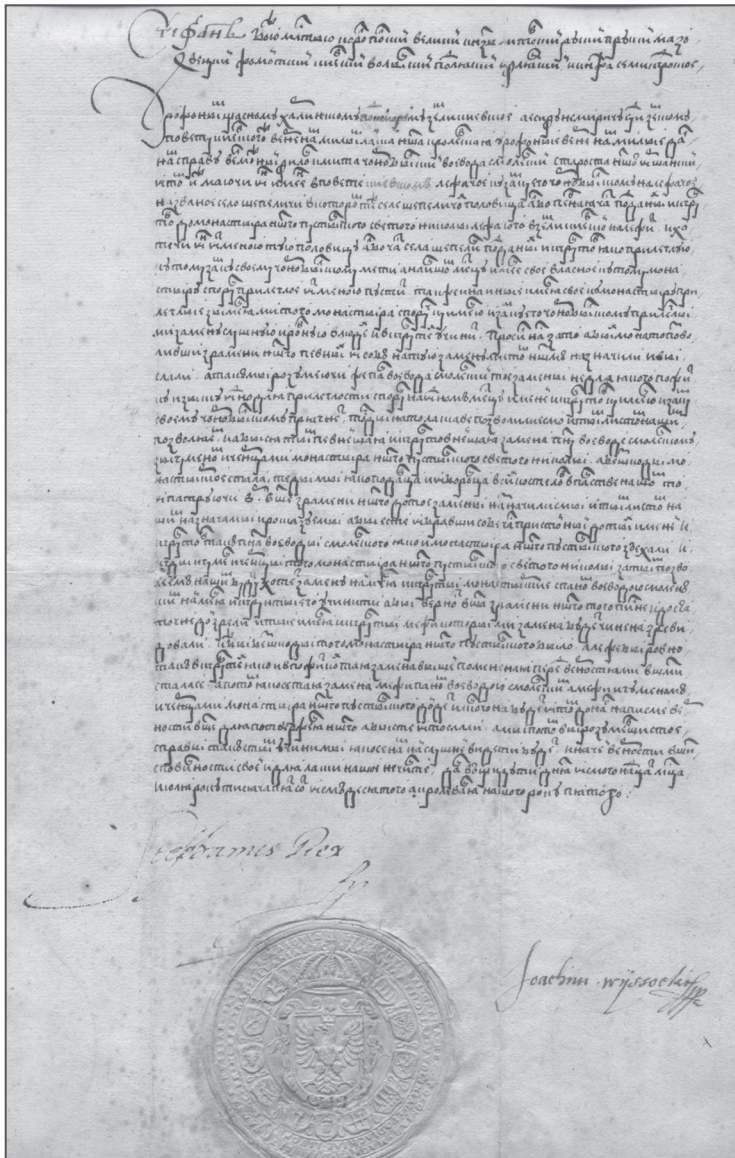
Artykuł
2001, masz., l., k. 5

VI. MATERIAŁY RODZINNE

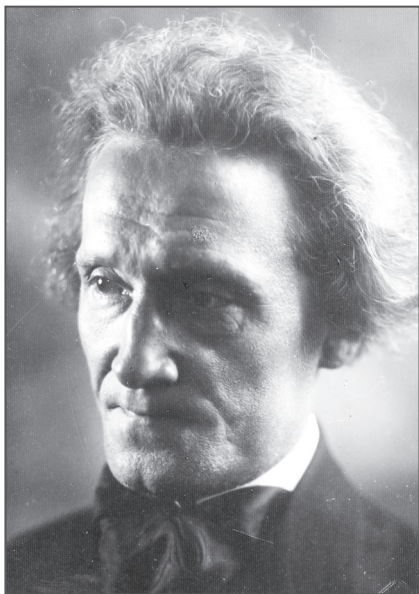
10. Edward Józef Kridl — ojciec
Potwierdzenie służby wojskowej
Po 1887, masz., j. czes., k. 1
11. Teresa Joanna Nepomucena Zappe — babka
Świadectwo urodzenia, chrztu i ślubu
1889, 1921, rkp., druk, j. łac., niem., l., k. 2
12. Gabriela z Dolińskich — pierwsza żona
Świadectwo chrztu, świadectwo chrztu matki i ślubu rodziców, świadectwa urodzenia i chrztu babki oraz prababki
1907–1921, rkp., druk, j. łac., l., k. 5
13. Halina Wincenta Meylert — druga żona
Świadectwo pochodzenia, metryka, dokumenty przebiegu nauki i pracy, wyciąg z ksiąg ludności, karta bezrobotnego
1898–1940, rkp., masz., druk, j. lit., pol., ros., l., opr., k. 36

Uniwersytet Wileński, dziedziniec Piotra Skargi
z widokiem na kościół św. Jana Chrzciciela i św. Jana
Ewangelisty, b.d., APAN, ZF, XV–28

Dokument z pieczęcią opłatkową i podpisem króla Stefana Batorego, nadający dobra jezuitom po utworzeniu Akademii Wileńskiej, 1580, Materiały do Dziejów Uniwersytetu Wileńskiego, APAN, 103, j. 1

Józef Albin Herbaczewski

A. Gąsowska, Z. Otto, B. Radzio, D. Skibniewski, J. Trojanowski,
K. Wierchowski, Józef Mizikowski, Katarzyna Słojkowska
Warszawa

MATERIAŁY JÓZEFA ALBINA HERBACZEWSKIEGO (1876–1944) (III–156)

Józef Albin Herbaczewski urodził się 20 października¹ 1876 r. we wsi Łankieliszki na Suwalszczyźnie jako syn Kajetana, zakryśianina, uczestnika powstania styczniowego, i Marii Magdaleny z Linków. Po ukończeniu szkoły podstawowej uczył się w gimnazjum w Mariampolu, z którego został usunięty w 1894 r. bez prawa kontynuowania nauki w Imperium Rosyjskim. Postawiono mu zarzut przygotowywania tajnego spisku. W latach 1894–1896 pracował w fabryce konfitur w Warszawie jako pomocnik księgowego.

Następnie przekroczył nielegalnie granicę i przybył do Krakowa, gdzie otrzymał pozwolenie osiedlenia się. W latach 1899–1901 pracował jako pisarz urzędowy w kancelarii adwokackiej, a na zamówienie drukarza i właściciela sklepu dewocjonaliów tłumaczył katechizmy i książki religijne z języka litewskiego. Od 1901 do 1906 r. studiował jako wolny słuchacz na Uniwersytecie Jagiellońskim. W tym czasie stał się gorącym zwolennikiem i uczestnikiem cyganerii Stanisława Przybyszewskiego. Związał się z kabaretem literackim Zielony Balonik, w którym stał się felietonistą i mistrzem improwizacji. Uczestniczył w pracach Klubu Słowiańskiego, wygłaszając na zebraniach odczyty i publikując w „Świecie Słowiańskim”. W 1904 r. współtworzył Litewskie Stowarzyszenie Społeczno-Naukowe „Ruta”.

W 1905 r. w Krakowie ukazała się jego pierwsza zwrta publikacja *Odrodzenie Litwy wobec idei polskiej*, wydana przez księgarnię Gebethnera.

W latach 1912–1914 i następnie 1919–1923 pracował jako lektor języka litewskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Na początku 1. wojny

¹ Na grobie widnieje data 1.01.1876 r.; <https://www.zck-krakow.pl/locator>, 28 lipca 2023.

światowej jako poddany rosyjski został internowany przez władze austriackie w Czechach i przez dwa lata przebywał w Pradze, gdzie pisywał artykuły do „Kuriera Poznańskiego”.

Wiosną i jesienią 1919 r. występował jako pośrednik dyplomatyczny między stroną litewską a polską. W 1923 r. przyjechał do Kowna, gdzie został zatrudniony na Uniwersytecie Litewskim w Katedrze Języków i Literatur Słowiańskich jako wykładowca języka polskiego i literatury polskiej. Następnie w 1933 r. zamieszkał w Warszawie, gdzie utrzymywał się z publikacji artykułów i publicznych wykładów. Tutaj spędził czas 2. wojny światowej do momentu upadku powstania warszawskiego, kiedy to był ewakuowany do Krakowa.

Zmarł w krakowskim szpitalu 3 grudnia 1944 r. i został pochowany na cmentarzu Rakowickim (kwatery XIII B, rząd zach., miejsce 6).

W 1910 r. zawarł związek małżeński z Teoną Jastrzębowską, najstarszą siostrą Wojciecha Jastrzębowskiego (1885–1960), profesora Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

Materiały Józefa Albina Herbaczewskiego trafiły do Archiwum PAN w Warszawie w dwóch transzach — w 1966 r. jako zakup od Haliny Jastrzębowskiej (0,40 m.b.) oraz w 2023 r. jako dar Elżbiety Jastrzębowskiej (0,05 m.b.). W 1984 r. został opracowany przy współudziale praktykantów Policealnego Studium Informacji, Archiwistyki i Księgarstwa w Warszawie pod kierunkiem Józefa Mizikowskiego inwentarz dla 1. transzy materiałów liczący 41 j.a. Po dopływie w 2023 r. Katarzyna Słojkowska przeprowadziła meliorację zespołu wraz z ponownym opracowaniem biogramu twórcy spuścizny oraz ujednoliceniem opisów jednostek zgodnie ze stosowanymi obecnie zasadami. Inwentarz zawiera teraz 47 j.a. Uzupełniają go 3 aneksy.

Materiały J.A. Herbaczewskiego liczą 0,45 m.b. i pochodzą z lat 1853–1958. Zostały podzielone na 6 zasadniczych grup.

Grupa I to materiały twórczości publicystycznej i literackiej z lat 1904–1939. W jej ramach wyodrębniono 6 podgrup: A. Prace i artykuły dotyczące stosunków polsko-litewskich i zagadnień politycznych; B. Prace i artykuły dotyczące kulturoznawstwa; C. Artykuły dotyczące zagadnień religioznawstwa i moralności; D. Recenzje; E. Utwory literackie; F. Materiały warsztatowe. Archiwalia w tej grupie zostały wytworzone w językach litewskim i polskim. Nadano im układ chronologiczny.

Grupa II to materiały biograficzne i rodzinne z lat 1905–1955 zabezpieczone w 3 jednostkach archiwalnych. Na uwagę zasługuje bogata dokumentacja fotograficzna w postaci zdjęć twórcy spuścizny i jego żony

Teony. Na fotografiach można odnaleźć sceny warszawskie, w tym Ogród Saski i słynny lokal Pod Wróblem, gdzie stołowała się bohema.

W grupie III umieszczono szczupłą korespondencję wychodzącą i wpływającą z lat 1912–1939. Znalazł się tu między innymi autograf listu Jana Lechonia.

Grupa IV to materiały o twórcy spuścizny z lat 1906–1958 w postaci wycinków z prasy polskiej i litewskiej oraz listów inż. J. Tołłoczki i K. Witkiewicza do prof. W. Jastrzębowskiego.

W V grupie materiałów osób obcych umieszczono autograf Władysława Syrokomli *Toast T. Narbutowi*, napisany i odczytany podczas uczty na cześć Teodora Narbutta wydanej w 1853 r. przez Eustachego hrabiego Tyszkiewicza w Wilnie z późniejszą adnotacją z 1872 r. oraz niedatowany wyciąg z herbarza dotyczący rodu Narbutów.

Grupa VI to załączniki z lat 1903–1938. Tworzy ją 5 jednostek archiwalnych zawierających prace drukowane J.A. Herbaczewskiego w językach litewskim i polskim, 2 egzemplarze czasopism oraz publikację Mieczysława Tretera dedykowaną twórcy spuścizny.

W serwisie szukajwarchiwach zespół ma numer 270.

Źródła i bibliografia

1. Materiały Józefa Albina Herbaczewskiego, Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie, III–156, j. 35, 40.
2. Narušenė V., *Józef Albin Herbaczewski. Pisarz polsko-litewski*, Kraków 2007.
3. Sierotwiński S., *Herbaczewski Józef Albin (Herbačiauskas Juozas Albinas), 1876–1944*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IX, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960–1961, s. 432–433.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

pozycja inwentarza

I. Materiały twórczości publicystycznej i literackiej	1–34
A. Prace i artykuły dotyczące stosunków polsko-litewskich i zagadnień politycznych	1–12
B. Prace i artykuły dotyczące kulturoznawstwa	13–22
C. Artykuły dotyczące zagadnień religioznawstwa i moralności	23–25
D. Recenzje	26
E. Utwory literackie	27–31
F. Materiały warsztatowe	32–34

II. Materiały biograficzne i rodzinne	35–37
III. Korespondencja	38–39
IV. Materiały o twórcy spuścizny	40–41
V. Materiały obce	42
VI. Załączniki	43–47
Aneksy	1–3

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI PUBLICYSTYCZNEJ I LITERACKIEJ

A. Prace i artykuły dotyczące stosunków polsko-litewskich i zagadnień politycznych

1. *Idea Grunwaldu*
Artykuł
1910, rkp., l., k. 3
2. *I nie wwódź nas w pokuszenie. Szkicowane wizerunki dusz współ-
cześnie wybitnych na tle myśli dziejowej*
Praca
1910–1911, rkp., druk, l. i sz., k. 183 + ss. 253
3. *Głos bólu (Sprawa odrodzenia narodowego Litwy w związku ze
sprawą wyzwolenia narodowego Polski)*
Praca
1912, rkp., druk, l. i sz., k. 184 + ss. 113
4. *Kur eini, Lietuvi?*
Broszura
1919, rkp., l., j. lit., k. 35
5. *Koniec legendy*
Polityka bez perspektywy
Sprawa zasadnicza
Dwa maksymalizmy
Artykuły, notatki, brudnopisy otwartych listów, m.in. do
prezesa Syndykatu Dziennikarzy w Krakowie i Redakcji
„Dziennika Kowieńskiego”
1921–1924, rkp., sz., j. lit., pol., k. 71
6. *O Wilno i nie tylko o Wilno*
Cykl artykułów w sprawie polsko-litewskiej
1922, rkp., druk, sz., ss. 42
7. *Ohyda*
Artykuł
1935, l., k. 1

8. *Państwa bałtyckie a Polska*
Artykuł
1938, rkp., masz., l., k. 31
9. *Czy znasz ten kraj*
Artykuł
B.d., rkp., l., k. 3
10. *Flirt przez mur graniczny porośnięty pokrzywą*
Artykuł
B.d., rkp., l., k. 16
11. *Kronika Vidunas i dzisiejsza literatura litewska*
Artykuł
B.d., rkp., l., k. 9
12. *Stosunki polsko-litewskie*
Fragmenty i szkice artykułów, w tym listy do redakcji czasopism komentujące ówczesną sytuację
1909–1924 i b.d., rkp., j. lit., pol., l. i sz., k. 98

B. Prace, artykuły dotyczące kulturoznawstwa

13. *Polemika z Redakcją „Naprzód” dotycząca kultury katolickiej*
Artykuł
1910, rkp., l., k. 1
14. *Do archiwum pro memoriam Koła Liter.-Artystycznego*
Bunt młodych
2 artykuły
1911, ok. 1935, rkp., l., k. 14
15. *Neomistyka „doczesności”*
Artykuł
1912, rkp., druk, l., k. 22
16. *Literatura a życie*
„Myśli o doczesności” literatury polskiej
2 artykuły
Ok. 1912, rkp., l., k. 23
17. *Sygnaly z ksiąg spowiedzi (Na marginesach książki M. Zdziechowskiego pt. „Wizyta Krasińskiego”)*
Artykuł
1912, rkp., l., k. 28
18. *Amen. Ironiczna nauka dla umysłowo dojrzałych dzieci*
Praca
1914, rkp., l., k. 125

19. D. Miguel de Unamuno, *Umysłowość hiszpańska*
Rozmyślania (quasi-rekolekcyjne) o literaturze i sztuce w ogóle i litewskiej w szczególności
Mūsį gyvenimo nesąmonės
Tłumaczenie J.A. H. [?], 2 artykuły
1929, rkp., sz., j. lit., pol., k. 96
20. *Naukowa nagonka na ludzi genialnych (Z powodu książki E. Kretschmera pt. „Ludzie genialni”)*
Artykuł
1934, rkp., l., k. 2
21. *Sen Konrada*
Artykuł
1939, rkp., l., k. 9
22. *Bolesław Śmiały*
Artykuł
B.d., rkp., l., k. 27

C. Artykuły dotyczące zagadnień religioznawstwa i moralności

23. *O prawo duszy chrześcijańskiej*
Zaćmione słońce idei życia
2 artykuły
1911, rkp., l., k. 8
24. *Zagadnienia religioznawstwa i moralności*
Odpisy drobnych artykułów
1934–1936, rkp., sz., k. 28, zob. aneks 1
25. *Chrystus i koniec świata*
Artykuł
B.d., rkp., l., k. 11

D. Recenzje

26. *Na marginesach „Wyboru najmłodszej poezji litewskiej” Władysława Abramowicza*
Recenzja
B.d., rkp., l., k. 9

E. Utwory literackie

27. *Hierofant Johannes*
Misterium świeckie w 4 obrazach, notatki
1911, rkp., l. i sz., ss. 504

28. *Ruiny*
Dramat, legenda w 5 aktach
1914, rkp., l. i sz., k. 241
29. *Modlitwa nędzarza*
Fragment z poematu *Żyd, wieczny tułacz*
B.d., rkp., l., k. 11
30. *Ofiara Izaaka*
Legenda
B.d., rkp., l., k. 44
31. *Tyruolis (Tyryj Vienuolis). 3-ją veiksmų misterija (dell'arte)*
Dramat
B.d., rkp., sz., j. lit., k. 174

F. Materiały warsztatowe

32. Wojna rosyjsko-japońska, I. wojna światowa
Notatki wojskowe, atlas wojenny, mapa dróg żelaznych europejskiej Rosji, wycinki prasowe, zapiski osobiste, utwór literacki *Z księgi legend zapomnianych. Duch ruin (fragment)*
1904–1937, rkp., druk, j. niem., pol., l. i sz., k. 161
Uwaga: Zawiera list Adama Szczepanika
33. Ezoteryka, astrologia, horoskopy
Notatki z literatury
1921 i b.d., rkp., druk, j. franc., niem., pol., l. i sz., k. 428
34. Literatura filozoficzno-religijna
Notatki
B.d., rkp., l., k. 47

II. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE I RODZINNE

35. Artykuł autobiograficzny, program, zaproszenie i bilet wstępu na zjazd i inauguracyjne zebranie Towarzystwa Przyjaciół Słowian Południowych, fotografie
1905–1941, rkp., druk, j. lit., ros., fot. 62, k. 6
Uwaga: Jednostka składa się z teczki i pudełka z fotografiami, zeskanowano częściowo
36. Teona Maria Herbaczewska — żona
Fotografie
1926–1938, fot. 32
Uwaga: Jednostka ma postać pudełka z fotografiami

37. Wojciech Jastrzębowski — szwagier
Drobna korespondencja wpływająca od B. Lenarta,
K. Witkiewicza i T. Przypkowskiego wraz z załączoną odbitką
1949–1955, rkp., masz., druk, l., k. 6

III. KORESPONDENCJA

38. Jacek Malczewski, l. 1
K. Skirmuntt, l. 1
Korespondencja wychodząca, 3 listy do osób nieustalonych
1912–1914 i b.d., rkp., j. lit., pol., l., k. 20
39. Walter de Gruyter, l. 1
Jan Lechoń, l. 1
Stefania Ottowa, l. 2
Adam Szczepanik, l. 1
Korespondencja przychodząca, 1 list od osoby nieustalonej
1926–1939, rkp., masz., j. lit., niem., pol., l., k. 8

IV. MATERIAŁY O TWÓRCY SPUŚCIZNY

40. Wycinki z prasy dotyczące J.A. H. i jego prac
1906–1938, druk, j. lit., pol., l., k. 153
Uwaga: Zawiera 5 egz. „Biuletynu Kowieńskiego”
41. Pamięć o J.A. H.
Listy inż. J. Tołłoczki i K. Witkiewicza do prof. W. Jastrzę-
bowskiego
1957–1958, rkp., l., k. 8

V. MATERIAŁY OBCE

42. Władysław Syrokomla, *Toast T. Narbutowski* (autograf)
Wyciąg z herbarza dotyczący rodu Narbutów
1853, 1872 i b.d., rkp., l., k. 2

VI. ZAŁĄCZNIKI

43. Prace drukowane J.A. H. w j. pol.
1903–1914, rkp., druk, l. i sz., k. 146, zob. aneks 2
44. Jw.
1915–1938 i b.d., druk, l. i sz., k. 64, zob. aneks 2

45. Prace drukowane J.A. H. w j. lit.
1906–1932 i b.d., druk, j. lit., l., k. 43 + ss. 84, zob. aneks 3
46. „Czas”, 18.02.1935 r.
„Kurier Literacko-Naukowy”, 25.01.1937 r.
Fragment wydawnictwa *Patria* dotyczący Ignacego Okszy-Grabowskiego
1934–1937, druk, l., k. 13
47. M. Treter, *La Pittura Polacca Contemporanea*
Publikacja z dedykacją dla J.A. H.
1936–1937, rkp., druk, j. pol., wł., sz., ss. 95

ANEKS 1

- J. 24 Zagadnienia religioznawstwa i moralności
Apokalipsa szarego dnia naszego, 17.08.1934
W obronie konserwatyzmu gorzkich słów kilka, 14.09.1934
Mord polityczny jako „ultima ratio” swawoli bankrutującej mafii szantażystów, 11.10.1934
Wýwoływanie ducha głupoty z pępka mądrości, 20.10.1934
Święto umarłych, 2.11.1934
Odwrotna strona medalu „Mefisto kusi”, 10.11.1934
Ułatwianie kariery grafomanom i dyletantom, 7.12.1934
Tragedia poety i poezji, 23.07.1935
Homeopatyczne złudzenia Bierdiajewa (z powodu książki „Nowe średniowiecze”), 25 i 26.08.1936

ANEKS 2

- J. 43 Prace drukowane J.A. H. w j. pol.
Litwini i Polacy, „Głos Narodu”, 1903
Odrodzenie Litwy wobec idei polskiej, Kraków 1905, zawiera dedykację autora dla dr. Edwarda Jarczewskiego
W kwestii sporu polsko-litewskiego słów kilka, „Kurier Litewski”, 1907
O duszę litewską, „Kurier Litewski”, 1908
Tragizm odrodzenia narodowego Litwy, „Świat Słowiański”, 1909
Waluta kopiejkowa, „Kurier Litewski”, 1909
Idea Grunwaldu, „Głos Narodu”, 1910
Litwa i kwestya polska, „Świat Słowiański”, 1910
Niezamieszczony list, „Kurier Wileński”, 1910
Tolstoj jako wyzwalający się geniusz Rossii, „Głos Narodu”, 1910
Uroczystość grunwaldzka i Litwa, „Głos Narodu”, 1910

- Przeciwko zaślepieniu*, „Kurier Wileński”, 1911
Przekłeta waśń, „Kurier Polski”, 1911
Sprzeczne dążenia..., „Straż Polska”, 1914
- J. 44 Jw.
Człowiek oburęczny, „Kurier Poznański”, 1915
Memento, „Kurier Poznański”, 1915
Na moście Karola w Pradze, „Kurier Poznański”, 1915
Przyjaciele czy uczniowie, „Głos Narodu”, 1915
Z pamiętnika myśli moich, „Kurier Poznański”, 1915
Litwa a Polska. Rozważania na czasie, Wilno, 1921
Listy z Kowna, „Przegląd Wileński”, 1922
Afryka się budzi. Wojna Italii z Abisynią początkiem klęski rasy białej, „Depesza”, 1935
Dziwactwa szarego tygodnia, „Depesza”, 1935
Kaunas-Kowno, „Polska Zbrojna”, 1935
Koniec legendy „wybranego narodu”, „Depesza”, 1935
Litwini w Krakowie i w Warszawie, „Polska Zbrojna”, 1935
Sensacyjny projekt ugody Litwy z Polską. Lody Wilji ruszyły, lecz Niemen stoi, „Depesza”, 1935
Dlaczego? Dlaczego? Pytania bez odpowiedzi, „Depesza”, 1936
Marian Zdziechowski — wspomnienie pośmiertne, „Obrona kultury”, 1938
O „nowe” życie i „wolną” myśl, „Kurier Litewski”, b.d.
Trzej królowie (Z cyklu „Legendy XX w.”), „Głos Narodu”, b.d.

ANEKS 3

- J. 45 Prace drukowane J.A. H. w j. lit.
Tėvynė paojuje, „Vilniaus Žinios”, 1906
Per savžudybę į...liuosybę, „Vilniaus Žinios”, 1906
Stanislovas Wyspianski's, „Vilniaus Žinios”, 1907
Erškėčių Vainikas, 1908
Laiškai iš Kr.vos, „Vilniaus Žinios”, 1908
Paveikslas, „Vilniaus Žinios”, 1908
„Viduriokėlis”, „Vilniaus Žinios”, 1908
Laiškas į <Viln. Žinių>, „Vilniaus Žinios”, 1908
Tik mūsų kaltybė, „Vilniaus Žinios”, 1908
Nebegaliu tylėti, „Vilniaus Žinios”, 1908
Tautos duona, „Vilniaus Žinios”, 1908 [?]
Lietuvos Sfinksas, „Vilniaus Žinios”, 1908 [?]
Keisti pasikalbėjimai, „Vilniaus Žinios”, 1908 [?]

Lietuvių kalbos reikalai Krakovo universitete, „Lietuvos Žinios”, 1913

Tikėjimas laimės, nugalės!, „Nepriklausomoji Lietuva”, 1919

Lietuvos Kanklininko Giesmė, „Nepriklausomoji Lietuva”, 1919

Kristus – Smūtkelis, „Lietuvos Aidai”, 1932

Tautos Širdis, 1932

Variacijos mūsų, lietuviško, meno tema, b.d.

Józef Albin Herbaczewski z małżonką w Ogrodzie Saskim w Warszawie, 1939,
Materiały Józefa Albina Herbaczewskiego, APAN, III–156, j. 35

Mikołaj Malinowski

Marek Ciara
Warszawa

MATERIAŁY MIKOŁAJA MALINOWSKIEGO (1799–1865) (6)

Mikołaj Malinowski urodził się 18 grudnia 1799 r. w Machnówce w powiecie braclawskim na Podolu. Był synem Jana. Kształcił się w szkole w Niemirowie, w szkole zakonu bazylianów w Barze i w gimnazjum w Winnicy. W latach 1820–1823 studiował na Uniwersytecie Wileńskim filologię klasyczną pod kierunkiem Gotfryda Ernesta Grodecka i historię pod kierunkiem Joachima Lelewela. W czasie studiów udzielał prywatnych lekcji i pracował w księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie. W latach 1823–1824 był redaktorem w czasopiśmie „Dzieje Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej”. Działał w Towarzystwie Filaretów. Z powodu tej działalności od listopada 1823 r. do kwietnia 1824 r. był osadzony w więzieniu w Wilnie. Po wyjściu z więzienia w latach 20. pod kierunkiem Joachima Lelewela przygotował wydanie tomu drugiego *Bibliograficznych ksiąg dwojga* i poematu Torquata Tassa *Jerozolima wyzwolona* w przekładzie Piotra Kochanowskiego (Wilno 1826).

W latach 1826–1828 przebywał w Petersburgu, gdzie uczestniczył w staraniach Józefa Załuskiego o udostępnienie publiczne zbiorów Załuskich. Opis pobytu w Petersburgu, m.in. uczestnictwo w spotkaniach, na których improwizował Adam Mickiewicz, zawarł w *Dzienniku...* (*Dziennik Mikołaja Malinowskiego*, przekład z języka łacińskiego i opracowanie Manfreda Kridla, Wilno 1914 i 1921). W latach 1829–1840 był sekretarzem, a następnie prokuratorem Komisji Radziwiłłowskiej. Celem jej był podział schedy po Dominiku Hieronimie Radziwille XI, ordynacie na Nieświeżu i Ołyce, na majątek wchodzący w skład ordynacji i dobra nieordynackie. Te drugie po wielu latach działania komisji dostały się Stefanii z Radziwiłłów Wittgenstein i jej potomstwu. W związku z pracą dla komisji spadkowej Mikołaj Malinowski otrzymał od rodziny Wittgensteinów w dożywotnią dzierżawę folwark. Efektem pracy w tej

komisji był artykuł *Losy fortuny Radziwiłłowskiej* (opublikowane w czasopiśmie „Kółko Domowe”, 1866, z. 2). Działając w Komisji Archeologicznej Wileńskiej, Mikołaj Malinowski zajmował się edytorstwem historycznym. Wydał m.in.: *Źródła do dziejów polskich* (razem z Michałem Grabowskim i Aleksandrem Przeździeckim, Wilno 1843–1844), *Kronikę Macieja Strykowskiego* (Wilno 1846), przełożył i wydał *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego* Bernarda Wapowskiego (trzy tomy, Wilno 1847–1848), opublikował *Żywoty arcybiskupów gnieźnieńskich* (Wilno 1852–1860), *Stanisława Łaskiego, wojewody sieradzkiego, prace naukowe i dyplomatyczne* (Wilno 1864).

Mikołaj Malinowski ożenił się z Anną z Guttów. Miał córkę Helenę, zamężną za Stanisławem Malinowskim. Zmarł 29 czerwca 1865 r. w Wilnie. Pochowany został na cmentarzu Na Rossie w Wilnie. Materiały Mikołaja Malinowskiego wpłynęły do Archiwum PAN jako zakup od Władysławy Korotyńskiej w 1957 r. (numer w ks. nab. 135). W 2020 r. Marek Ciara uporządkował materiały spuścizny i opracował inwentarz. Objętość zespołu to 0,08 m.b. Materiały spuścizny uporządkowano zgodnie z *Wytycznymi opracowania spuścizn archiwalnych po uczonych*. Spuścizna zawiera materiały z lat 1849–1865. W pierwszej jednostce znajduje się rękopis artykułu *Losy fortuny Radziwiłłowskiej* i 1 karta pracy *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*. W drugiej jednostce jest 1 list Bogusława Radziwiłła do Mikołaja Malinowskiego z 1849 r. i 8 listów do córki z lat 1849–1864. W trzeciej jednostce umieszczono 2 notatki dotyczące M. Malinowskiego, 1 wycinek z gazety i nekrolog.

W PAN Archiwum w Warszawie spuściznie M. Malinowskiego nadano sygnaturę 6. W serwisie <https://szukajwarchiwach.pl> zespół ma numer 302/466/0. Inwentarz składa się z 3 jednostek.

Źródła i bibliografia

1. Materiały Mikołaja Malinowskiego, Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie, 6.
2. Młodecki S., *Malinowski Mikołaj*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XIX, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 357–358.
3. *Stefania Radziwiłł*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/>, 20 grudnia 2023.

Kadra profesorska Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, ok. 1919, fot. Jan Bulhak,
Materiały Wacława Dziewulskiego, APAN, 124, j. 8

INWENTARZ

1. *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*
Losy fortuny Radziwiłłowskiej
B.d., rkp., l., k. 19
Druk poz. 1: „Kółko Domowe”, 1866, z. 2
2. Listy M. M. do córki 1849–1864, l. 8
List Bogusława Radziwiłła do M. M. 1851, l. 1
Korespondencja wychodząca i wpływająca
1849–1864, rkp., l., k. 22
3. Materiały o twórcy spuścizny
2 notatki dotyczące M. M., 1 wycinek z gazety ze wspomnieniem o M. M., nekrolog
1865 i b.d., rkp., druk, j. franc., pol., l., k. 4

Kazimierz Zarankiewicz

Marek Ciara
Warszawa

MATERIAŁY KAZIMIERZA ZARANKIEWICZA (1902–1959) (III–100)

Kazimierz Zarankiewicz urodził się 2 maja 1902 r. w Częstochowie. Był synem Stanisława i Józefy z Borowskich. W 1919 r. ukończył gimnazjum realne w Będzinie. W latach 1919–1923 studiował matematykę na Uniwersytecie Warszawskim. W 1923 r. obronił napisaną pod kierunkiem Wacława Sierpińskiego pracę doktorską *Sur le points de division dans les ensembles connexes* (druk: „Fundamenta Mathematicae”, 1927, vol. 9). W 1929 r. wydał pracę *Über eine topologische Eigenschaft der Ebene* (druk: „Fundamenta Mathematicae”, 1928, vol. 11), na podstawie której uzyskał habilitację. Studia uzupełniające w zakresie topologii odbył w roku akademickim 1930/1931 na Uniwersytecie Wiedeńskim pod kierunkiem Karla Mengera i w Berlinie, gdzie współpracował ze Stefanem Bergmanem i Richardem von Misesem. W latach 1924–1939 był zatrudniony na Politechnice Warszawskiej na stanowisku asystenta. Podczas okupacji prowadził tajne nauczanie, a po upadku powstania warszawskiego został wywieziony na roboty przymusowe do Niemiec. Po wojnie był zatrudniony na Politechnice Warszawskiej na stanowisku profesora nadzwyczajnego (1945–1946) i profesora zwyczajnego (1946–1959). Był jednym z założycieli Polskiego Towarzystwa Astronautycznego i jego prezesem w latach 1956–1958. W 1956 r. doprowadził do przyjęcia PTA do Międzynarodowej Federacji Astronautycznej. W latach 1957–1959 był wiceprezesem Federacji. W latach 1949–1957 był organizatorem i przewodniczącym Komitetu Głównego Olimpiady Matematycznej. Kazimierz Zarankiewicz zajmował się topologią, teorią grafów, teorią funkcji zmiennej zespolonej i teorią liczb. Był autorem m.in. monografii *Mechanika teoretyczna* (druk: Warszawa 1959, kilka wydań), podręcznika akademickiego *Matematyka wyższa dla studentów wyższych szkół leśnych i rolniczych* (druk: Warszawa 1952) oraz 45 prac i artykułów. Kazimierz Zarankiewicz

zawarł związek małżeński z Lilianą. Zmarł 5 września 1959 r. w Londynie, gdzie przewodniczył obradom plenarnym X Kongresu Międzynarodowej Federacji Astronautycznej. Pochowany został w Alei Zasłużonych na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Jedną z ulic warszawskich w dzielnicy Włochy nazwano jego imieniem.

Materiały Kazimierza Zarankiewicza zostały zakupione przez Archiwum PAN w Warszawie od żony twórcy spuścizny Liliany Zarankiewicz w 1960 r. (ks. nab. 281). W 2023 r. Marek Ciara uporządkował spuściznę i opracował inwentarz. Objętość zespołu to 0,45 m.b. Materiały spuścizny uporządkowano zgodnie z *Wytężnymi opracowania spuścizn archiwalnych po uczonych*. Nadano im układ chronologiczno-rzeczowy. Spuścizna zawiera materiały z lat 1946–1959. Materiały spuścizny zostały podzielone na cztery grupy tematyczne. W grupie I zawierającej materiały twórczości naukowej w jednostkach od 1 do 17 znajdują się materiały z lat 1947–1959. Są to rękopisy i maszynopisy skryptów, podręczników i opracowań oraz notatki do wykładów z matematyki (j.a. 1–10), artykułów, referatów i 1 recenzji (j.a. 11–16) oraz materiały warsztatowe (j.a. 17) z zakresu matematyki i astronautyki.

W grupie II znajdują się w 7 jednostkach (j.a. 18–24) materiały działalności organizacyjno-naukowej z lat 1946–1959 na Politechnice Warszawskiej, Polskiej Akademii Nauk (j.a. 18–19), Polskim Towarzystwie Astronautycznym, w tym udział w międzynarodowych kongresach astronautycznych (j.a. 20–21) oraz w Polskim Towarzystwie Matematycznym (j.a. 22) i w Komitecie Głównym Olimpiady Matematycznej (j.a. 23), a także recenzje dla wydawnictw (j.a. 24).

W jednostce 25 (grupa III) znajdują się nieliczne materiały biograficzne z lat 1956–1958: autożyciorys, niepełny spis publikacji i fotografia portretowa.

W jednostce 26 (grupa IV) znajduje się nieliczna korespondencja z lat 1946–1952, m.in. z węgierskim matematykiem Pólem Turánem.

W Archiwum PAN w Warszawie spuściznie nadano sygnaturę III–100. W wyszukiwarce <https://szukajwarchiwach.gov.pl> zespół ma numer 302/218/0. Inwentarz liczy 26 jednostek uzupełnionych 1 aneksem.

Źródła i bibliografia

1. Materiały Kazimierza Zarankiewicza, Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie, III–100, j. 25.
2. Wójcik W., *Zarankiewicz Kazimierz Józef*, [w:] *Polski wkład w przyrodznawstwo i technikę. Słownik polskich i związanych z Polską odkrywców oraz pionierów nauk matematyczno-przyrodniczych i techniki*, pod red. B. Orłowskiego, t. IV, Warszawa 2015, s. 451–453.

3. Zarankiewicz Kazimierz Józef, [w:] *Wielka encyklopedia PWN*, t. XXX, Warszawa 2005, s. 260.

PRZEGŁĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Materiały twórczości naukowej	1–16
A. Skrypt, podręcznik, monografie	1–10
B. Artykuły, referaty, recenzja	11–16
C. Materiały warsztatowe	17
II. Materiały działalności	18–24
III. Materiały biograficzne	25
IV. Korespondencja	26
Aneks	1

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ

A. Skrypt, podręcznik, opracowania, wykłady

1. *Wykłady mechaniki teoretycznej*, t. I *Statyka*
Skrypt
Przed 1947, rkp., masz., l., k. 236
Druk: Warszawa 1947
2. Jw. t. II *Kinematyka*
Skrypt
Przed 1947, rkp., masz., l., k. 145
Druk: Warszawa 1947
3. Jw. t. III *Dynamika*
Skrypt
Przed 1947, rkp., masz., l., k. 227
Druk: Warszawa 1947
4. *Matematyka wyższa: dla studentów szkół rolniczych. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie*
Podręcznik
Przed 1952, rkp., masz., l., k. 204
Druk: Warszawa 1952
5. *Mechanika teoretyczna*, t. I *Statyka*
Podręcznik, fragmenty
1953–1956, rkp., masz., l., k. 96
Druk: Warszawa 1956
6. *O sztucznym księżycu*
Opracowanie, wstęp

- Przed 1957, rkp., l., k. 6
Druk: Warszawa 1957
7. *Kartki z dziejów mechaniki*
Opracowanie
Przed 1958, rkp., masz., l., k. 230
Druk: Warszawa 1958
8. *Astronautyka popularna*
Opracowanie
Przed 1959, rkp., masz., l., k. 299
Druk: Warszawa 1959
9. *Rakieta kosmiczna*
Opracowanie
B.d., l., k. 32
10. *Matematyka*
Notatki do wykładów
1953 i b.d., rkp., l., k. 115
- B. Artykuły, referaty, recenzja**
11. *O liczbach trójkątowych*
Artykuł, kilka wersji
1947, rkp., l., k. 69
12. *O pewnym problemie P. Turána. Rozwiązanie pewnego zagadnienia P. Turána*
On a problem of P. Turán
Artykuł, kilka wersji, obliczenia
Przed 1952, rkp., masz., j. ang., pol., l., k. 54
13. *Astronautyka*
Astronautyka popularna
Międzynarodowa organizacja w zakresie astronautyki
Artykuły
1958 i b.d., rkp., l., k. 67
14. *Matematyka*
Artykuły
B.d., rkp., masz., j. ang., franc., niem., pol., l., k. 168,
zob. aneks 1
15. *Olimpiada matematyczna*
O nauczaniu matematyki w USA
Referat dotyczący sprawy komunikacji międzyplanetarnej
Uwaga o projektowaniu sieci kolejowej w zakładach produkcyjnych
Referaty
1949/1950 i b.d., rkp., l., k. 52

16. Eustachy Tarnawski, *Matematyka dla elektryków*, Warszawa 1951
Recenzja
Po 1951, masz., l., k. 7

C. Materiały warsztatowe

17. Astronautyka, matematyka
Materiały warsztatowe: notatki, rysunki, wycinki z prasy
1958 i b.d., rkp., druk, l., k. 52

II. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACYJNO-NAUKOWEJ, WYDAWNICZEJ

18. Politechnika Warszawska, Wydział Budownictwa Lądowego,
Wydział Inżynieryjny
Sprawozdania, pytania egzaminacyjne, harmonogram pracy,
program studiów, rozkład zajęć
1946–1955, rkp., masz., l., k. 108
19. Polska Akademia Nauk, Instytut Podstawowych Problemów
Techniki, Pracownia Astronautyczna
Plany, sprawozdania, korespondencja
1956–1959, rkp., masz., l., k. 47
20. Polskie Towarzystwo Astronautyczne
Zaproszenie, plan działalności, projekt preliminarza budżetowego, korespondencja
1954–1958, rkp., masz., l., k. 57
21. Jw. VII, IX i X Międzynarodowy Kongres Astronautyczny
Plan wyjazdu, sprawozdania
1956–1959, rkp., l., k. 18
22. Polskie Towarzystwo Matematyczne
Sprawozdania, preliminarz wydatków, informacja o jubileuszu Wacława Sierpińskiego
1948–1953 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 16
23. I–VIII Olimpiada Matematyczna
Zadania, zawiadomienia o nagrodzie dla uczestników, korespondencja, notatki
1949/1950–1956/1957, rkp., masz., druk, l., k. 146
24. Buzun H., *Rys historyczny rozwoju mechaniki teoretycznej*
Janik F., *Mechanika ogólna. Część I Dynamika*
Rakowiecki T., *Sumy potęg kolejnych liczb naturalnych*

Schinzel A., *O liczbach pierwszych, dla których suma dzielników sześciannu jest pełnym kwadratem*

Tatarkiewicz K., *O pojęciu więzów*

Recenzje wydawnicze

1952–1953 i b.d., rkp., masz., l., k. 16

III. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

25. Biografia

Autożyciorys, spis publikacji, fotografia

1956–1958 i b.d., rkp., l., k. 4, fot. 1

IV. KORESPONDENCJA

26. K. Zarankiewicz do Samuela

Eilenberga	1948	l. 1
------------	------	------

K. Zarankiewicz do Roberty Kline	1948	l. 1
----------------------------------	------	------

K. Zarankiewicz do Póla Turána	1952	l. 1
--------------------------------	------	------

K. Zarankiewicz do N.N.	1946, 1948, b.d.	l. 3
-------------------------	------------------	------

Pól Turán do K. Zarankiewicza	1952	l. 2
-------------------------------	------	------

Korespondencja wychodząca (bruliony) i wpływająca

1946–1952 i b.d., rkp., masz., j. ang., niem., pol., l., k. 10

ANEKS 1

J. 14. Matematyka. Artykuły

Konforme Abbildung zweifachzusammenhängender Gebiete

O krzywych zwanych dendrytami

O matematyce

O nieskończoności

O przeciwobrazach funkcji ciągłej

O punktach nierozspajających

O relacjach symetrycznych w zbiorze skończonym

O rozkładach liczb naturalnych na sumy kwadratów

On conformal mapping of multiply connected domains

On non-cut points

Sur les nombre des points de unification dans des dendrites et graphes

Sur les relations symmetriques dans l'ensemble fini

Twierdzenie o czterech obszarach

Urszula Szmigielska
Warszawa

PUBLIKACJE MEDYCZNE W ZBIORACH BIBLIOTEKI PAN ARCHIWUM W WARSZAWIE

Biblioteka PAN Archiwum w Warszawie posiada relatywnie niewielki księgozbiór liczący niespełna 25000 jednostek wydawnictw zwartych i ciągłych. Księgozbiór gromadzony od lat 50. ubiegłego wieku pełni służebną rolę dla Pracowni Naukowej Archiwum, gdzie opracowywane są spuścizny archiwalne. Kolekcja zawiera rzadko spotykane wśród zbiorów innych bibliotek wydawnictwa o charakterze ogólnopolskim i regionalnym dokumentujące funkcjonowanie towarzystw, instytucji naukowych oraz wyższych uczelni. Materiały te stanowią cenne uzupełnienie dokumentacji archiwalnej zniszczonej lub zagubionej podczas 2. wojny światowej. Od 2020 roku trwały prace nad retrokonwersją katalogu kartkowego i udostępnieniem jego zawartości przez Internet. Działalność katalogerów dobiega końca i daje możliwość dokładnej analizy struktury zbioru. Według wskazań katalogu bibliotecznego najliczniejsze są dzieła z zakresu historii nauki i oświaty — blisko 5000 rekordów. Wśród nich uwagę zwracają biografie liczące ok. 1700 pozycji. Analiza zbiorów Biblioteki PAN Archiwum wykazała, że posiadamy rzadkie i interesujące dzieła dotyczące nauk medycznych z XIX i początków XX wieku liczące ok. 1500 tytułów wydawnictw zwartych. Tym zbiorom poświęcony zostanie niniejszy artykuł. XIX wiek był czasem burzliwego rozwoju medycyny i nauk przyrodniczych. Wypada przypomnieć znaczenie Ignaca Semmelweisa nazywanego ojcem antyseptyki czy Ludwika Pasteura, który opracował szczepionki ochronne przeciw wściekliźnie i cholercie, a także zastosował pasteryzację. Równie istotne były teorie: ewolucyjna Karola Darwina, dotycząca praw dziedziczności Gregora Mendla czy Wiliama Roentgena w dziedzinie promieniowania oraz immunologii Roberta Kocha. W Polsce Zygmunt Wróblewski i Karol Olszewski zapoczątkowali rozwój fizyki niskich temperatur, skraplając tlen, azot i dwutlenek węgla. Ogromny postęp dokonywał się również w powszechnym zapewnieniu właściwej higieny sanitarnej. Zmniejszono śmiertelność lub wyeliminowano choroby, jak: szkarlatyna, dur brzuszny, dyfteryt czy

cholera dziesiątkująca Europę jeszcze w połowie wieku. Medycy, aptekarze, przyrodnicy zakładali towarzystwa naukowe, w których rozważali nowatorskie sposoby diagnozowania czy omawiali efekty, jakie dają pionierskie zastosowania aparatury medycznej. Polscy lekarze w XIX wieku kształcili się na Uniwersytecie Jagiellońskim, Wileńskim (do jego zamknięcia przez Rosjan w 1842 roku), a od 1895 roku we Lwowie, ale też często poza granicami zaborów: w Wiedniu, Paryżu, Wrocławiu, Petersburgu, Kijowie, Moskwie czy Dorpacie. Wymieniano doświadczenia, ukazywały się publikacje dotyczące nowości w metodach leczenia i ostre polemiki, jak np. dotyczące „kołtuna polskiego”. W tym czasie najbardziej popularne były poradniki i kompendia, które miały za zadanie dotarcie do ludzi pozbawionych możliwości korzystania z pomocy lekarskiej, co było koniecznością wynikającą z małej liczby lekarzy i brakiem wszelkiej pomocy medycznej. Gromadzone w Bibliotece PAN Archiwum w Warszawie wydawnictwa naukowe miały niższe nakłady niż popularne poradniki oraz ukazywały się rzadziej. Publikacje z XIX wieku są cenne i rzadkie, ponieważ ich reprezentacja w bibliotekach jest niewielka. Spowodowane jest to zniszczeniami bibliotek polskich w obu wojnach światowych XX wieku, a także destrukcją papieru, na którym zostały wydrukowane. W katalogu Biblioteki APAN zarejestrowano pozycje z zakresu historii i filozofii medycyny, szkolnictwa wyższego, medycyny sądowej, a także biografie lekarzy od średniowiecza do czasów nam współczesnych. Drugą grupą są materiały będące dokumentacją zjazdów lekarzy i przyrodników polskich. Autorem pierwszego prezentowanego dzieła jest Jerzy Chrystian Arnold urodzony 1 stycznia 1747 roku w Lesznie w województwie wielkopolskim, a zmarły 19 listopada 1827 roku w Warszawie, lekarz, chirurg, położnik, historyk nauki. Wydał on dzieło bibliograficzne przedstawiające wykaz herbarzy¹ oraz innych prac zawierających opisy fauny i flory ziem polskich poprzedzone zestawieniem najważniejszej literatury zagranicznej od czasów starożytnych do XVI wieku². Opisy zielników ułożono chronologicznie. Omawiana publikacja jest pierwszą polską bibliografią przyrodniczo-lekarską obejmującą wiedzę z zakresu sztuki medycznej na temat ziołolecznictwa dotyczącą czasów przedlinneusowskich. *De monumentis historiae naturalis Poloniae literariis usque ad finem saeculi decimi sexti editis* wydrukowana została przez oficynę

¹ Zielnik, herbarium (łac. herba — zioło), zbiór, drukowana lub ręcznie wykonana kolekcja opisanych rycin lub zasuszonych roślin, utrzymana zwykle w formie zeszytowej, Wikipedia. Wolna Encyklopedia. *Zielnik*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Zielnik>, 20 grudnia 2023.

² T. Bilikiewicz, *Arnold Jerzy Chrystjan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. I, Kraków 1935; *Słownik biologów polskich*, Warszawa 1987.

Scholarum Piarum w Warszawie w 1818 roku³. Według KaRo — Katalogu Rozproszonego Bibliotek Polskich — publikację tę posiadają jeszcze placówki PAN: Biblioteka Gdańska PAN, PAN Biblioteka Kórnicka oraz Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska PAN. Przedstawiono tu *Herbarz polski*⁴, którego autorem jest kanonik sandomierski Marcin z Urzędowa. Dzieło to jest pierwszym zielnikiem napisanym po polsku, uważanym za najbardziej wartościowy wśród wszystkich prac o roślinach wydanych w Krakowie w XVI wieku⁵. Następną cenną publikacją jest dzieło *Hydrophobia* Jakuba Józefa Jakubowskiego urodzonego 25 listopada 1796 roku w Pińczowie, zmarłego 16 marca 1866 roku w Krakowie, doktora medycyny, naczelnego lekarza miasta Krakowa, wykładowcy na Uniwersytecie Jagiellońskim, członka Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Jakubowski studiował na Wydziale Lekarskim w latach 1814–1821. Od pierwszego roku studiów aż do złożenia przez niego pracy doktorskiej brak było stabilizacji na Uniwersytecie utworzonym w 1815 roku w Wolnym Mieście Krakowie. Uczelnię opuścili austriacy profesorowie, a ich miejsce zajęli Polacy niedostatecznie przygotowani do pełnienia roli wykładowców akademickich. Autor omawianej publikacji zdobył wiedzę dzięki „w znacznej mierze własnej pilności, zamięłowaniu do nauki i przedmiotu, bibliotece domowej oraz kulturze domu, w którym wiedza lekarska pielęgnowana była przez ojca”⁶ Macieja Leona, również lekarza. W 1820 roku ukończył kurs uniwersytecki i otrzymał absolutorium, rok później stopień doktora medycyny i chirurgii na podstawie rozprawy *De hydrophobia*⁷. Ta praca, znajdująca się w naszej Bibliotece, uważana jest przez historyków medycyny za kompilacyjną, mało oryginalną, nieodbiegającą od przyjętych wówczas poglądów dotyczących wodowstrętu oraz metod leczenia chorych na wściekliznę. Jednak wyraźnie wskazywała na zainteresowanie autora sprawami chorób psychicznych i na wszechstronną znajomość starożytnej literatury⁸. Rozprawa

³ J.Ch. Arnold, *De monumentis historiae naturalis Polonae literariis usque ad finem saeculi decimi sexti editis*, Warszawa 1818.

⁴ Marcin z Urzędowa, *Herbarz polski, to jest o przyrodzeniu ziół i drzew rozmaitych...*, Kraków 1595 [4], ss. 488.

⁵ A. Suchecka, *Kanonik sandomierski Marcin z Urzędowa i jego „Herbarz polski” w historiografii*, „Studia Sandomierskie”, 2021, 28, s. 5, <http://dx.doi.org/10.15633/sts.4178>, 20 grudnia 2023.

⁶ Z. Kukulski, *Józef Jakubowski. Protomedyk i profesor Uniwersytetu z czasów Wolnego m. Krakowa*, Kraków 1936, s. 17.

⁷ J.J. Jakubowski, *Commentatio inauguralis de hydrophobia, quam consentiente Inclyta Facultate Medica Almae Studiorum Universitatis Jagellonicae summos in Medicina et Chirurgia honores legitime capessurus*, Kraków 1921.

⁸ G. Herczyńska, *Twórcy współczesnej psychiatrii. Sylwetki polskich psychiatrów XIX i pierwszej połowy XX wieku*, Warszawa 2021, s. 44.

Jakubowskiego wydrukowana została w 1821 roku przez Drukarnię Szkoły Głównej Koronnej; zawiera opisy leczenia wścieklizny u ludzi. Chorych na wściekliznę umieszczano w szpitalach razem z osobami chorymi psychicznie. Autor, który nadzorował szpitale Krakowa, miał również możliwość obserwacji i leczenia chorób psychicznych. Według katalogu KaRo publikacja ta znajduje się jeszcze w Bibliotece Narodowej i jest dostępna on-line w katalogach wielu bibliotek, a także w Google Books⁹.

Kolejną pracą jest czterotomowa monografia historyczna Ludwika Hiacynta Gąsiorowskiego *Zbiór wiadomości do historii sztuki lekarskiej w Polsce od czasów najdawniejszych aż do najnowszych*¹⁰. Autor przez całe życie zawodowe związany był z regionem poznańskim: urodził się 16 sierpnia 1807 roku w Rudzie (okolice Wielunia), a zmarł 9 grudnia 1863 roku w Poznaniu¹¹. Był lekarzem specjalizującym się w chorobach wewnętrznych i położnictwie, działaczem społecznym i filantropem, członkiem Zarządu Polskiego Towarzystwa Pomocy Naukowej, współzałożycielem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Z jego inicjatywy powstało w 1842 roku w Poznaniu Towarzystwo dla Zakładania i Prowadzenia Ochronek dla Biednych Dzieci. Współpracował z doktorem Karolem Marcinkowskim na polu działalności społecznej. Zajmował się praktyką medyczną, dydaktyczną i społeczną skierowaną do ubogich. Podczas Wiosny Ludów pracował jako lekarz szpitali powstańczych. Pochowany na cmentarzu świętomarcińskim, obecnie spoczywa na Cmentarzu Zasłużonych Wielkopolan¹². Dziełem życia Gąsiorowskiego był *Zbiór wiadomości do historii sztuki lekarskiej w Polsce* opracowany w latach 1839–1855. To czterotomowa publikacja, nad którą pracował dwadzieścia lat, od momentu uzyskania stopnia doktora do 1855 roku. Była to pionierska praca na gruncie rodzimej historiografii medycznej. Zbierał wszelkie artykuły w czasopismach oraz wydawnictwa zwarte, do których udało mu się dotrzeć. „Tom pierwszy *Zbioru wiadomości* składa się z dwu części.

⁹ Google Books https://books.google.pl/books?id=SB50AAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=pl&%20source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, 20 grudnia 2023.

¹⁰ L. Gąsiorowski, *Zbiór wiadomości sztuki lekarskiej w Polsce od czasów najdawniejszych aż do najnowszych*, t. I–IV, Poznań 1839.

¹¹ Gąsiorowski Ludwik Hiacynt (1807–1863), lekarz, historyk medycyny, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VII, Kraków 1948–1958, s. 350.

¹² Z. Krawczuk, *Ludwik Hiacynt Gąsiorowski — lekarz, działacz polityczny i historyk medycyny*, „Historia Nowożytna”, 1974, nr 1–2, s. 125–126, https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny-r1997-t4-n1_2/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny-r1997-t4-n1_2-s125-156/Medycyna_Nowozytna_studia_nad_historia_medycyny-r1997-t4-n1_2-s125-156.pdf, 20 grudnia 2023.

Pierwszą stanowi poszerzony tekst rozprawy doktorskiej, czyli dzieje rodzi-mej medycyny do roku 1506 włącznie. Druga część obejmuje lata 1507–1622. Drugi tom obejmujący lata 1623–1764, trzeci i czwarty 1765–1854 razem opisywały dzieje wówczas najnowsze¹³. W związku z zawartością dzieła autor jest uważany za ojca polskiej historii medycyny. Przedstawiona na stronie 74 „Biuletynu...” karta z t. III omawianej monografii poświęcona jest Jerzemu Arnoldowi, autorowi pierwszego z omawianych w tym artykule dzieł medycznych. Świadczy o ciągłości myśli lekarzy i eksponowaniu dorobku Polaków w czasie germanizacji w zaborze pruskim. Odrębną grupę publikacji stanowią wydawnictwa zjazdów lekarzy. Uwagę zwracają wydawnictwa z XIX wieku, kiedy organizowano towarzystwa lekarskie, a medycy spotykali się co kilka lat na zjazdach. W XIX wieku towarzystwa lekarskie w okresach, kiedy zamykano lub wynaradawiano polskie uniwersytety, były formą polskich instytucji naukowych oraz placówkami dokształcającymi lekarzy, wytyczającymi kierunki postępowania lekarskiego oraz inicjującymi akcje w zakresie medycyny społecznej i podnoszenia kultury zdrowotnej społeczeństwa¹⁴. Towarzystwa lekarskie były instytucjami samopomocowymi, opierającymi materialną podstawę o składki członków oraz ofiarodawców. W okresie zaborów nie zezwalano na powoływanie towarzystw skupiających lekarzy z całej Polski. Formą utrzymywania więzi naukowej pomiędzy lekarzami polskimi trzech zaborów były ogólnopolskie zjazdy lekarzy i przyrodników polskich rozpoczęte w 1869 roku¹⁵ w Krakowie z inicjatywy Adriana Baranieckiego¹⁶, kontynuowane również w okresie międzywojennym¹⁷. „Obywatele czy pracownicy naukowci, zamknięci w granicach trzech zaborów, nie mogli łatwo się komunikować. Pielęgnowano jednak wartości narodu, organizując zjazdy

¹³ R.W. Gryglewski, *Ludwik Gąsiorowski (1807–1863)*, Katedra Historii Medycyny UJ CM, <https://kham.cm-uj.krakow.pl/ludwik-gasiorowski-1807-1863/>, 20 grudnia 2023.

¹⁴ Liczba lekarzy na ziemiach polskich będących pod zaborami Rosji, Prus i Austrii w pierwszej połowie XIX wieku jest trudna do oszacowania. W Królestwie Polskim według spisów wynosiła od 346 lekarzy w 1837 roku do 438 w 1847 roku. W 1888 roku polskich lekarzy było około 3000, z tego w Cesarstwie Rosyjskim 1350, w Królestwie Polskim 900, w Galicji w Cesarstwie Austriackim 550 i w Prusach 200, cyt. za W. Rolbiecki, *Towarzystwa naukowe w Polsce*, Warszawa 1972; *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. I–III, Warszawa 1978–2001.

¹⁵ Komplet materiałów zjazdowych dostępny jest w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej.

¹⁶ Adrian Baraniecki, lekarz, członek Towarzystwa Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu, założyciel Wyższych Kursów dla Kobiety, pierwszej w historii Polski formy kształcenia kobiet na poziomie studiów wyższych, I. Bojarska, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. I, Kraków 1935, s. 270–271.

¹⁷ *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. I–III, Wrocław, pr. zbior. Joanna Grabowska i in., Ossolineum, 1978–1982; K. Rejmer, *Zapomniana historia nauki, panny apteczko-we, znachorzy, kołtuny*, Warszawa 2019.

ogólne, których uczestnikami byli Polacy z trzech zaborów, początkowo tylko lekarze. Poza stroną emocjonalną zjazdów ważna była też naukowa. W latach 1869–1900 zjazdy miały miejsce co kilka lat. W XIX wieku odbyło się osiem zjazdów, a przygotowany VIII Zjazd, który miał obradować w dniach 1–5 sierpnia 1898 roku w Poznaniu, nie doszedł do skutku z powodu zakazu władz pruskich¹⁸. Ostatniemu w 1900 roku nadano nr IX, choć do VIII Zjazdu przygotowano jedynie zarys programu. Od 1875 roku zjazdy gromadziły nie tylko lekarzy, lecz także przyrodników, którzy obradowali w sekcjach¹⁹. Publikacje zjazdowe można podzielić na dwie grupy. Jedna obejmuje materiały informacyjne (dzienniki), które służyły uczestnikom zjazdów, druga to książki pamiątkowe zawierające teksty wygłoszonych na zjeździe referatów lub ich streszczenia. Nie wszystkie jednak zjazdy o takie upamiętnienie się postarały²⁰. Prezentowana poniżej tabelka jest fragmentem informacji z katalogu Biblioteki PAN Archiwum w Warszawie. Dotyczy publikacji, które ukazały się jako tzw. pamiątniki czy dzienniki zjazdów lekarzy i przyrodników; były one wydawane jako materiały zjazdowe przez wyodrębnione z grona uczestników komitety gospodarcze. Nie posiadamy w naszej Bibliotece materiałów z Pierwszego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich, który odbył się we wrześniu 1869 roku w Krakowie. Jednak osiem z nich, wydanych w XIX wieku, stanowi znaczące źródło do badań. Są to pamiątniki zjazdów: II, IV, VII, VIII, IX. Dokumenty wszystkich zjazdów możemy również przeglądać dzięki digitalizacji zbiorów wielkich polskich bibliotek²¹.

Nr	Tytuł publikacji	Autor/ miejsce wydania	Rok zjazdu
1	<i>Pamiętnik Drugiego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie (19–24 lipca 1875 roku) wydany staraniem Wydziału Gospodarczego tegoż Zjazdu</i> ²²	Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich, Lwów	1876

¹⁸ Fundacja Historia, Nauka, Technika, *Zjazdy lekarzy i przyrodników polskich 1869–1937*, <http://hint.org.pl/sid=zlp>, 20 grudnia 2023.

¹⁹ L. Maligranda, *Matematyka na zjazdach lekarzy i przyrodników polskich 1869–1937*, „Antiquitates Mathematicae”, vol. 13(1), 2019, s. 145–176.

²⁰ Fundacja Historia, Nauka, Technika, *Zjazdy lekarzy...*

²¹ W niniejszym artykule znajduje się wykaz wszystkich publikacji zjazdowych posiadanych przez Bibliotekę Jagiellońską wraz z wykazem materiałów zdigitalizowanych.

²² Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich, *Pamiętnik Drugiego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie (19–24 lipca 1875 r.) wydany staraniem Wydziału Gospodarczego tegoż Zjazdu*, Lwów 1876, ss. 480, V, nlb. 2 mapy.

Nr	Tytuł publikacji	Autor/ miejsce wydania	Rok zjazdu
2	<i>Zbiory i zakłady przyrodnicze i lekarskie, Kraków: rzecz na tle historycznem opracowana zbiorowemi siłami</i> ²³	Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich, Kraków	1881
3	<i>Dziennik IV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich</i>	Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich, Poznań	1884
4	<i>Pamiętnik VII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich: część lekarska</i>	Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich, Lwów	1895
5	<i>Pamiętnik VII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich: część przyrodnicza</i>	Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich, Lwów	1897
6	<i>Zarys programu VIII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu od 1 do 3 sierpnia 1898 roku</i>	Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich, Poznań	1898
7	<i>Polskie słownictwo chemiczne: rzecz przedstawiona w imieniu chemików warszawskich pod obrady IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Krakowie przez Bronisława Znatowicza</i>	Grabowski Antoni, Kraków	1900
8	<i>Dziennik IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Krakowie</i>	Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich, Kraków	1900

Pamiętnik Drugiego Zjazdu... mieści w sobie przegląd bogatej części towarzyskiej, w której miało miejsce: spotkanie z prezydentem Krakowa, spektakl teatralny, bankiet pożegnalny, zwiedzanie Zakładu im. Ossolińskich, zamku w Podhorcach, szpitali lwowskich.

²³ *Zbiory i zakłady przyrodnicze i lekarskie Krakowa: rzecz na tle historycznem opracowana zbiorowemi siłami*, Kraków 1881.

W obradach Zjazdu uczestniczyło ponad 413 lekarzy i przyrodników²⁴. Na Pierwszym Zjeździe postanowiono, aby obrady odbywały się co roku, ale już na kolejnym zaproponowano, aby odbywały się one co dwa lub trzy lata. Urealniono możliwości organizacyjne zespołu lekarzy i przyrodników. Wpływ na wydłużenie odstępów między zjazdami miał też brak przychylności ze strony zaborców. Zjazdy odbywały się w zaborze austriackim — we Lwowie lub Krakowie, z przeszkodami w Poznaniu, ale ani razu w zaborze rosyjskim.

Obradowano w podziale na następujące sekcje:

- I. Przyrodnicza,
- II. Lekarsko-kliniczna,
- III. Dla medycyny publicznej,
- IV. Chemiczno-farmaceutyczna.

Tematyka związana z medycyną była reprezentowana przez przeważającą liczbę referatów. Ciekawy przykład badań relacjonowanych przez referentów przedstawia fragment tabelki (s. 76), która może być interesująca również dla współczesnego czytelnika. Została opublikowana w *Pamiętniku II Zjazdu...* i obrazuje badania dotyczące wpływu kofeiny oraz teiny na tętno ludzkie²⁵. Wnioski końcowe zawarte w *Pamiętniku II Zjazdu*:

1. zobligowanie Rady Szkolnej Krajowej do zorganizowania Katedry Higieny na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Krakowskiego oraz wprowadzenia wykładów z higieny w seminariach nauczycielskich,
2. spowodowanie, aby tablica ilustrująca sposoby udzielania pierwszej pomocy była dostępna we wszystkich miejscach publicznych.

W naszej Bibliotece posiadamy *Zbiory i zakłady przyrodnicze i lekarskie Krakowa*²⁶. Dzieło to ukazało się jako dodatek do dziennika zjazdowego. Na okładce zamieszczono informację, że praca jest upominkiem dla uczestników *III Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich...*; redaktorem wydania został Józef Rostafiński, wybitny polski biolog, historyk botaniki w Polsce. Jak pisze we wstępie redaktor publikacji, miała ona być przewodnikiem po królewskim grodzie. Publikacja formatu 17,5×14,5 cm wydana jest starannie, ze złożonym napisem na płócienną okładce. Główna część publikacji poświęcona jest historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także przedstawia organizację UJ w końcu XIX wieku. Uwagę zwraca obszerny i wnikliwy artykuł Karola Estreichera o historii Biblioteki UJ, zdobiony pięknymi drzeworytami

²⁴ *Pamiętnik Drugiego Zjazdu...*, s. 68.

²⁵ *Pamiętnik Drugiego...*, tamże.

²⁶ *Zbiory i zakłady przyrodnicze i lekarskie Krakowa. Rzecz na tle historycznym opracowana zbiorowymi siłami*, pod red. J. Rostafińskiego, Kraków 1881.

przedstawiającymi budynki i wnętrza Biblioteki. Prezentowane są ponadto szpitale Krakowa, Muzeum Techniczno-Przemysłowe oraz Muzeum Książąt Czartoryskich. Posiadamy też *Dziennik Czwartego Zjazdu*...²⁷, który odbył się w Poznaniu. Program Zjazdu obejmował trzydniowy cykl spotkań i obrad ogólnych oraz w podziale na sekcje. Nauki przyrodnicze i medycyna miały po pięć sekcji. Obradom towarzyszyła wystawa lekarsko-przyrodnicza w salach Muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W załączonym spisie członków i uczestników IV Zjazdu umieszczono 384 osoby. Omawiane wydawnictwo publikuje wszystkie wystąpienia oraz głosy w dyskusji. Uwagę zwracają liczne reklamy dołączone na początku oraz na końcu *Dziennika*... We wstępie przedstawiono historię zjazdów, w której opisano niechęć władz zaborczych uniemożliwiających regularną organizację spotkań polskich naukowców. Na przeszkodzie stanęła epidemia cholery, ale też wojna niemiecko-francuska, w której wielu polskich lekarzy musiało uczestniczyć. Fragment tego syntetycznego opisu przedstawiony jest na pierwszej stronie *Dziennika*... Następnym, posiadanym przez Bibliotekę wydawnictwem zjazdowym, jest *Pamiętnik VII Zjazdu*²⁸. Wydano go jako dwie odrębne publikacje: jedna dla lekarzy, druga dokumentowała część przyrodniczą. W egzemplarzu znajdującym się w Bibliotece PAN Archiwum w Warszawie oba wydawnictwa zostały introligatorsko zespolone. VII Zjazd odbył się w lipcu 1894 roku, a towarzyszący mu *Pamiętnik*... *Część lekarska* ukazała się w listopadzie następnego roku, natomiast *Część przyrodnicza* dwa lata później. Jak pisał redaktor, czas dzielący obrady i wydanie publikacji poświęcono na kompletowanie i redakcję referatów. Obszerne wydawnictwo dotyczące obrad lekarskich dotyczyło: medycyny teoretycznej, higieny i medycyny sądowej, medycyny wewnętrznej, chirurgii, ginekologii i położnictwa, okulistyki, chorób skórnych i płciowych oraz weterynarii. Wzrastająca liczba specjalizacji jest dowodem na rozwój dziewiętnastowiecznych nauk medycznych. *Część lekarska* liczy 433 strony i jest to najobszerniejsze opracowanie wśród wydawnictw ze zjazdów lekarzy w XIX wieku. Na końcu książki zamieszczono alfabetyczny indeks nazwisk uczestników. Według tego spisu w obradach uczestniczyło ponad 300 lekarzy medycyny, dentystów, aptekarzy, weterynarzy, pracowników nauki. W *Pamiętniku VII Zjazdu*... znalazło się stwierdzenie, że zjazdy przyczyniły się do wzrostu liczby publikacji nauko-

²⁷ *Dziennik IV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich*, pod red. Józefa Kusztelana, Poznań 1884, ss. 64.

²⁸ *Pamiętnik Siódmego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich. Część lekarska*, pod red. Władysława Bylickiego, Lwów 1895; współoprawna z *Częścią przyrodniczą* pod red. Władysława Bylickiego, Lwów 1897.

wych z medycyny oraz postępu w dziedzinie warunków sanitarnych w całym społeczeństwie²⁹. Na stronie przedtytułowej widnieje pieczęćka proweniencyjna informująca o przynależności publikacji do biblioteki Kazimierza Telesfora Kostaneckiego³⁰.

Następną dziewiętnastowieczną publikacją jest *Zarys Programu VIII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu od 1 do 3 sierpnia 1898 roku*³¹, który nie odbył się z powodu odwołania go przez władze zaboru pruskiego. Prace nad organizacją Zjazdu były zaawansowane, czego dowodem jest przygotowany wcześniej *Zarys...*, zawierający spis wykładów liczący 156 pozycji oraz szczegółowy program organizacji wystawy lekarskiej, mającej towarzyszyć wydarzeniu. Ostatnim wydawnictwem zjazdowym, które ukazało się w XIX wieku, był *Dziennik IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników*³². W tytule zrezygnowano z przymiotnika „polskich”, który być może przyczynił się do odwołania VIII Zjazdu. Jednak w wystąpieniach uczestników pojawiają się zawołowane deklaracje mówiące o potrzebie podkreślania polskości zgromadzenia. W wypowiedzi przedstawiciela UJ³³ na inauguracyjnym zebraniu znalazły się następujące słowa: „Pracy duchowej, skierowanej ku prawdziwemu postępowi, nikt przeszkodzić nie może, a wszelkie zakazy, wydane z pobudek politycznych, na nic się nie zdadzą (oklaski), bo ciało ludzkie można kępować, ale polotu ducha jego nikt nie wstrzyma ani nie ograniczy; przeszkodami zaś stawianymi polot ten chyba tylko podnieci i wzmocni”³⁴. Publikacja zaopatrzona jest w nowoczesny aparat naukowy. Pod nazwą *Spis rzeczy* kryje się obszerny indeks przedmiotowy, gdzie zgromadzono terminy medyczne oraz przyrodnicze; *Spis nazwisk* również jest uporządkowany w formie indeksu alfabetycznego nazwisk uczestników. W *Statystyce uczestników Zjazdu* podzielono uczestników według następujących kryteriów: lekarze — 548 (w tym 5 kobiet), przyrodnicy — 71 (w tym 3 kobiety), farmaceuci — 31, technicy — 25, rolnicy — 12, weterynarze — 9, słuchacze uniwersytetów — 39, różne za-

²⁹ *Pamiętnik VII Zjazdu...*, s. 5.

³⁰ K.T. Kostanecki (1863–1940), naukowiec, anatom, cytolog, rektor UJ, prezes Polskiej Akademii Umiejętności i członek korespondent Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. W Bibliotece PAN Archiwum posiadamy kilka publikacji z dziedziny medycyny pochodzących z tego zbioru.

³¹ *Zarys programu Ósmego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu od 1 do 3 sierpnia 1898 roku*, Poznań 1898, s. 13.

³² *Dziennik IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Krakowie, nr 1*, pod red. Jana Raczyńskiego, Kraków 1900, s. 248.

³³ Radca dworu prof. dr Fryderyk Zoll starszy (1824–1917), prawnik, późniejszy rektor UJ oraz wiceprezes Akademii Umiejętności.

³⁴ *Dziennik IX Zjazdu...*, s. 35.

wody — 50, panie towarzyszące — 144. Zwraca uwagę pojawienie się nazwisk o żeńskich końcówkach zarówno lekarzy, jak i przyrodników nauki; poprzednio kobiety występowały w indeksach jedynie jako osoby towarzyszące. Opublikowana została również w całości praca wygłoszona na zjeździe *Marya ze Skłodowskich Curie. O nowych ciałach promieniotwórczych*. Praca odczytana została 24 lipca na wspólnym posiedzeniu sekcji chemicznej i fizycznej³⁵. We wnioskach zgłaszanych w trakcie obrad oraz po ich zakończeniu przebiega się dbałość o ochronę zdrowia pacjentów. W przemówieniach inauguracyjnych IX Zjazdu zwracano uwagę na największe osiągnięcia i potrzeby lekarzy i przyrodników polskich: budowa zakładów leczniczych dla chorych na gruźlicę, walka z pijaństwem — ustanowienie przez Radę Państwa ustawy o zwalczaniu pijaństwa w Galicji i na Bukowinie, dbałość o wychowanie fizyczne młodzieży — utworzenie parku Jordana.

Ostatnią publikacją z XIX wieku związaną ze zjazdami lekarzy i przyrodników jest rozprawa dotycząca ujednolicenia słownictwa chemicznego w języku polskim. Pod obrady IX Zjazdu podano pracę Antoniego Grabowskiego pt. *Polskie słownictwo chemiczne: rzecz przedstawiona w imieniu chemików warszawskich pod obrady IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Krakowie*³⁶ odczytaną przez Bronisława Znatowicza. „Grabowski pracował nad ujednoliceniem słownictwa chemicznego, które z braku łączności między zaborami różniło się w każdym z nich. Sprawiało to problemy z komunikacją [tak lekarzy, jak i przyrodników]... Projekt nowelizacji słownictwa [przedstawiono] 22 lipca 1900 roku na IX Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich... Po wysłuchaniu wypowiedzi chemików zdecydowano odesłać kwestię normalizacji terminologii chemicznej pod obrady AU, która została przez obecnych na Zjeździe upoważniona do podjęcia decyzji obowiązującej wszystkich chemików polskich”³⁷. W XIX wieku zjazdy lekarzy i przyrodników odbywały się naprzemiennie w Krakowie lub we Lwowie. W Poznaniu odbył się IV Zjazd. Nie udało się tam zorganizować II Zjazdu oraz VIII Zjazdu, który został w ostatnim momencie odwołany przez pruską policję. Obradom lekarzy i przyrodników towarzyszyła stale urzędująca Komisja Gospodarcza, która czuwała nad wydawnictwami i pracowała na

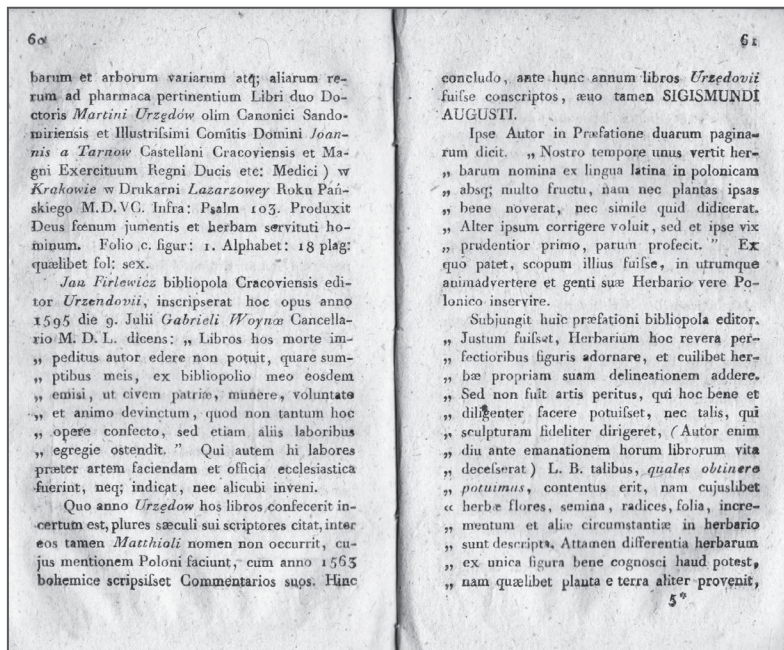
³⁵ Tamże, s. 198–203.

³⁶ A. Grabowski, *Polskie słownictwo chemiczne: rzecz przedstawiona w imieniu chemików warszawskich pod obrady IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Krakowie przez Bronisława Znatowicza*, Kraków 1900.

³⁷ I. Kuśnerek, *Kształtowanie się polskiego nazewnictwa chemicznego na tle historycznego dyskursu naukowego (XVII–pocz. XX wieku)*. Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie. Wydział Humanistyczny. Instytut Językoznawstwa, Częstochowa 2022, s. 1.

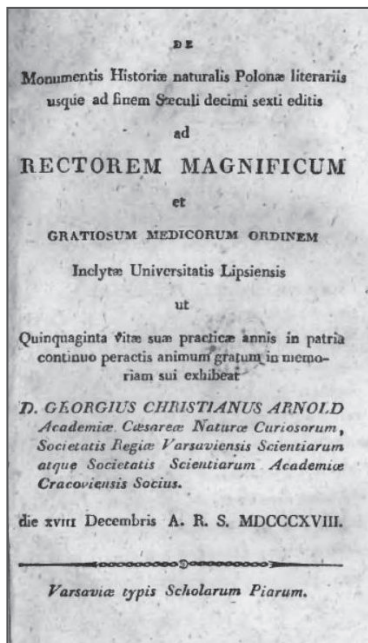
rzecz kolejnych spotkań. Ważnym wydarzeniem były towarzyszące zjazdom wystawy, które przedstawiały nowinki techniczne i medyczne ważne zarówno dla zainteresowanych zawodowo, jak i obywateli miasta, w którym zjazd się odbywał.

Stan zachowania przedstawionych powyżej dziewiętnastowiecznych publikacji znajdujących się w zbiorach Biblioteki PAN Archiwum w Warszawie jest zróżnicowany. *Zarys Programu Ósmego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu od 1 do 3 sierpnia 1898 roku* wymaga interwencji konserwatora, ponieważ — wydany na papierze złej jakości — miał zaspokoić jedynie bieżące potrzeby uczestników. Inne publikacje poddane zostaną renowacji introligatorskiej ze względu na rozluźnione zszywania w bloku książek czy uszkodzenia okładek. Mimo że pozostałe publikacje zachowane są w dobrym stanie, to jednak na bieżące potrzeby czytelników przeznaczyć należy wersje elektroniczne, dostępne w Internecie, ponieważ nawet kilkukrotne przeglądanie tych dokumentów wpływa negatywnie na ich kondycję fizyczną.

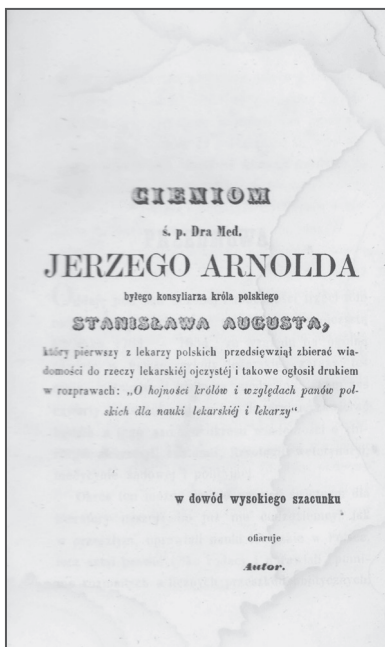

Fragment dzieła J.Ch. Arnolda dotyczący herbarzy, s. 60

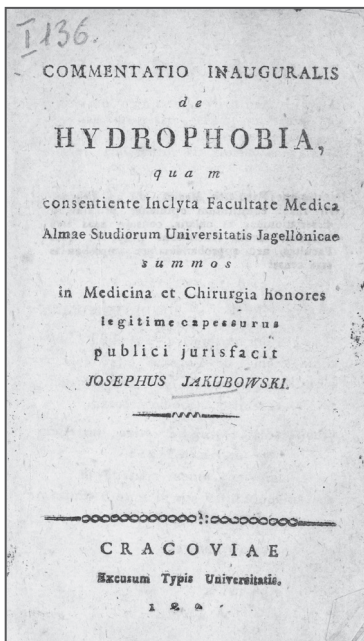
Nr zjazdu	Data zjazdu	Tytuł dokumentu
		Adres cyfrowej wersji dokumentów
1	(1869) 13–18 września, Kraków	<i>Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich odbytego w r. 1869 w Krakowie</i> https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/59825/edition/56944/content
2	(1875) 19–24 lipca, Lwów	<i>Pamiętnik Drugiego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie (19–24 Lipca 1875 r.). 1876</i> https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/289223/edition/276143/content?format_id=2
3	(1881) 21–26 lipca, Kraków	<i>Zbiory i zakłady przyrodnicze i lekarskie Krakowa: rzecz na tle historycznym 1881</i> https://polona.pl/preview/fdbf7651-4ec8-48d7-8d9a-f11f7d5c8d88
4	(1884) 1–5 czerwca, Poznań	<i>Dziennik Czwartego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich. 1884, nr 4</i> https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/288970/edition/275764/content?format_id=2
5	(1888) 17–22 lipca, Lwów	<i>Dziennik V. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich. 1888, nr 3</i> https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/288978/edition/275770/content?format_id=2
6	(1891) 16–20 lipca, Kraków	<i>Dziennik VI. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich. 1891, nr 1</i> https://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/276117/PDF/NDIGCZAS010349_1891.pdf
7	(1894) 23–26 lipca, Lwów	<i>Pamiętnik VII. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich : część przyrodnicza. 1897</i> https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/294264/edition/281569/content?format_id=2 <i>Pamiętnik VII. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich : część lekarska. 1897</i> https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/289086/edition/275966/content?format_id=2
8	(1898) 1–5 sierpnia, Poznań	<i>Program VIII. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich, który miał się odbyć w Poznaniu dnia 1, 2, 3 i 4 sierpnia 1898 roku — zakazany przez władze pruskie:</i> https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/216362/edition/204975/content?format_id=2
9	(1900) 21–24 lipca, Kraków	<i>Dziennik IX. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich</i> https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/289010/edition/275805/content?format_id=2

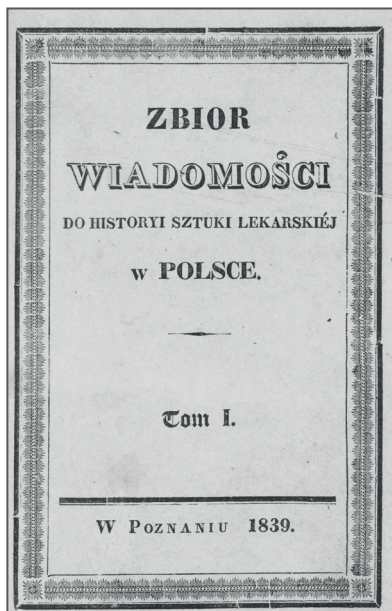
Strona tytułowa dzieła J.Ch. Arnolda

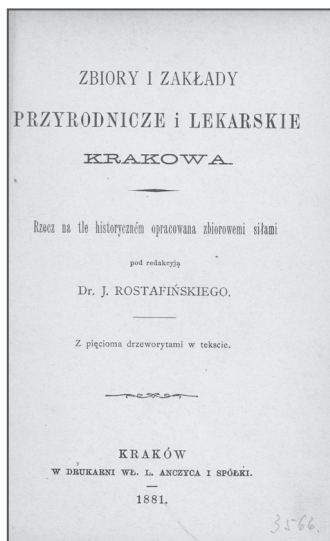
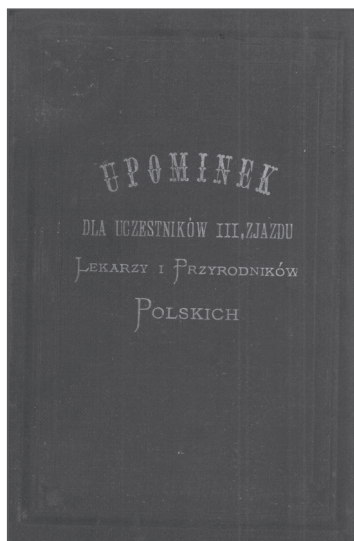
Karta z t. III monografii L. Gąsiorowskiego poświęcona Jerzemu Arnoldowi, autorowi pierwszego z omawianych w tym artykule zielników

Strona tytułowa dzieła J.J. Jakubowskiego

Strona tytułowa monografii
L. Gąsiorowskiego

Ilustracja przedstawiająca jedną z sal Biblioteki Jagiellońskiej, materiały z III Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich

Nr. 1.

PONIEDZIAŁEK.

Nr. 1.

DZIENNIK CZWARTEGO ZJAZDU

LEKARZY I PRZYRODNIKÓW POLSKICH.

Poznań, dnia 2 Czerwca 1884.

POD REDAKCYĄ DR. JÓZEFA KUSZTELANA.

Krótką wiadomość o zawiązaniu się i czynnościach Wydziału Gospodarczego IV. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników polskich w Poznaniu.

Już na pierwszym Zjeździe, który się odbył w Krakowie w r. 1869, wybrano Poznań na miejsce drugiego Zjazdu i uchwalono, że Zjazd II-gi odbyć się ma w Lipcu roku następnego. Przewodniczącym Wydziału Gospodarczego wybrano radcę dra Mateckiego, sekretarzem dra Mizerskiego. W myśl tej uchwały w jesieni roku 1869 Wydział gospodarczy się ukonstytuował, przez zinię i wiosnę zbierał materiał naukowy i przygotowywał wedle środków przyjęcie gości, gdy w Lipcu r. 1870 wybuchła wojna niemiecko-francuska i stanęła na przeszkodzie. Zaraz po ukończeniu wojny, jeszcze w r. 1871, podjęto na nowo myśl Zjazdu i Wydział Gospodarczy na nowo się ukonstytuował. Po stracie ś. p. dra Mizerskiego, który padł ofiarą wojny niemiecko-francuskiej, zastąpił go dr. Osowski. Lecz sytuacja ogólna wiele się pogorszyła, trudności pomnożyły, wielu przytem z młodszych lekarzy służyło jeszcze w okupacyjnych korpusach armii. Pod naciskiem tych nieprzyjajnych stosunków Wydział, powodowany wątpliwościami w powodzenie zjazdu, odroczył go do

IV Zjazdu w r. 1884 odbyć się mającego; hr. Benzelsterna - Engeström przewodniczącym, dra Świąickiego sekretarzem Wydziału Gospodarczego. Ponieważ tu w Poznaniu postanowiono urządzić IV. Zjazd w roku 1883, przeto już w jesieni 1882 r. ukonstytuował się Wydział, w którym na przewodniczącego, gdy hr. Engeström wyboru nie przyjął, uproszono radcę dra Kaczorowskiego, obowiązki sekretarza przyjął po dra Świąickim, który Poznań opuścił, dr. Wicherkiewicz, na podskarbnego powołano dra Jarnatowskiego. Wydział

Już na pierwszym Zjeździe, który się odbył w Krakowie w r. 1869, wybrano Poznań na miejsce drugiego Zjazdu i uchwalono, że Zjazd II-gi odbyć się ma w Lipcu roku następnego. Przewodniczącym Wydziału Gospodarczego wybrano radcę dra Mateckiego, sekretarzem dra Mizerskiego. W myśl tej uchwały w jesieni roku 1869 Wydział gospodarczy się ukonstytuował, przez zinię i wiosnę zbierał materiał naukowy i przygotowywał wedle środków przyjęcie gości, gdy w Lipcu r. 1870 wybuchła wojna niemiecko-francuska i stanęła na przeszkodzie. Zaraz po ukończeniu wojny, jeszcze w r. 1871, podjęto na nowo myśl Zjazdu i Wydział Gospodarczy na nowo się ukonstytuował. Po stracie ś. p. dra Mizerskiego, który padł ofiarą wojny niemiecko-francuskiej, zastąpił go dr. Osowski. Lecz sytuacja ogólna wiele się pogorszyła, trudności pomnożyły, wielu przytem z młodszych lekarzy służyło jeszcze w okupacyjnych korpusach armii. Pod naciskiem tych nieprzyjajnych stosunków Wydział, powodowany wątpliwościami w powodzenie zjazdu, odroczył go do

Drugi Zjazd odbył się w Lwowie w 1875 r., trzeci w Krakowie w 1881 r. Na tymże Zjeździe proponowano Warszawę jako miejsce przyszłego Zjazdu. Na telegraficzne zapytanie wystosowane do Jenerał Gubernatora warszawskiego Albiedyńskiego, nadeszła odpowiedź, iż należy o pozwolenie udać się do ministra spraw wewnętrznych. Udano się więc następnie do ministra, a gdy odpowiedź pod koniec Zjazdu III. nie nadeszła, przeto na wniosek dr. Kuztelana uchwalono, aby w razie odmownej odpowiedzi ministra, wyznaczyć Poznań jako przyszłe miejsce Zjazdu. Tak więc ponownie wybrano Poznań na miejsce zebrania się

Karta Dziennika Czwartego Zjazdu
Lekarzy i Przyrodników Polskich

PAMIĘTNIK
VII. ZJAZDU
LEKARZY I PRZYRODNIKÓW POLSKICH.

CZĘŚĆ LEKARSKA.

POD REDAKCYĄ

Dra Władysława Bylickiego

z udziałem referentów sekcyjnych:

Prof. Dra Henryka Kadyja, Dra Wiktora Opolskiego, Dra
Oskara Widmana, Dra Grzegorza Ziembickiego, Dra Emanuela
Macheka i Mag. prof. Stanisława Królikowskiego.

WE LWOWIE.

NAKŁADEM VII. ZJAZDU LEKARZY I PRZYRODNIKÓW POLSKICH.

Czcionkami Drukarni Ludowej pod zarz. St. Baylego.

1895.

Okladka Zarysu programu Ósmego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich

Nr. 1.

SOBOTA 21 LIPCA

1900.

DZIENNIK IX. ZJAZDU LEKARZY I PRZYRODNIKÓW POLSKICH

POD REDAKCYĄ DOC. D^{na} JANA RACZYŃSKIEGO.

WIADOMOŚĆ O DOTYCHCZASOWYCH ZJAZDACH LEKARZY I PRZYRODNIKÓW POLSKICH, ORAZ O CZYNNOŚCIACH WYDZIAŁU GOSPODARCZEGO IX. ZJAZDU.

Mija właśnie lat trzydzieści, jak po raz pierwszy spełniła się myśl niezapomnianej pamięci Dr. Adryana Baranieckiego, rzucona wprawdzie jeszcze w r. 1861, przypominana przez s.p. prof. Girsztowta w r. 1866, ale wykonana dopiero w r. 1869. W tym roku odbył się I Zjazd w Krakowie, połączony już z pierwszą polską wystawą przyrodniczo-lekarską, przy udziale 263 uczestników. II Zjazd pierwotnie zebrać się miał w r. 1870 w Poznaniu; odwiekła go wojna francusko-pruska, potem wybuch cholery, a wreszcie udaremniał zakaz władz pruskich, tak że dopiero w r. 1875 obradował Zjazd ten we Lwowie przy udziale 468 członków. W dalszym ciągu odbywały się zjazdy już bez przeszkód, jednakże III Zjazd doszedł do skutku dopiero po 6 latach w r. 1881 w Krakowie, gromadząc 577 uczestników. IV Zjazd, liczący 384 uczestników, zebrał się w r. 1884 w Poznaniu, V we Lwowie w r. 1888, (uczestniczyło 591 osób), VI w Krakowie w r. 1891, (714 członków), VII we Lwowie w r. 1894 w czasie wystawy krajowej.

Karta Dziennika IX Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich

Mateusz Sobeczko
Katowice

ŹRÓDŁA DO HISTORII MEDYCyny W ZASOBIE POLSKIEJ AKADEMII NAUK ARCHIWUM W WARSZAWIE ODDZIAŁ W KATOWICACH

Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie Oddział w Katowicach zajmuje się gromadzeniem, opracowywaniem, przechowywaniem oraz udostępnianiem materiałów archiwalnych instytucji PAN oraz spuścizn archiwalnych po uczonych związanych ze Śląskiem. Zachowane w Archiwum PAN materiały umożliwiają prowadzenie badań o różnorodnej tematyce. W artykule przedstawione zostały źródła do historii medycyny. W Oddziale Archiwum w Katowicach przechowywane są spuścizny dwóch lekarzy: Stanisława Szpilczyńskiego oraz profesora Kornela Gibińskiego, w których znajduje się wiele materiałów dotyczących historii medycyny.

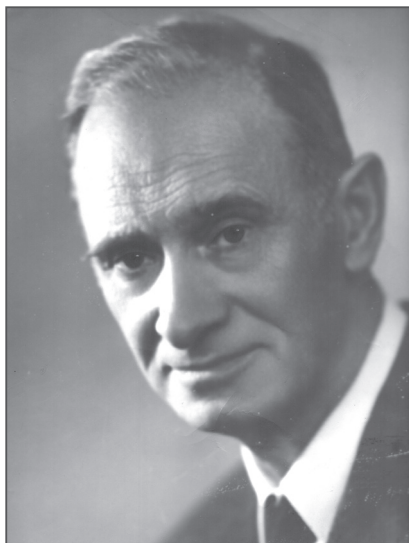
Stanisław Szpilczyński urodził się 5 listopada 1910 roku w Krakowie. Ojciec jego Józef pracował w Urzędzie Skarbowym w Krakowie, a matka Bronisława uczyła języka francuskiego w jednym z krakowskich gimnazjów. Szkołę powszechną i Gimnazjum Humanistyczne imienia Henryka Sienkiewicza ukończył w Krakowie. Maturę zdał w 1929 roku i w tym samym roku rozpoczął studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego. Interesował się neurologią i historią medycyny. Studia ukończył w 1935 roku i został pomocnikiem lekarza domowego. W 1936 roku został powołany na roczną służbę wojskową. Początkowo odbył ją w Centrum Wyszczolenia Sanitarnego i Centrum Badań Lotniczych w Warszawie, a następnie w Szkole Wyższej Pilotażu w Grudziądzu. Po zakończeniu służby przeniósł się do Lwowa, gdzie pracował w Katedrze Neurologii i Psychiatrii Uniwersytetu imienia Jana Kazimierza¹.

Lekarz Stanisław Szpilczyński wziął aktywny udział w kampanii wrześniowej. W jego spuściznie zachowała się ankieta dotycząca uczestnictwa w służbie medycznej kampanii wrześniowej 1939 roku.

¹ Materiały Stanisława Szpilczyńskiego, KAPAN, W.III–12, *Inwentarz*, s. 1–2.

Szpilczyński służył w Batalionie Detaszowanym Saperów Dywizji gen. Waleriana Czumy. W ankiecie z 1978 roku w następujący sposób przedstawione zostały wydarzenia z września 1939 roku, w tym przede wszystkim działania sanitarne: „Pod stałym ostrzałem artyleryjskim kontakty sanitariuszy z liniami okopów były utrudnione, jeszcze trudniejsze okazało się uzupełnienie żywności zgromadzonej w wagonach na Dworcu Gdańskim, odbywające się na dziko przez wyjątkowo odważnych woźniców z batalionu. Gotowość pomocy sanitarnej została utrzymana do chwili poddania się Warszawy”². Dodał w ankiecie również opinię o działaniach ratunkowych prowadzonych w ramach tej wojny: „Z uwag dotyczących pracy sanitariatu we wrześniu 1939 roku nasuwa mi się zasadnicza, nie mogła ona być należycie rozwinięta wobec charakteru całej kampanii, która bardziej była podobna do rozgromienia w obliczu przeważających sił nieprzyjaciela aniżeli do kampanii pozycyjnej”³.

Stanisław Szpilczyński po zakończeniu udziału w działaniach zbrojnych wrócił do pracy zawodowej. W ankiecie przedstawił dalsze wydarzenia w okresie 2. wojny światowej: „Po poddaniu się Warszawy przystąpiłem do Straży Obywatelskiej zaraz następnego dnia, a w kilka dni później udałem się piechotą do Krakowa, nie dając się wciągnąć do kolumn jeńческих. Z Krakowa 12–13 listopada odbyłem podróż do Jarosławia, skąd, brodząc przez San, przedostałem się na teren Związku Radzieckiego. Po przyjeździe ostatecznie do Lwowa zająłem się organizowaniem życia na dawniejszym stanowisku w klinice neurologicznej, uszkodzonej (część

Kornel Gibiński, Materiały Kornela Gibińskiego, KAPAN, W.III–32, Materiały biograficzne, b.p.

² Tamże, *Ankieta dotycząca udziału twórcy sp. w służbie medycznej kampanii wrześniowej 1939, przeprowadzona przez Zakład Historii Medycyny Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi*, j. 148, *Ankieta z dnia 29 IX 1978*, k. 7.

³ Tamże, k. 8.

jednego skrzydła) od bomby. Niedługo objąłem obowiązki lekarza administracyjnego kliniki (główny wracz), a po zorganizowaniu oddziału neurochirurgicznego (przez prof. Aleksandra Domaszewicza) przejąłem rolę jego asystenta w zespole operacyjnym. W lutym 1941 roku zostałem skierowany na Wołyń, gdzie 20 km od Łucka polecono mi urządzić punkt lekarski (wraz z lekarzami), który stał się punktem opatrunkowym w obliczu agresji niemieckiej (około 60 km od Bugu). Po zajęciu terenów przez wojska niemieckie końmi udałem się do Lwowa, obejmując funkcje lekarskie w Ubezpieczalni Społecznej i w Polskim Komitecie Opiekuńczym, organizując kilka przychodni na terenie Lwowa (wraz z prof. Adamem Grucą). W 1944 r. na wiosnę po uderzeniu tonowej bomby w sąsiedztwie domu, w którym mieszkałem, zdecydowałem się na wyjazd naprzód do Mszany Dolnej, a następnie do Krakowa⁴. Stanisław Szpilczyński był zaangażowany w pomoc żołnierzom podziemia, ukrywał poszukiwanych, a także wspierał ich ucieczki na Węgry⁵.

Po zakończeniu wojny udał się do Wrocławia, gdzie zorganizował klinikę neurologiczną oraz szpitalny oddział psychiatryczno-neurologiczny, którego został ordynatorem. W 1952 roku przeszedł do pracy w Polskiej Akademii Nauk, gdzie niebawem objął stanowisko adiunkta w Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN. W późniejszym czasie został kierownikiem filii tego Zakładu, a po powstaniu Instytutu kierownikiem jego filii⁶. W 1952 roku na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej w Poznaniu na podstawie pracy *Szymon z Łowicza. Pierwsze poradniki lekarskie w Polsce i ich naśladowcy* uzyskał stopień doktora medycyny. W 1959 roku otrzymał stanowisko docenta w Zakładzie Historii Nauki PAN. W styczniu 1977 roku Rada Państwa nadała mu tytuł profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych. Szpilczyński był także wieloletnim członkiem Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny. Zmarł 1 maja 1981 roku⁷.

W spuściźnie Stanisława Szpilczyńskiego zachowały się prace i artykuły z zakresu nauk medycznych, w tym artykuł o narkolepsji⁸, a także

⁴ Tamże, k. 7.

⁵ M. Sobeczko, *Wojenne losy naukowców na podstawie materiałów zgromadzonych w Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie Oddział w Katowicach*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2015, nr 56, s. 224.

⁶ Materiały Stanisława Szpilczyńskiego..., *Ankieta dotycząca udziału twórcy sp. w służbie medycznej kampanii wrześniowej 1939, przeprowadzona przez Zakład Historii Medycyny Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi*, j. 148, *Ankieta z dnia 29 IX 1978*, k. 7–8.

⁷ Tamże, *Inwentarz*, s. 3–6.

⁸ Tamże, *O narkolepsji. Opis przypadku*, j. 2.

L. 47/1945.

DYPLOM LEKARZA

MY,

Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego
i Dziekan Wydziału Lekarskiego tegoż Uniwersytetu oświadczamy, co
następuje:

Pan G I B I Ń S K I Kornel Stanisław
rodem z Krakowa, obywatel polski
po odbyciu ustawą przepisanych studiów lekarskich w Uniwersytecie
Jagiellońskim w latach od r. 1933/34 do r. 1938/39

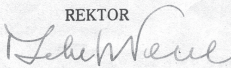
i pomyślnym złożeniu przepisanych egzaminów otrzymał w myśl art. 41
ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich (Dz. U. R. P.
Nr 29, poz. 247) oraz zarządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświe-
cenia Publicznego z dnia 16 marca 1928 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P.
Nr 8, poz. 132), utrzymanego w mocy rozporządzeniem Ministra Wyznań
Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 2 stycznia 1934 r. (Dz. Urz.
Min. W. R. i O. P. Nr 1, poz. 9) stopień

L E K A R Z A,

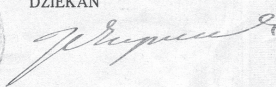
stanowiący dowód ukończenia uniwersyteckich studiów lekarskich
i uprawniający do ubiegania się o stopień doktorski, a nadto dający
prawo do wykonywania praktyki lekarskiej w granicach ustaw, obo-
wiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej. Studia lekarskie ukończył
p. Gibiński dnia 3. listopada 1939.

W Krakowie, dnia 24. maja 1945.

REKTOR

DZIEKAN

Sing. D. L. 1.

Drukarnia Państwowa nr 102881. 23.XI.38. 1000.

prace dotyczące historii medycyny, w tym między innymi artykuł o szpitalach w Krakowie w dobie odrodzenia⁹, o najprawdopodobniejszej przyczynie zgonu Jana III Sobieskiego¹⁰ oraz o zabobonach i przesądach w lecznictwie¹¹. Z kolei w materiałach warsztatowych można odnaleźć biogramy lekarzy¹², a także wypisy z dziejów medycyny¹³. Zachowały się także materiały działalności w Polskim Towarzystwie Historii Medycyny¹⁴, w Polskim Towarzystwie Lekarskim¹⁵, a także w Stowarzyszeniu Wychowanków Akademii Medycznej w Krakowie¹⁶. W spuściźnie są także źródła do sympozjów i sesji, w tym do międzynarodowych kongresów historii medycyny¹⁷. W jego materiałach zachowały się także skorowidze pacjentów¹⁸, zapisy wizyt¹⁹, alfabetyczne spisy pacjentów²⁰ oraz korespondencja z chorymi na stwardnienie rozsiane²¹.

Twórcą drugiej spuścizny był Kornel Gibiński, który urodził się 7 września 1915 roku w Krakowie jako syn Stanisława i Anny. Ojciec był referendarzem w PKP. W 1925 roku Kornel Gibiński ukończył szkołę powszechną i uczęszczał do Humanistycznego IV Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza w Krakowie. W 1933 roku zdał maturę. W latach 1933–1939 studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego. Już od 1935 roku pracował jako wolontariusz, a następnie młodszy asystent w Zakładzie Fizjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Napisał wtedy rozprawę doktorską, którą jednak z powodu wybuchu wojny obronił dopiero w czerwcu 1945 roku²².

Dalsze swoje losy w czasie wojny przedstawił w życiorysie: „W czasie wojny pracowałem od jesieni 1939 r. do jesieni 1943 r. w klinikach

⁹ Tamże, *Szpitala Krakowa w dobie odrodzenia*, j. 11.

¹⁰ Tamże, *Najprawdopodobniejsza przyczyna zgonu Jana III Sobieskiego*, j. 43.

¹¹ Tamże, *Z dziejów zabobonu i przesądu w lecznictwie*, j. 56.

¹² Tamże, *Biogramy lekarzy przełomu XVI i XVII w. ułożone alfabetycznie*, j. 97.

¹³ Tamże, *Źródła do dziejów medycyny: wykazy nazwisk naukowców, lekarzy, studentów; niektóre z danymi biograficznymi, pojęcia, definicje z zakresu medycyny w ujęciu historycznym*, j. 110–112.

¹⁴ Tamże, *Polskie Towarzystwo Historii Medycyny*, j. 119.

¹⁵ Tamże, *Polskie Towarzystwo Lekarskie*, j. 120.

¹⁶ Tamże, *Stowarzyszenie Wychowanków Akademii Medycznej w Krakowie*, j. 121.

¹⁷ Tamże, j. 133–135.

¹⁸ Tamże, *Skorowidz pacjentów*, j. 142.

¹⁹ Tamże, *Zapisy wizyt pacjentów: objawy choroby, zaordynowane środki, postępy w leczeniu*, j. 144.

²⁰ Tamże, *Alfabetyczny spis pacjentów*, j. 145.

²¹ Tamże, *Chcemy być zdrowi*, j. 147.

²² Materiały Kornela Gibińskiego, KAPAN, W.III–32, *Materiały biograficzne, Umowa*, b.p.; tamże, *Materiały biograficzne, Życiorys*, b.p.

UJ, głównie w II Klinice Chorób Wewnętrznych. Od jesieni 1940 do 1942 r. pracowałem bezinteresownie jako lekarz RGO (Rady Głównej Opiekuńczej) dla przesiedleńców. Od wiosny 1942 do jesieni 1943 r. pracowałem w Ubezpieczalni Społecznej w charakterze lekarza domowego. W jesieni zrezygnowałem z dalszej pracy na klinice oraz ze stanowiska lekarza rejonowego, a zostałem zaangażowany do Stacji Chorób Serca i Narządu Krążenia US (Ubezpieczalni Społecznej) podówczas zorganizowanej przez prof. dr. Aleksandra Oszackiego. Na stacji tej prowadziłem dział tomografii serca aż do czasu aresztowania przez Gestapo za pracę konspiracyjną, byłem bowiem lekarzem AK. Na skutek denuncjacji komendanta odcinka zostałem aresztowany i osadzony we więzieniu Montelupich, skąd, uniknąwszy skazania przez SG z powodu podejścia wojsk radzieckich pod Tarnów, zostałem wraz z całym więzieniem Montelupich ewakuowany do obozu koncentracyjnego Gross-Rosen dnia 28 lipca 1944 r. W obozie tym względnie w jego oddziałach pracowałem cały czas w charakterze lekarza na «revirach». W czasie zakończenia wojny znajdowałem się z powodu ewakuacji obozu w Budziszynie — gdzie ostatnio przebywałem — na terenie Sudetów, skąd wróciłem do Krakowa w dniu 16 maja 1945 r. W ramach likwidacji b. AK zdekonspirowałem się i zostałem zweryfikowany²³. Kornel Gibiński działał w Związku Walki Zbrojnej (dalej ZWZ) AK od 1 stycznia 1941 do lipca 1944 roku, kiedy został aresztowany przez Gestapo. Posługiwał się pseudonimem „Andrzej”²⁴ i uzyskał stopień podporucznika²⁵. Więcej informacji o działalności Gibińskiego w AK otrzymujemy z wywiadu udzielonego w 2000 roku: „W 1941 r. zostałem zaprzysiężony w ZWZ AK i przydzielony do I Odcinka Miasta Kraków w charakterze lekarza. Będąc lekarzem rejonowym Ubezpieczalni Społecznej, miałem możliwość — bez zwracania uwagi — wystawiania zaświadczeń lekarskich o niezdolności do pracy żołnierzom AK, którym zlecono przeprowadzenie akcji. Miałem też dostęp do materiałów opatrunkowych w szpitalu i mogłem pomagać rannym w akcjach żołnierzom. Otrzymałem zadanie przygotowania grupy lekarzy oraz zaplecza medycznego na wypadek powstania w Krakowie”²⁶. Od lipca 1944 do maja 1945 roku przebywał

²³ Tamże, *Życiorys*, b.p.

²⁴ Tamże, *Legitymacja członkowska Związku Uczestników Walki Zbrojnej o Niepodległość i Demokrację*, b.p.

²⁵ Tamże, *Arkusze ewidencyjne z dnia 9 X 1945 r.*, b.p.

²⁶ Kornel Gibiński. *Lekarz, uczony, humanista*, pod red. T. Białek, E. Pawłowskiej, Katowice 2000, s. 42.

w hitlerowskich obozach koncentracyjnych, gdzie pełnił funkcję lekarza²⁷. W obozie Gross-Rosen miał numer 7899²⁸.

Po powrocie do Krakowa został starszym asystentem w Zakładzie Fizjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, pracując jednocześnie w Szpitalu Świętego Łazarza. Następnie 1 listopada 1945 roku przeniósł się wraz z profesorem Oszackim do Wrocławia, gdzie pracował jako adiunkt w Klinice Chorób Wewnętrznych. W maju 1949 roku otrzymał stopień doktora habilitowanego z zakresu chorób wewnętrznych. W kwietniu 1953 roku został powołany w charakterze profesora kontraktowego na stanowisko kierownika III Kliniki Chorób Wewnętrznych Śląskiej Akademii Medycznej. W czerwcu 1954 roku otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a 12 września 1962 roku tytuł profesora zwyczajnego. Brał udział w licznych kongresach międzynarodowych w kraju i za granicą. Odbił podróże naukowe między innymi do Stanów Zjednoczonych i Szwajcarii. Był autorem wielu prac naukowych, między innymi z zakresu gastrologii, farmakologii, etyki i służby zdrowia²⁹. W spuściźnie Gibińskiego zachowały się liczne prace naukowe, dyplomy, medale oraz materiały biograficzne.

W pozostałych spuściźnie zachowanych w Oddziale w Katowicach nie ma zbyt wielu informacji dotyczących historii medycyny. Tadeusz Rabek przebywał w sanatorium w Kudowie-Zdroju od 4 do 30 września 1956 roku³⁰, a w sanatorium w Szczawnie-Zdroju od 4 stycznia do 27 stycznia 1963 roku, gdzie korzystał z zabiegów leczniczych³¹. Zachowane w spuściźnie Tadeusza Rabka zapiski dotyczące czynności wykonywanych w poszczególnych dniach miesiąca dostarczają także informacji o przebiegach chorobach³².

W materiałach Jana Kuhla zachowały się legitymacje ubezpieczeniowe³³. Z kolei w spuściźnie Jana Kazimierza Zaremby ocalały karty

²⁷ Materiały Kornela Gibińskiego..., *Materiały biograficzne, Zaświadczenie nr 480872 z dnia 16 VIII 1977 r.*, b.p.; *Kornel Gibiński...*, s. 16.

²⁸ Tamże, *Materiały biograficzne, Legitymacja nr 1579 Związku b. Więźniów Ideowo-Politycznych z Czasów Wojny z lat 1939–1945, Oddział Krakowski*, b.p.

²⁹ Tamże, *Materiały biograficzne, Pismo z 4 IX 1954 r.*, b.p.; tamże, *Umowy*, b.p.; tamże, *Życiorys*, b.p.; *Kornel Gibiński...*, s. 17–19.

³⁰ Materiały Tadeusza Rabka, KAPAN, W.III–1, *Zestawienie czynności wykonanych w poszczególnych dniach miesiąca*, j. 172, *Czynności w poszczególnych dniach miesiąca września 1956*, k. 108.

³¹ Tamże, *Czynności w poszczególnych dniach miesiąca stycznia 1963*, k. 19.

³² Tamże.

³³ Materiały Jana Kuhla, KAPAN, W.III–10, *Legitymacje: służbowe, ubezpieczeniowe, członkowskie i in.*, j. 46, *Legitymacje ubezpieczeniowe*.

informacyjne i karty wypisowe ze szpitali i sanatoriów³⁴. W materiałach Włodzimierza Burzyńskiego pozostały zaświadczenia o pobytach w szpitalu w 1948 oraz w 1961 roku³⁵.

W zgromadzonych w PAN Archiwum w Warszawie Oddziale w Katowicach spuściznach można odnaleźć bardzo dużo materiałów archiwalnych dotyczących historii medycyny. Najcenniejszymi dokumentami w tym zakresie są spuścizny dwóch lekarzy: Stanisława Szpilczyńskiego i Kornela Gibińskiego, które są bardzo dobrymi źródłami biograficznymi oraz do historii szeroko pojętej medycyny.

³⁴ Materiały Jana Kazimierza Zaremby, KAPAN, W.III–14, *Materiały dotyczące spraw zdrowotnych J.K. Zaremby*, j. 256, *Karty informacyjne i wypisowe*, k. 1–16.

³⁵ Materiały Włodzimierza Burzyńskiego, KAPAN, W.III–15, *Materiały dotyczące stanu zdrowia. Klepsydry i kondolencje*, j. 98, *Zaświadczenia o pobycie w szpitalu*, k. 1, 3.

Mateusz Sobeczko
Katowice

ŹRÓDŁA DO HISTORII WOJSKOWOŚCI I SŁUŻBY WOJSKOWEJ NAUKOWCÓW W ZASOBIE POLSKIEJ AKADEMII NAUK ARCHIWUM W WARSZAWIE ODDZIAŁ W KATOWICACH

Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie Oddział w Katowicach zajmuje się gromadzeniem, opracowywaniem, przechowywaniem oraz udostępnianiem materiałów archiwalnych instytucji PAN oraz spuścizn archiwalnych po uczonych związanych ze Śląskiem. Zachowane w Archiwum PAN materiały umożliwiają prowadzenie badań o różnorodnej tematyce. W artykule przedstawione zostały źródła do historii wojskowości i służby wojskowej śląskich naukowców.

Pierwsze informacje dotyczące służby wojskowej śląskich naukowców pochodzą z końca XIX wieku. Antoni Schimitzek odbył ochotniczą służbę wojskową w 2. Pułku Saperów w Wiedniu w latach 1890–1891. Służbę mogli odbyć maturzyści w wieku 19 lat lub absolwenci szkół wyższych. Wcześniej zebrała się komisja poborowa, na którą Schimitzek stawiał się w Tarnowie. Służył w jedynej w Austro-Węgrzech 1-roczej Szkole Saperskiej, w której było oprócz niego 32 dyplomowanych inżynierów. Zarówno w szkole, jak i podczas ćwiczeń panowała rygorystyczna dyscyplina¹. Tak w swoich *Wspomnieniach* opisał plac do ćwiczeń oraz samą służbę: „Było to kamieniste błonie i odbywanie na nim normalnych ćwiczeń wojskowych z obowiązującym «padnij» i «powstań» nie należało do przyjemności. Gorsze jeszcze okazały się ćwiczenia saperskie; kopanie rowów, szanców itp. w kamienistym gruncie było dla młodzieży inteligentkiej, nienawykłej do pracy fizycznej, dużym trudem. Niejeden z nas dla zaoszczędzenia rąk próbował do ćwiczeń tych wkładać rękawiczki. Zaraz

¹ Materiały Antoniego Schimitzka, KAPAN, W.III–5, *Wspomnienia (1868–1904)*, j. 23, *Wspomnienia*, k. 20–21.

jednak okazywało się, że przeszkadzają one tylko w robocie i że jedynym sposobem jest doczekanie się twardej skóry na dłoniach”². Odbływały się także ćwiczenia wodne, które kończyły się egzaminem, na którym każdy rekrut musiał przepłynąć 300 metrów w wodzie stojącej. Miały miejsce także ćwiczenia ziemne, które polegały na przerzucaniu ziemi łopatami na odległość 7,5 metra lub wysokość 3 metrów, tak by ziemia nie spadała z łopaty. Pobudka była o 5.30, a cisza nocna obowiązywała od godziny 21.00. Wyjścia do miasta lub powrót po godzinie 21.00 odbywał się na podstawie przepustki. Rekruci udawali się wtedy do teatrów lub lokali rozrywkowych. Na wiosnę odbył się obrzęd chrztu saperskiego. Miały miejsce także zajęcia terenowe poza miastem. Nauka i ćwiczenia teoretyczne odbywały się w szkole w miesiącach zimowych. Po zdaniu egzaminów ochotnik otrzymywał rangę kaprała. Przed wyjściem do cywila rekrut uzyskiwał rangę podporucznika³.

W 1897 roku Schimitzek jeszcze raz trafił do wojska. Odbłył ćwiczenia wojskowe w okolicach Wiednia, w miejscowości Krems nad Dunajem, gdzie na czas ćwiczeń przeniesiony został Przemyski Batalion Pionierów (część Lwowskiego Korpusu), do którego należał. Ćwiczenia trwały miesiąc⁴. Tak opisywał we *Wspomnieniach* odbyte manewry: „Jako wykwalifikowany saper nie znałem się zupełnie na służbie pionierskiej. Toteż przeprowadzanym ćwiczeniom asystowałem raczej jako widz, podziwiając ogromną sprawność i dokładność wykonywanych ruchów przy określonych zadaniach: wybudowanie np. mostu pontonowego na Dunaju o długości ponad 200 m nie trwało dłużej niż godzinę”⁵.

Stanisław Kossuth w swojej *Autobiografii* opisał rosyjską jednostkę wojskową w Kielcach na początku XX wieku: „W Kielcach stacjonował 4. Pułk Piechoty, 4. Pułk Dragonów i pół Baterii Artylerii Konnej. Obok naszego mieszkania były jedne z koszar. Ćwiczenia odbywały się nie tylko na placu w koszarach, ale i na ulicy. Rekrutów uczono chodzić przez parę miesięcy. Szli gęsiego, a nogi w kostce mieli przewiązane wiązką siana i wiązką słomy. Podoficer komenderował «siano», «słoma» zamiast «lewa», «prawa», bo ci rekruci z głębi Rosji nie wiedzieli, co znaczy lewa i prawa noga”⁶.

² Tamże, k. 21.

³ Tamże, k. 22–23.

⁴ Tamże, k. 44–46.

⁵ Tamże, k. 45.

⁶ Materiały Stanisława Kossutha, KAPAN, W.III–3, *Autobiografia oraz kilka wersji życiorysu S. Kossutha*, j. 62, *Autobiografia*, k. 41.

Kilku naukowców uczestniczyło w walkach na różnych frontach i w różnych armiach w czasie 1. wojny światowej. W 1914 roku Ludwik Musioł został wcielony do wojska pruskiego i wysłany na front zachodni do Francji. Walczył pod Reims i Verdun⁷. Z kolei Jan Wierzbicki 7 sierpnia 1915 roku rozpoczął służbę w wojsku rosyjskim jako hydrotechnik w oddziałach technicznych. Od 1 stycznia do 1 maja 1916 roku uczył się w Aleksandrowskiej Szkole Wojskowej w Moskwie. Dwa ostatnie lata 1. wojny światowej (od 2 lutego 1917 do listopada 1918 roku) spędził w niewoli niemieckiej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości służył w Wojsku Polskim w oddziałach technicznych od 4 listopada 1918 do 1921 roku (gdzie był między innymi kierownikiem Zakładu Graficznego)⁸. Jeszcze inny przebieg miała służba Stanisława Kossutha, który w latach 1914–1917 odbył ją w 5. Pułku Piechoty I Brygady Legionów Polskich, gdzie został dwukrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych oraz Orderem Virtuti Militari V klasy⁹. Z kolei Bolesław Świętochowski brał udział w obronie Lwowa i w wojnie polsko-radzieckiej (1919–1920)¹⁰.

Interesujące historie przeżył Jan Kuhl w czasie 1. wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu. Do Pierwszej Sokolej Drużyny Skautowej im. Tadeusza Kościuszki w Mielcu zaciągnął się 1 kwietnia 1917 roku¹¹. Jan Kuhl został 15 października 1917 roku powołany do wojska austriackiego, w którym służył do 4 listopada 1918 roku. Na froncie włoskim został ranny w nogę. Od 4 listopada 1918 do 7 sierpnia 1919 roku przebywał w niewoli włoskiej. W tym czasie zachorował na tyfus plamisty i cholere. Następnie 8 sierpnia 1919 roku zgłosił się do Wojska Polskiego (do Błękitnej Armii Generała Józefa Hallera) i pozostawał pod rozkazami Polskiej Misji Jeńców, Uchodźców i Robotników w Rzymie. Następnie w marcu 1920 roku wyjechał do Polski¹². Od 10 marca do 24 czerwca 1920 roku przydzielony został jako podoficer łącznikowy do Państwowego

⁷ Materiały Ludwika Musioła, KAPAN, W.III–27, *Inwentarz*, s. 1.

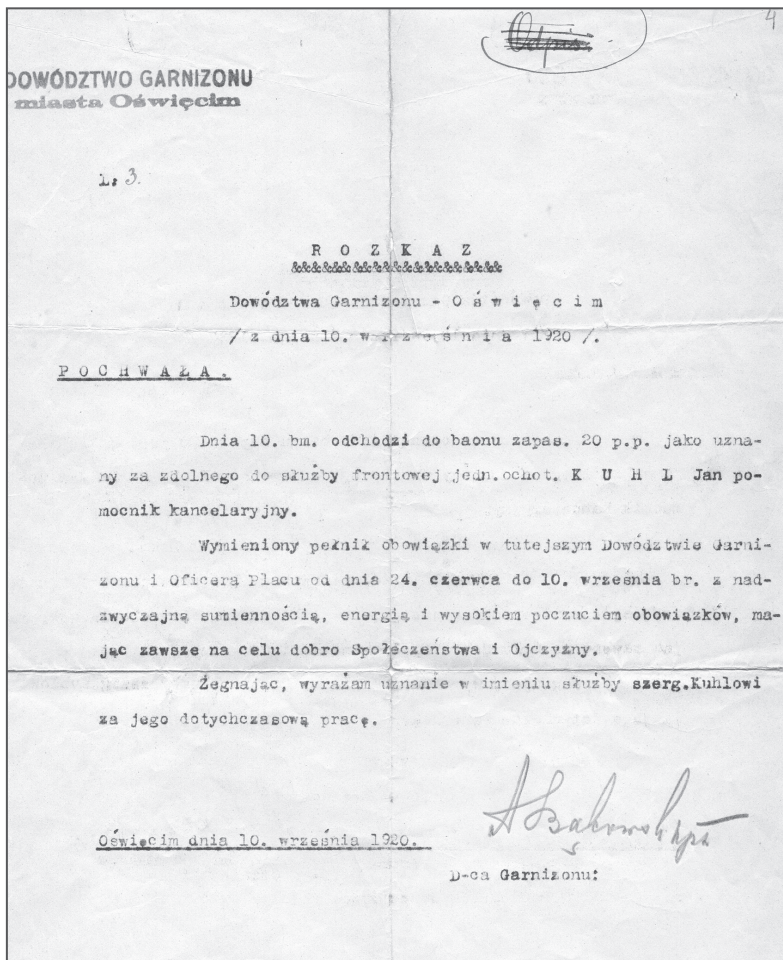
⁸ Materiały Jana Wierzbickiego, KAPAN, W.III–9, *Autożyciorysy, ankiety, kwestionariusze personalne, odpis metryki urodzenia, zaświadczenie o lojalności obywatelskiej z czasów okupacji, fotografie J. W.*, j. 164, *Życiorys z 26 V 1969 r.*, k. 7; tamże, *Pisma dotyczące przebiegu służby wojskowej*, j. 166, *Rozkaz dzienny nr 32*, k. 2; tamże, *Karta ewidencyjna*, k. 4.

⁹ Materiały Stanisława Kossutha..., *Inwentarz*, s. 1; tamże, *Odznaczenia i dyplomy*, j. 66, *Pisma*, k. 1–3.

¹⁰ Materiały Bolesława Świętochowskiego, KAPAN, W.III–6, *Inwentarz*, s. 1.

¹¹ Materiały Jana Kuhla, KAPAN, W.III–10, *Dokumenty dotyczące służby wojskowej*, j. 45, *Karta zaciągu z 1 IV 1917 r.*, k. 1.

¹² Tamże, *Wojskowy arkusz ewidencyjny*, k. 5–6; tamże, *Poświadczenie z 11 X 1921 r.*, k. 10.

Rozkaz Dowództwa Garnizonu Oświęcim, Materiały Jana Kuhla,
KAPAN, W.III-10, j. 45, k. 4

Urzędu Emigracyjnego Jeńców, Uchodźców i Robotników w Oświęcimiu. Z kolei od 24 czerwca do 10 września 1920 roku pełnił obowiązki podoficera kancelaryjnego Dowództwa Garnizonu Miasta Oświęcimia¹³. W rozkazie z 10 września 1920 roku otrzymał pochwałę za bardzo dobrą służbę, którą pełnił „z nadzwyczajną sumiennością, energią i wysokim poczuciem

¹³ Tamże, Poświadczenie z 29 XI 1921 r., k. 7.

obowiązku, mając zawsze na celu dobro społeczeństwa i Ojczyzny”¹⁴. Od 10 września 1920 roku służył w 20. Pułku Piechoty Ziemi Krakowskiej. Prowadził samodzielnie Referat Ewidencji Oficerów. Walczył wtedy na froncie południowo-wschodnim z bolszewikami. W czasie tej służby od 19 grudnia 1920 do 7 stycznia 1921 roku przebywał na urlopie wypoczynkowym¹⁵. Służba Kuhla w krakowskim pułku była bardzo wysoko oceniana: „W czasie tym dał się poznać nie tylko jako nadzwyczaj pilny, sumienny i pracowity, lecz samodzielny, pełen inicjatywy i energii pracownik, dający sobie w najcięższych i najtrudniejszych sytuacjach bardzo łatwo samodzielną radę”¹⁶. Podobną pochwałę otrzymał w *Rozkazie dziennym z 14 grudnia 1921 roku*: „Wyrażam w tem miejscu w imieniu służby pochwałę za nader pilne, wzorowe i punktualne prowadzenie swych obowiązków. Wymieniony swego czasu zgłosił się ochotniczo do pola, przydzielony następnie do adiutantury pułkowej, prowadził tak bardzo ważny dział jak ewidencja oficerów, przy reorganizacji której i założeniu nie szczędził trudów i zostawił w jak najlepszym porządku”¹⁷. W ten sam sposób był oceniany także w *Poświadczeniu z 15 grudnia 1921 roku*: „Wymieniony przez cały czas swego pobytu w 20. P.P. [Pułku Piechoty, M.S.] Ziemi Krakowskiej zachowywał się wzorowo i przykładowie tak w służbie, jak i poza służbą, karany ani sądowo, ani dyscyplinarnie nie był”¹⁸. Z wojakiem ostatecznie pożegnał się 14 grudnia 1921 roku¹⁹.

Włodzimierz Burzyński służył w Wojsku Polskim oraz brał udział w powstaniach śląskich. Od 15 czerwca 1920 do 13 sierpnia 1920 roku uczestniczył w pracach plebiscytowych na terenie Spiszu, a od 1 grudnia 1920 do 26 lipca 1921 roku brał udział w pracy plebiscytowej na Górnym Śląsku oraz w III powstaniu śląskim²⁰. W następujący sposób w życiorysie przedstawił udział w epizodzie śląskim²¹ na początku lat 20. XX wieku: „W listopadzie 1918 r. zgłosiłem się jako ochotnik do Wojska Polskiego. W lutym 1920 r. uzyskałem odroczenie służby wojskowej i kontynuowałem

¹⁴ Tamże, *Rozkaz Dowództwa Garnizonu Oświęcim z dnia 10 września 1920*, k. 4.

¹⁵ Tamże, *Wojskowy arkusz ewidencyjny*, k. 5–6; tamże, *Opinia z 14 VIII 1921 r.*, k. 9.

¹⁶ Tamże, *Opinia z 14 VIII 1921 r.*, k. 9.

¹⁷ Tamże, *Rozkaz dzienny nr 290 z 14 XII 1921 r.*, k. 12.

¹⁸ Tamże, *Poświadczenie z 15 XII 1921 r.*, k. 13.

¹⁹ Tamże, *Rozkaz dzienny nr 289 z 13 XII 1921 r.*, k. 11.

²⁰ Materiały Włodzimierza Burzyńskiego, KAPAN, W.III–15, *Dokumenty dotyczące przebiegu nauki szkolnej, studiów, pracy i działalności*, j. 95, t. II, *Wyciąg z książeczki wojskowej*, k. 4.

²¹ Patrz szerzej o działalności W. Burzyńskiego na Górnym Śląsku: W.J. Bąba, *Włodzimierz Burzyński (1900–1970)*, [w:] *Profesorowie lwowscy na Politechnice Śląskiej*, pod red. D. Reclawa, W.J. Bąby, Gliwice 2015, s. 138–141.

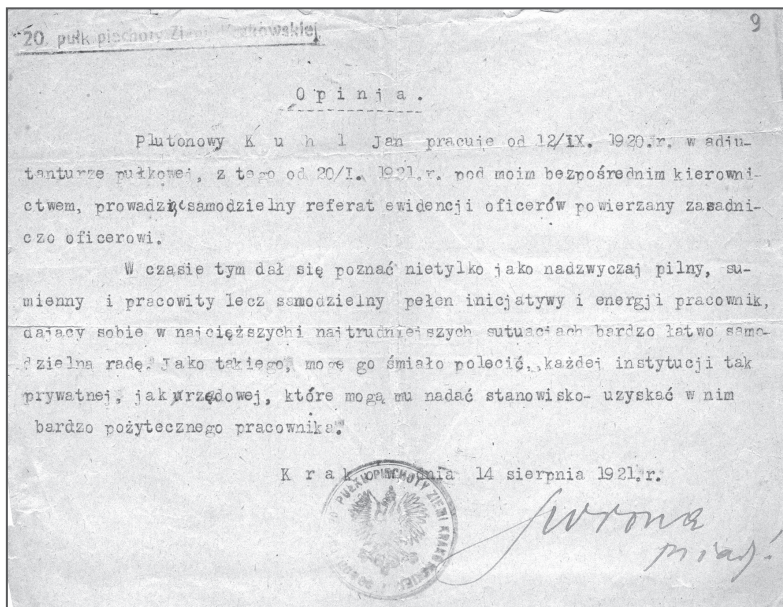
studia politechniczne. W czerwcu 1920 r. udałem się jako ochotnik do pracy plebiscytowej na terenie Spiszu. Załączam odpis dokumentu. W okresie sierpień–październik 1920 r. wcielony zostałem ponownie do służby wojskowej. Drugie odroczenie na studia politechniczne uzyskałem w październiku 1920 r., lecz 1 grudnia tegoż roku zgłosiłem się jako ochotnik do pracy plebiscytowej na Górnym Śląsku. Do wybuchu III powstania śląskiego pełniłem obowiązki adiutanta obwodowego POW [Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska] w Zabrze, a w okresie III powstania adiutanta w II Baonie 6. P.P. Zabrsko-Żorskiego, biorąc udział w walkach Grupy Północnej Wojsk Powstańczych. Załączam odpis dokumentu. Odznaczony zostałem Górnos Śląską Wstęgą Waleczności 1. klasy. Załączam odpis dokumentu. Po zwolnieniu z wojsk powstańczych w lipcu 1921 r. w Jarocinie Wielkopolskim kontynuuję przerwane studia politechniczne”²².

W materiałach Włodzimierza Burzyńskiego znajdują się następujące dokumenty z tego okresu: zaświadczenie z 25 lipca 1921 roku potwierdzające udział w III powstaniu śląskim, dyplom nadania Śląskiej Wstęgi Waleczności i Zasługi 1. klasy oraz fragment samej wstęgi²³. Z zaświadczenia z 25 lipca 1921 roku potwierdzającego udział w III powstaniu uzyskujemy informacje o jego postawie w casusie górnos Śląskim: „Student politechniki p. Włodzimierz Trzywdar Burzyński zgłosił się jako ochotnik do pracy organizacyjnej na terenie Górnego Śląska w grudniu 1920 r. Pracował jako adiutant obwodowy w powiecie zabrzańskim, zyskując sobie najwyższe uznanie u swoich przełożonych i przywiązanie u podwładnych. Od wybuchu powstania pełnił funkcję adiutanta przy II Baonie 6. P.P. Zabrzeńskiego aż do zlikwidowania tej formacji 21.6.1921, w końcu jako adiutant II Baonu 7. P.P. Strzelców aż do likwidacji Grupy Północnej w Jarocinie. P. Trzywdar Burzyński wykazał przez cały czas swojej służby wybitną ideowość, nadzwyczajne zdolności organizacyjne i taktyczne, odwagę w boju oraz sumienność i wytrwałość w pracy. Za pracę jego dla uzyskania polskiego Górnego Śląska składam mu szczerze i serdeczne podziękowanie w imieniu D-twa Grupy Północnej”²⁴.

²² Materiały Włodzimierza Burzyńskiego..., *Autobiografie, bibliografia prac własnych*, j. 94, *Życiorys*, k. 34; M. Sobeczko, *Powstańczy epizod w życiu Włodzimierza Burzyńskiego. Materiały do dziejów powstań śląskich i plebiscytu w spuściźnie Włodzimierza Burzyńskiego*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2017, nr 58, s. 104.

²³ Materiały Włodzimierza Burzyńskiego..., *Dokumenty dotyczące przebiegu nauki szkolnej, studiów, pracy i działalności*, j. 95, t. II, k. 30–32.

²⁴ Tamże, *Zaświadczenie z dnia 25 VII 1921 r.*, k. 32.

Opinia o służbie Jana Kuhla, Materiały Jana Kuhla, KAPAN, W.III–10, j. 45, k. 9

Od 27 do 30 marca 1933 roku Włodzimierz Burzyński został przeszkolony na kursie Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej we Lwowie. Z kolei 21 listopada 1938 roku odbył kurs komendantów i zastępców komendantów obrony przeciwlotniczej domów mieszkalnych. Funkcję komendanta obrony przeciwlotniczej bloku domów nr 220 Burzyński pełnił od 27 stycznia 1939 roku. Stanowisko to sprawował także po wybuchu wojny aż do 22 września 1939 roku²⁵. W piśmie z 12 lutego 1939 roku Burzyński przedstawił zasady działania obrony: „Do obowiązków dyżuru alarmowego należy poza zaalarmowaniem wszystkich domów bloku (wystarcza w każdym jednego mieszkańca) także zgłoszenie lamp ulicznych gazowych naprzeciw domów Listopada 111 i Obwodowa 32. O sposobie gaszenia poinformować się można u lampiarza w czasie jego codziennego obchodu ulicy. Do obowiązków zaalarmowanego mieszkańca należy obudzenie wszystkich pozostałych osób zamieszkujących dany dom, w pierwszym rzędzie — oczywiście — kierownika OPL domu. W godzinach dziennych od 7.00 do 19.00 wystarcza, aby jakakolwiek bądź służba OPL, która

²⁵ W.J. Bąba, S. Mercik, *Włodzimierz Burzyński. Życie i dzieło*, Gliwice 2018, s. 69.

najszybciej zorientuje się, że zaistniał alarm lotniczy, powiadamia o tem dwa sąsiednie domy z poleceniem przekazania tej wiadomości domom dalszym”²⁶. Członkowie służby obrony przeciwlotniczej byli zobowiązani do noszenia specjalnych opasek: „W swoim czasie wszystkie służby OPL zostały powiadomione o obowiązku noszenia przez nie w okresie pogotowia na lewym ramieniu kolorem żółtym do góry opasek żółto-zielonych 8 cm wysokich. Zechcą pp. kierownicy domów przypomnieć o tym obowiązku wszystkim służbom OPL sobie podległym. Dla pp. kierowników dołączam klamry do nasunięcia na opaski. Klamry te należy po okresie pogotowia bezwarunkowo zwrócić komendantowi OPL bloku. Dla zupełności dodaję, że komendant bloku i jego zastępca noszą opaski żółte z umieszczonym w środku paskiem zielonym, że komendant dzielnicy nosi opaskę żółtą z biegnącym w środku paskiem czerwonym, że organa służb miejskich noszą opaski po połowie żółto-czerwone, że wreszcie rozjemcy noszą na ramieniu lub czapce opaski białe. Rozjemcy będą określać skutki nalotu, tudzież oceniać zalety i wady obrony OPL, do której powołało się ludność”²⁷. Opisał również sposób ćwiczeń: „Wreszcie zawiadamiam, że pozorowanie skutków nalotu odbywać się będzie następująco: pozorowanie pożarów przy pomocy zapalanych w pewnej odległości od budynku łatwopalnych materiałów dających dużo dymów; plamy chemiczne, np. iperytowe, przy pomocy ropy naftowej; wybuchy bomb burzących oraz bomb gazowych napełnionych gazami lotnymi będą pozorowane petardami i świecami łzawiącymi; uszkodzenia od bomb burzących przez rozbryzganie w odpowiednich miejscach roztworu wapna; straty wśród ludzi od wybuchów oraz od gazów będą pozorowane przy pomocy kartek ustalających rodzaj uszkodzenia”²⁸.

Do wyposażenia służb ratowniczo-sanitarnych zaliczano: maski przeciwgazowe dla wszystkich członków domowego organu ratowniczo-sanitarnego, indywidualne pakiety przeciwiiperytowe dla wszystkich członków domowego organu ratowniczo-sanitarnego (w tym 15 g mydła annogenowego, 10 g 10% przysypki annogenowo-talkowej, 5 g sody oczyszczonej oraz lignina), komplet środków ratowniczo-sanitarnych (w tym: opakowanie, łupki drewniane, 30 g kropli walerianowych we fłaszce z bakelitową zakrętką, 30 g kropli Inoziemcowa, 100 g sody oczyszczonej, 40 g annogenu leczniczego w proszku, zapasowa faszka z bakelitową zakrętką,

²⁶ Materiały Włodzimierza Burzyńskiego..., *Udział w obronie przeciwlotniczej Lwowa*, j. 93, *Pismo z dnia 12 II 1939 r.*, k. 37–38.

²⁷ Tamże, k. 38.

²⁸ Tamże.

Plakat Obrony Przeciwlotniczej Lwowa, b.d., Materiały Włodzimierza
Burzyńskiego, KAPAN, W.III-15, j. 93, k. 93

kroplomierze, 10 sztuk opatrunków sterylizowanych 1/8 m, 10 sztuk opatrunków gazowych sterylizowanych 1/16 m, łyżeczka rogowa, 6 sztuk opasek z gazy odłuszczonej 6x5 cm, 12 sztuk opasek z gazy odłuszczonej 10x5 cm, opaska uciskowa, przylepiec, kieliszek do leków, zakraplacz do oczu, 12 agrafek, 2 paczki ligniny prasowanej, 6 paczek waty odłuszczonej prasowanej, 2 chustki trójkątne zwykłe, 2 opaski oczne miękkie, 100 g przysypki na oparzenia termiczne, 1 sztuka mydła annogenowego 50 g w pudełku, 12 pałeczek drewnianych do wacików, nożyczki stalowe długości 7½ cm oraz latarka elektryczna), a także nosze polowe²⁹.

W spuściźnie profesora Burzyńskiego można odnaleźć również liczne drukowane instrukcje na wypadek wojny, w tym: *Instrukcja przeciwpożarowa dla komendantów OPL domów (bloków domów)*, *Instrukcja dla posterunków przeciwpożarowych domów (bloków domów)*, *Instrukcja dla organów służby bezpieczeństwa samoobrony domu (bloku) mieszkalnego* oraz *Instrukcja dla komendantów obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej domów (bloków) mieszkalnych*. Zachowały się także broszury: *Organizacja obrony przeciwlotniczej domów mieszkalnych* oraz *Wskazówki dla ogółu ludności o sposobach wykonania prowizorycznego sprzętu indywidualnej obrony przeciwgazowej*³⁰. W spuściźnie można odnaleźć również plakaty informujące mieszkańców Lwowa o prawidłowym zachowaniu się w czasie alarmu lotniczego³¹.

W dwudziestoleciu międzywojennym niektórzy naukowcy odbyli służbę wojskową. W latach 1928–1929 Jerzy Rabsztyn uczył się w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty w Śremie³². Jan Wierzbicki brał udział w ćwiczeniach piechoty w 1923, 1928 i 1931 roku oraz wykonywał prace budowlane dla Wojska Polskiego w 1939 roku³³. Kornel Gibiński w latach 1931–1932 odbył kurs przysposobienia wojskowego II stopnia³⁴, a w 1939 roku przeszkolenie w obronie przeciwlotniczo-gazowej w Krakowie³⁵. Z kolei Jan Kazimierz Zaremba odbył w latach 1933–1934 służbę

²⁹ Tamże, *Załącznik nr 4*, k. 29–30.

³⁰ Tamże, k. 86–92.

³¹ Tamże, k. 93.

³² Materiały Jerzego Rabsztyna, KAPAN, W.III–2, *Wniosek o nadanie doc. dr. inż. Jerzemu Rabsztnowi tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego*, j. 13, *Życiorys z 30 VII 1965 r.*, b.p.

³³ Materiały Jana Wierzbickiego, KAPAN, W.III–9, *Autożyciorys, ankiety, kwestionariusze personalne, odpis metryki urodzenia, zaświadczenie o lojalności obywatelskiej z czasów okupacji, fotografie J. W.*, j. 164, *Ankieta*, k. 24.

³⁴ Materiały Kornela Gibińskiego, KAPAN, W.III–32, *Materiały biograficzne, świadectwo*, b.p.

³⁵ Tamże, *Zaświadczenie*, b.p.

wojskową w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty w Zambrowie oraz Skierniewicach³⁶. Stanisław Szpilczyński w 1936 roku został powołany na roczną służbę wojskową, którą odbył najpierw w Centrum Wyszkożenia Sanitarnego i Centrum Badań Lotniczych w Warszawie, a następnie w Szkole Wyższej Pilotażu w Grudziądzu³⁷. W spuściznie Tadeusza Rabka zachowały się wykłady o broni chemicznej z 1926 roku³⁸.

Najwięcej materiałów archiwalnych dotyczy okresu 2. wojny światowej i zaangażowania naukowców w obronę kraju oraz w działalność podziemną³⁹. Udział w kampanii wrześniowej wzięli między innymi: Władysław Laskowski, Jan Wierzbicki oraz Marian Rehorowski. Ten pierwszy w życiorysie z 1977 roku przedstawił swoje uczestnictwo w działaniach zbrojnych września 1939 roku oraz dalsze losy w okresie 2. wojny światowej: „W sierpniu 1939 r. zostałem zmobilizowany i brałem udział w wojnie polsko-niemieckiej na froncie południowym. 11 IX 1939 r. dostałem się do niewoli i przebywałem do 1945 r. w obozach jenieckich Arnswalde, Gross-Born, Sandbostel, Lubeka”⁴⁰. Z kolei Wierzbicki w dniach 1–21 września 1939 roku walczył w II Batalionie Saperów, później dostał się do niewoli niemieckiej, z której uciekł po trzech dniach⁴¹. Ostatni z wymienionych brał udział w walkach pod Włocławkiem, Płockiem i w obronie Warszawy we wrześniu 1939 roku. Po kapitulacji stolicy trafił do niewoli i znalazł się w obozie Nienburg an der Weser, Spittal an der Drau w Austrii, a następnie w Obozie Jeńców Oflag II C Woldenberg, gdzie przebywał do 1945 roku⁴².

Czynny udział w kampanii wrześniowej wziął lekarz Stanisław Szpilczyński, w którego spuściznie zachowała się ankieta dotycząca

³⁶ Materiały Jana Kazimierza Zaremby, KAPAN, W.III–14, *Inwentarz*, s. 1.

³⁷ Materiały Stanisława Szpilczyńskiego, KAPAN, W.III–12, *Inwentarz*, s. 1.

³⁸ Materiały Tadeusza Rabka, KAPAN, W.III–1, *Notatki z wykładów prof. pplk. Wojnicz-Sianożęckiego dotyczące technologii broni chemicznej w ramach kursu prelegentów Towarzystwa Obrony Przeciwgazowej*, j. 171.

³⁹ Patrz szerzej o wojennych losach naukowców: M. Sobeczko, *Wojenne losy naukowców na podstawie materiałów zgromadzonych w Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie Oddziale w Katowicach*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2015, nr 56, s. 220–234.

⁴⁰ Materiały Władysława Laskowskiego, KAPAN, W.III–8, *Życiorys Władysława Laskowskiego*, j. 32, *Życiorys z 1977 roku*, k. 1.

⁴¹ Materiały Jana Wierzbickiego..., *Autożyciorysy, ankiety, kwestionariusze personalne, odpisy metryki urodzenia, zaświadczenie o lojalności obywatelskiej z czasów okupacji, fotografie J. W.*, j. 164, *Życiorys z 26 V 1969 roku*, k. 7.

⁴² Materiały Mariana Rehorowskiego, KAPAN, W.III–7, *Dokumenty dot. przebiegu studiów, służby wojskowej i pracy zawodowej*, j. 63, *Ocena działalności inż. arch. Mariana Rehorowskiego z dnia 29 X 1948*, k. 88; tamże, *Dokumenty osobiste*, j. 62, *Pisma*, k. 3–4; tamże, *Inwentarz*, s. 1.

uczestnictwa w służbie medycznej kampanii wrześniowej 1939 roku. Szpilczyński służył w Batalionie Detaszowanym Saperów Dywizji gen. Waleriana Czumy. Tak w ankiecie przedstawione zostały pierwsze dni wojny: „Udział w obronie Warszawy jako lekarz wymienionego batalionu [Detaszowanego Saperów Dywizji gen. Waleriana Czumy, M.S.] po przetrzebieniu go w czasie transportu z Przemyśla, naprzód w Siedlcach, a następnie w Mińsku Mazowieckim. Do Warszawy dotarł jedynie tabor z oficerami i woźnicami oraz kilkoma podoficerami. W czasie transportu adiutant dowódcy postrzelony w udo został odtransportowany do Brześcia nad Bugiem, podoficer sanitarny (Żyd) nawiał w Mińsku Maz.[owieckim], gdzie też rozpierchli się żołnierze. Nie byli żywi z powodu szybkiej mobilizacji, a popłoch tłumów uchodzących z Warszawy przed nacierającymi wojskami niemieckimi spowodował panikę. Ogołocony z żołnierzy batalion po kilkugodzinnym postoju w Aninie dobił do Warszawy i stacjonował przez dwa dni w Gimnazjum Batorego. Przeprowadzono ochotnicze przystąpienie do uzupełnienia batalionu spośród zgłaszających się w ogniu artyleryjskiego ostrzału, poczem batalion (z wyjątkiem kompanii zmotoryzowanej, której w ogóle nie widziałem przez cały czas kampanii wrześniowej), został skierowany na przedpole Szpitala Wolskiego, dowództwo na miejsce postoju wybrało budynek Szkoły Przemysłowej (kilkaset metrów za linią wykonanych okopów i pól minowych). Z działalności sanitarnych możliwe było jedynie przeprowadzenie szczepień ochronnych (przeciw durowi, czerwonce) jeszcze w Gimnazjum Batorego i doraźna pomoc (opatrunki, leki podręczne)”⁴³. Stanisław Szpilczyński pomagał również żołnierzom podziemia, ukrywał poszukiwanych, a także wspierał ich ucieczki na Węgry⁴⁴. Z kolei Franciszek Hawranek został wcielony do wojska niemieckiego, gdzie służył w oddziałach łączności lotniczej na froncie wschodnim od 1 lutego 1941 roku⁴⁵.

Kilku naukowców zaangażowało się także w działalność podziemną. Lekarz Kornel Gibiński działał w Związku Walki Zbrojnej AK od 1 stycznia 1941 do lipca 1944 roku, kiedy został aresztowany przez Gestapo. Następnie trafił do obozu Gross Rosen. W AK posługiwał się

⁴³ Materiały Stanisława Szpilczyńskiego..., *Ankieta dotycząca udziału twórcy sp. w służbie medycznej kampanii wrześniowej 1939, przeprowadzona przez Zakład Historii Medycyny Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi*, j. 148, *Ankieta z dnia 29 IX 1978*, k. 6–7.

⁴⁴ Tamże, *Inwentarz*, s. 2.

⁴⁵ Materiały Franciszka Hawranka, KAPAN, W.III–13, *Autobiografie*, j. 100, *Życiorys z 22 I 1963 r.*, k. 54.

pseudonimem „Andrzej”⁴⁶ i uzyskał stopień podporucznika⁴⁷. Bliższe informacje o działalności Gibińskiego w AK otrzymujemy z wywiadu udzielonego w 2000 roku: „W 1941 r. zostałem zaprzysiężony w ZWZ AK i przydzielony do I Odcinka Miasta Kraków w charakterze lekarza. Będąc lekarzem rejonowym ubezpieczalni społecznej, miałem możliwość — bez zwracania uwagi — wystawiania zaświadczeń lekarskich o niezdolności do pracy żołnierzom AK, którym zlecono przeprowadzenie akcji. Miałem też dostęp do materiałów opatrunkowych w szpitalu i mogłem pomagać rannym w akcjach żołnierzom. Otrzymałem zadanie przygotowania grupy lekarzy oraz zaplecza medycznego na wypadek powstania w Krakowie”⁴⁸. W niemieckich obozach koncentracyjnych przebywał od lipca 1944 do maja 1945 roku, gdzie pełnił funkcję lekarza⁴⁹. W obozie koncentracyjnym Gross Rosen miał numer 7899⁵⁰. W Armii Krajowej w latach 1941–1944 działał również Bolesław Świętochowski, który nosił tam pseudonim „Żubr”⁵¹.

Za działalność w nielegalnym stowarzyszeniu został aresztowany również Jan Łopuszański, który był członkiem Narodowej Organizacji Gimnazjalnej (NOGA) we Lwowie, której początki datuje się jeszcze przed wybuchem wojny. Po rozpoczęciu działań zbrojnych organizacja weszła w skład Związku Walki Zbrojnej. Bliższe informacje o działaniu organizacji i okolicznościach aresztowania Łopuszańskiego dostarczają spisane przez niego wspomnienia: „W chwili aresztowania domyślałem się powodów zatrzymania. Wcześniej już zatrzymano moich gimnazjalnych kolegów, którzy należeli do szkolnej tajnej organizacji polskiej, skierowanej przeciwko sowieckiemu okupantowi, do której to organizacji i ja należałem. Organizacja ta działała już niemrawo od połowy roku 1940 i moje kontakty z bezpośrednim zwierzchnikiem były coraz rzadsze, aż całkiem ustały. Ponieważ celowo nie wtajemniczano nas, szeregowych członków, w struktury organizacyjne, nie znałem nikogo z kierownictwa organizacji, poza

⁴⁶ Materiały Kornela Gibińskiego, KAPAN, W.III–32, *Materiały biograficzne, Legitymacja członkowska Związku Uczestników Walki Zbrojnej o Niepodległość i Demokrację*, b.p.; tamże, *Życiorys*, b.p.

⁴⁷ Tamże, *Arkusze ewidencyjne z dnia 9 X 1945 r.*, b.p.

⁴⁸ *Kornel Gibiński. Lekarz, uczony, humanista*, pod red. T. Białek, E. Pawłowskiej, Katowice 2000, s. 42.

⁴⁹ Materiały Kornela Gibińskiego..., *Materiały biograficzne, Zaświadczenie nr 480872 z dnia 16 VIII 1977 r.*, b.p.; *Kornel Gibiński...*, s. 16.

⁵⁰ Materiały Kornela Gibińskiego..., *Materiały biograficzne, Legitymacja nr 1579 Związku b. Więźniów Ideowo-Politycznych z czasów wojny z lat 1939–1945 Oddział Krakowski*, b.p.

⁵¹ Materiały Bolesława Świętochowskiego..., *Inwentarz*, s. 1.

moim bezpośrednim zwierzchnikiem, którym był Tadeusz Szczurkowski. Mogę się jedynie domyślać, że wielu członków z wyższego kierownictwa zostało już wcześniej aresztowanych”⁵². Dalsza część wspomnień dostarcza informacji o działaniach organizacji po wkroczeniu Armii Czerwonej: „Po wkroczeniu do Lwowa Czerwonej Armii NOGA nawiązała kontakty z innymi polskimi tajnymi organizacjami niepodległościowymi. Szczegółów nie pamiętam, a prawdopodobnie nigdy ich nie znałem. Byłem bądź co bądź młodym chłopcem. Zostaliśmy chyba wcieleni do sieci tychże organizacji i podporządkowani jednolitemu kierownictwu Związku Walki Zbrojnej. Jak już wspomniałem, nasza działalność wyrotowa była nadzwyczaj mizerna i źle zorganizowana i z czasem zanikła zupełnie. Mój kontakt z NOGĄ uległ osłabieniu, gdy na wiosnę roku 1940 zostaliśmy, moi rodzice i ja, wysiedleni ze Lwowa”⁵³. Jan Łopuszański został aresztowany 7 lutego 1941 roku przez funkcjonariuszy NKWD w trakcie zajęć szkolnych⁵⁴. Po aresztowaniu trafił do więzienia na Zamarstynowie. W efekcie przeprowadzonego śledztwa został skazany 12 czerwca 1941 roku na 10 lat ciężkich robót na Syberii⁵⁵. Oczekując na transport na wschód, korzystając z okazji zamieszania powstałego po rozpoczęciu wojny między Niemcami a Związkiem Radzieckim w dniu 22 czerwca, Jan Łopuszański uciekł z więzienia 24 czerwca 1941 roku⁵⁶.

Wspominany wcześniej Stanisław Kossuth działał również w czasie okupacji w podziemnej organizacji inżynierów, której zadaniem było przygotowanie podstaw organizacyjnych działania górnictwa po zakończeniu wojny. Tak w materiałach Kossutha została przedstawiona organizacja: „Kontakt z wojskiem nawiązano później przez kontakt z cywilną delegaturą, a kontakt z grupą «dyrektorską» w ten sposób, że zainicjowaliśmy comiesięczne zebrania w coraz to innym mieszkaniu, pozorując je rzekomą grą w karty. Atrakcją tych zebrań były najświeższe informacje z radia”⁵⁷. Dodatkowych informacji dotyczących działalności stowarzyszenia dostarcza wspólny tekst Władysława Biernackiego i Stanisława Kossutha: „W tym czasie praca toczyła się normalnie. Odbывały się spotkania «brydżowe» i zwykłe grupy, na których omawiano szczegóły przyszłej organizacji

⁵² Materiały Jana Łopuszańskiego, KAPAN, W.III–35, Łopuszański J., *Moje lwowskie wojenne wspomnienia więzienne*, Wrocław 1999, s. 7.

⁵³ Tamże, s. 11–12.

⁵⁴ Tamże, s. 7.

⁵⁵ Tamże, s. 30–32.

⁵⁶ Tamże, s. 35–36.

⁵⁷ Materiały Stanisława Kossutha..., *Tajna organizacja inżynierów działająca podczas okupacji*, j. 57, *Pismo*, k. 4.

łącznie z ustalaniem siedzib Głównego Zarządu Przymusowego i rejonowych zarządów przymusowych oraz siedziby «syndykatu», tj. przyszłej Centrali Zbytu. Ustalenia te (np. Zarząd Przymusowy w biurach Zarządu Kopalń Pszczyńskich w Katowicach przy ul. Powstańców) zostały wykorzystane w 1945 roku⁵⁸.

Z okresu po 1945 roku zachowało się niewiele materiałów dotyczących historii wojskowości. Kornel Gibiński 12 października 1961 roku otrzymał stopień porucznika w Korpusie Osobowym Oficerów Służby Zdrowia w grupie lekarzy, a 12 października 1966 roku stopień kapitana w tej samej formacji⁵⁹. W spuściznie Józefa Chlebowczyka zachowała się dokumentacja oraz fotografie z ćwiczeń jubileuszowych Śląskiego Okręgu Wojskowego, które odbyły się 29 czerwca 1973 roku w Żaganiu i Krośnie Odrzańskim⁶⁰.

W zachowanych spuściznach w PAN Archiwum w Warszawie Oddziale w Katowicach można odnaleźć bardzo dużo materiałów archiwalnych dotyczących historii wojskowości i służby wojskowej. Stało się tak, ponieważ większość materiałów zgromadzonych w Archiwum PAN Oddziale w Katowicach dotyczy XX wieku, kiedy to toczyły się dwie wojny światowe i miało miejsce wiele innych ważnych, często tragicznych wydarzeń. Informacje zachowały się zarówno w źródłach pisanych (głównie biograficznych), jak i niepisanych (ikonograficznych). Do ciekawszych materiałów, jakie zachowały się w spuściznach, należą dokumenty Jana Kuhla, dzięki którym można odtworzyć ze szczegółami cały przebieg jego służby wojskowej w różnych armiach i formacjach. Interesujące są także materiały Włodzimierza Burzyńskiego, odzwierciedlające udział w powstaniach śląskich oraz plebiscycie, a także zaangażowanie w przygotowania do obrony przeciwnolotniczej Lwowa.

⁵⁸ Tamże, *Podziemna organizacja górnictwa węglowego w czasie okupacji*, k. 11.

⁵⁹ Materiały Kornela Gibińskiego..., *Materiały biograficzne, Dokumenty*, b.p.

⁶⁰ Materiały Józefa Chlebowczyka, KAPAN, W.III–18, *Materiały biograficzne*.

Izabela Gass
Warszawa

INFORMACJE O WYSTAWACH

Bona Sforza i jej potomkowie

8 września 2023 roku na zamku w Vigevano we Włoszech odbył się wernisaż wystawy *Bona Sforza i jej potomkowie*. To na tym zamku, niedaleko Mediolanu, 3 lutego 1494 roku urodziła się Bona. Wystawa została przygotowana przez Archiwum Polskiej Akademii Nauk i Towarzystwo Rapperswilskie, a sfinansowana przez Muzeum Zbrojownia na Zamku w Liwie. Ekspozycja składa się z dziewięciu plansz przedstawiających królową Bonę, jej męża, dzieci, wnuki i prawnuki.

Przez cały okres swojego panowania w Polsce królowa Bona Sforza (1494–1557) dążyła do wzrostu potęgi dynastii Jagiellonów. Pragnęła, by stali się oni równie potężni, a może nawet potężniejsi niż Habsburgowie. Jej polityka była zdecydowanie antyniemiecka, choć nie zawsze skuteczna. 8 sierpnia 1526 roku zginął pod Mohaczem w walce z Turkami Ludwik Jagiellończyk, bratanek Zygmunta Starego, król Czech i Węgier. Był bezdzietny. Królowa natychmiast rozpoczęła wielką akcję na rzecz osadzenia dynastii jagiellońskiej na Węgrzech i w Czechach. Pragnęła, by jej mąż przejął obie korony. Stanowisko króla było jak zawsze chwiejne. Kiedy wreszcie udało jej się go przekonać, było już za późno. Sukces odniósł Ferdynand Habsburg, którego 23 października 1526 roku wybrano na króla Czech. Podobnym niepowodzeniem Polaków zakończyła się mało energiczna akcja na Węgrzech, gdzie 10 listopada królem obwołano Jana Zapolyę, później zaś, 17 grudnia, także Ferdynanda Habsburga.

Do realizacji swoich planów potrzebowała Bona synów. Pech chciał, że urodziła cztery córki i tylko jednego syna — Zygmunta Augusta. Jesienią 1527 roku Bona, będąc w piątym miesiącu ciąży, podczas wypadku na polowaniu urodziła przedwcześnie syna Olbrachta, który zmarł tego samego dnia. W wyniku urazów i komplikacji po wypadku królowa nie mogła mieć już później dzieci. Liczyła wówczas dopiero trzydzieści trzy lata. Wydaje

się, że była rozgoryczona i zirytowana faktem, że nie mogła wzmocnić dynastii, dając życie przynajmniej kilku synom, lecz rodziła córkę za córką. Jej największym przywiązaniem cieszył się Zygmunt August, którego faworyzowała kosztem córek. Syn był przyszłością dynastii, córki nie miały dla tej dynastii tak istotnego znaczenia. I tu kolejny tragizm Bony. Ukochany syn, który tak wiele jej zawdzięczał, odepchnął ją bezwzględnie. I ku jej rozpaczcy pozostał bezdzietny. To wraz z jego śmiercią w 1572 roku skończyła się dynastia Jagiellonów.

Natomiast córki, tak przez nią zdominowane, którym poświęcała mniej uwagi, zostały królowymi: Izabela — królową Węgier, Katarzyna — królową Szwecji, Anna — królową Polski, a Zofia — tylko księżną Brunszwiku. Izabela, Katarzyna i Anna osiągnęły najwyższe ówczesne godności — koronę, ale ich życie było pełne tragizmu. Natomiast Zofia, „tylko” księżna, żyła spokojnie u boku starego męża w prowincjonalnym księstwie niemieckim.

Wytawa Bona Sforza i jej potomkowie

Po córkach Katarzynie i Izabeli królowa Bona miała troje wnuków: Jana Zygmunta Zapolyę, syna Izabeli, oraz Zygmunta III Wazę i Annę Wazównę, dzieci Katarzyny. Poznała jedynie syna Izabeli Jana Zygmunta, który został pierwszym księciem Siedmiogrodu. Prawnuków Bona doczekała się tylko od Zygmunta III Wazy, albowiem Jan Zygmunt i Anna zmarli

bezpotomnie. Zygmunt III Waza z obu małżeństw z Habsburżankami miał 12 dzieci, w tym siedmiu synów. Dwóch z nich — Władysław IV i Jan Kazimierz — zostało królami Polski, dwóch biskupami, Aleksander Karol — zapowiadający się najlepiej z braci — zmarł młodo, dwóch odeszło w dzieciństwie. Jedyna córka Anna Katarzyna, która dożyła wieku dorosłego, została żoną Fryderyka Wilhelma, przyszłego palatyna Renu. Po urodzeniu martwego syna Anna Katarzyna popadła w depresję i dewocję. Zmarła młodo, nie doczekawszy się już więcej dzieci.

Ostatnim potomkiem królowej Bony był praprawnuk Zygmunt Kazimierz Waza, syn Władysława IV. Było to dziecko niezwykle utalentowane. Niestety, chłopiec zmarł na czerwonkę w 1647 roku, mając siedem lat. Po śmierci syna król Władysław IV pogrążył się w tak wielkim bólu, że nie wziął udziału w pogrzebie królewicza w Krakowie. Więcej dzieci już nie miał. Wraz ze śmiercią Zygmunta Kazimierza skończył się ród zapoczątkowany w 1518 roku małżeństwem Bony i Zygmunta Starego.

Był jeszcze nieślubny praprawnuk Władysław Konstanty, syn Władysława IV i mieszcżki lwowskiej Jadwigi Łuszkowskiej, który nie miał żadnych szans na objęcie tronu polskiego. Wiele podróżował po Europie, przebywał w Rzymie na dworze papieży. Pod koniec życia został mianowany szambelanem papieskim. Zmarł w 1698 roku bezpotomnie.

Wystawa była pokazywana w Polsce na zamku w Liwie, w domu starostów w Chęcinach, w Pałacu Staszica i w Bibliotece Publicznej im. Z.J. Rumla na Pradze-Południe.

W 2024 roku wystawa ma być prezentowana w Bari, miejscu śmierci królowej Bony.

Izabela Węgierska i jej rodzina

20 października 2023 roku odbył się w Pałacu Staszica wernisaż wystawy *Izabela Węgierska i jej rodzina*. Wystawa została przygotowana przez Towarzystwo Rapperswilskie, Polski Instytut Badawczy i Muzeum w Budapeszcie oraz Archiwum PAN, zaś sfinansowana przez Instytut Współpracy Polsko-Węgierskiej im. Wacława Felczaka. Wystawa składa się z dziewięciu plasz, które przedstawiają królową Izabelę, jej rodziców, rodzeństwo, męża i syna.

Izabela Jagiellonka Węgierska (1519–1559) była najstarszym dzieckiem króla Zygmunta Starego i królowej Bony Sforzy. Dzieciństwo i młodość królewna spędziła w Krakowie, gdzie otrzymała staranne wykształcenie. W 1539 roku Izabela została wydana za mąż za króla Węgier Jana

Wystawa *Izabela Węgierska i jej rodzina*

Zapolyę. Po bezpotomnej śmierci pod Mohaczem króla węgierskiego i czeskiego Ludwika Jagiellończyka królem Węgier zostali obwołani Ferdynand Habsburg, cesarski brat, wybrany przez partię prohabsburską, i Jan Zapolya, wpływowy magnat węgierski, wybrany przez partię narodową. Między rywalami rozgorzały walki. Jan Zapolya, nie dysponując siłą militarną do pokonania Habsburga, szukał zbliżenia z Polską. W 1538 roku w Wielkim Waradynie został podpisany układ między Zapolyą i Habsburgiem, bardzo niekorzystny dla Zapolyi i jego ewentualnej rodziny. Węgry podzielone zostały między Zapolyę i Ferdynanda,

Wystawa *Izabela Węgierska i jej rodzina*

którzy nosili tytuł królów węgierskich, ale po śmierci Zapolyi należąca do niego część kraju przejść miała na Habsburgów. Wdowa po nim i dzieci miały jedynie prawo do dóbr na Spiszu, podniesionych do rangi księstwa. Tak więc tron węgierski był bardzo niepewny, a sam Zapolya był zmęczonym życiem starcem. Dodatkowo Węgry były uzależnione od Turcji. Zagorzałą zwolenniczką tego małżeństwa była królowa Bona, zdecydowanie i konsekwentnie nastawiona antyhabsbursko. W małżeństwie córki z Węgrem widziała szansę na zmuszenie Zygmunta Starego do udzielenia pomocy Zapolyi. Król nie chciał jednak wciągać Polski do wojny.

Życie małżeńskie Izabeli trwało niecałe półtora roku. Królowa urodziła syna Jana Zygmunta, a w dwa tygodnie później Jan Zapolya zmarł. Królem obwołano Jana Zygmunta, regencję miała sprawować Izabela. Było to pogwałcenie umowy z Wielkiego Waradynu. Rozpoczęła się wojna austriacko-węgierska, której kres położył najazd Turków, od lat sojuszników Zapolyi i wrogów Habsburgów. Turcy rozbili wojska Ferdynanda stojące pod Budą. Jednak nadzieje Węgrów, że sułtan udzielił im pomocy bezinteresownie, okazały się płonne. Sułtan uważający Węgry za swoją strefę wpływów tylko część królestwa oddał Izabeli. Był to Siedmiogród i pas ziemi nad Cisą; resztę ziem zamienił na paszalik turecki. W 1541 roku Izabela opuściła Budę i odtąd następne dziesięć lat władała Siedmiogrodem, krainą słabo rozwiniętą gospodarczo i niezintegrowaną w zwarty organizm państwowy, zamieszkałą przez ludność różnowyznaniową.

Polityka Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta nie była korzystna dla Izabeli. I ojciec, i brat nie chcieli zatargu z Wiedniem. W 1551 roku Izabela została zmuszona do opuszczenia Siedmiogrodu i wróciła do Polski. Do Siedmiogrodu przybyła dopiero w 1556 roku, gdy stany siedmiogrodzkie odrzuciły panowanie habsburskie i powierzyły jej godność regentki. Ponieważ Ferdynand musiał walczyć w tym czasie z najazdem tureckim na swych ziemiach, nie był w stanie zbrojnie zapobiec objęciu przez królową władzy. Królowa żyła już tylko trzy lata. Zmarła w 1559 roku, przeżywszy ledwie czterdzieści lat. Niewątpliwie była postacią tragiczną. Układ polityczny, w jakim się znalazła — słabe Węgry między ekspansywnymi potęgami Habsburgów i Turków — nie dawał nawet politykom bardziej doświadczonym wielkiego pola manewru. Izabela jednak stawiała czoło wydarzeniom z podziwu godnym męstwem.

Panowanie Jana Zygmunta (1540–1571) było dramatycznym pasmem trosk i lawirowaniem między Wiedniem a Stambułem. Ostatecznie Zapolya w 1570 roku musiał zrzec się tytułu króla Węgier, nosząc odtąd tytuł księcia Siedmiogrodu. Ponadto zapewnił Habsburgom prawo dziedziczenia po

sobie na wypadek swej bezpotomnej śmierci. Zmarł niedługo potem, młodo, mając zaledwie trzydzieści jeden lat. Dość powszechnie mówiono, że Zapolya został otruty przez Habsburgów.

W listopadzie i grudniu wystawa będzie prezentowana w Polskim Instytucie Badawczym i Muzeum w Budapeszcie.

Solura na dawnych pocztówkach

15 października 2023 roku w Solurze (Szwajcaria) w Zentralbibliothek odbył się wernisaż wystawy *Solura na dawnych pocztówkach*. Wystawa została przygotowana przez Towarzystwo Rapperswilskie, Archiwum PAN i Muzeum Tadeusza Kościuszki w Solurze, zaś sfinansowana przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Wystawa liczy siedem plansz, które prezentują zabytki Solury przedstawione na XIX-wiecznych kartach pocztowych z zasobu Zentralbibliothek Solothurn.

Solura, miasto położone w północno-zachodniej Szwajcarii nad rzeką Aare, jest stolicą szwajcarskiego baroku. Początki miasta sięgają I wieku, kiedy to Rzymianie założyli tu swoją kolonię, która z biegiem czasu rozrosła się w obóz warowny zwany Castrum Salodurum. Po upadku Cesarstwa osada stała się częścią Królestwa Franków, w czasie rządów których rozrosła się

Wystawa *Solura na dawnych pocztówkach*

w znaczący ośrodek handlowy. W 1218 roku Solura uzyskała status wolnego miasta. W 1481 roku przystąpiła do Konfederacji Szwajcarskiej jako jedenasty kanton. W XVI wieku, mimo rozprzestrzeniającej się reformacji, miasto pozostało przy katolicyzmie. Wtedy też na przeszło dwa stulecia Solura stała się siedzibą katolickich ambasadorów Francji. Ostatni francuski ambasador opuścił Solurę w 1792 roku po upadku monarchii. Dla miasta nastały trudne czasy. Wszystko zmieniło się w 1857 roku, kiedy do Solury dotarła kolej. Miasto w szybkim tempie rozwinęło się w ważny ośrodek przemysłowy.

Jednym z symboli Solury jest liczba 11, co związane jest z tym, że kanton Solury jako jedenasty został przyłączony do Konfederacji Szwajcarskiej. Liczba ta jest nierozzerwalnie związana z historycznymi budowlami miasta. Jest tu 11 wież, 11 kościołów, 11 fontann, katedra ma 11 ołtarzy i dzwonów. Jeden z miejskich zegarów na cyferblacie nie ma dwunastki.

Ostatnie dwa lata swojego życia spędził w Solurze Tadeusz Kościuszko. Tu też zmarł w 1817 roku. W mieszkaniu, w którym żył i zmarł, powstało w 1936 roku Muzeum Tadeusza Kościuszki. W Muzeum znajdują się cenne pamiątki związane z Tadeuszem Kościuszką i jego epoką w postaci oryginalnych dokumentów, rysunków, planów, obrazów, przedmiotów osobistych. Opiekę i zarząd nad Muzeum sprawuje od początku jego istnienia Towarzystwo Kościuszkowskie powstałe w 1936 roku.

W listopadzie 2023 roku wystawa będzie prezentowana w Muzeum Tadeusza Kościuszki w Solurze.

Muzeum Tadeusza Kościuszki w Solurze

Radosław Pawłowski
Warszawa

XIII WARSZAWSKI PIKNIK ARCHIWALNY

XIII edycja Warszawskiego Pikniku Archiwalnego odbyła się w sobotę 3 czerwca 2023 roku we wnętrzach oraz na dziedzińcu Pałacu Staszica w Warszawie pod hasłem *Dziedzictwo kulinarne*. Tematyka tegorocznego XIII Warszawskiego Pikniku Archiwalnego skupiła się więc wokół świata kulinarnego. Smaki codzienności, tej z wczoraj i tej pamiętanej jeszcze z życia bliskich nam osób, pozwoliły wszystkim uczestnikom wydarzenia ponownie zgłębić opowieść o nas samych, poznać zarówno te nieznane, jak i zasłyszane ciekawostki od kuchni, osadzone w przestrzeni archiwalnych wspomnień. XIII Warszawski Piknik Archiwalny poświęcony był dziedzictwu kulinarnemu łączącemu w sobie wiele zagadnień podkreślających znaczenie kuchni, żywności i żywienia w życiu społeczności, kraju, narodu czy regionu w różnych okresach historycznych. Było to również nawiązanie do dokumentów odnoszących się bezpośrednio nie tylko do tej tematyki, ale i szerzej, do ludzi w tej sferze działających oraz miejsc z nimi związanych. Trzon podstawowy wydarzenia, podobnie jak w latach ubiegłych, stanowiły wystawy, występy artystyczne, prelekcje, spotkania z ciekawymi ludźmi. W tegorocznym XIII Warszawskim Pikniku Archiwalnym wzięły udział następujące instytucje: PAN Archiwum w Warszawie, Archiwum Akt Nowych, Archiwum IPN, Narodowe Archiwum Cyfrowe, Polskie Stowarzyszenie im. ks. Anny Jabłonowskiej, Geouniwersytet, Królewska Fundacja Jana III i Marii Kazimiery Sobieskich, Towarzystwo Rapperswilskie, Muzeum Zbrojownia na Zamku w Liwie, Muzeum Niepodległości, Teatr Maskarada, Muzeum Narodowe w Warszawie, Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej, Archiwum Prezydenta RP, Archiwum Sejmu RP, Muzeum Harcerstwa, Archiwum Państwowe w Warszawie, Archiwum Urzędu Miasta Marki, Wojskowe Biuro Historyczne, Stowarzyszenie Archiwistów Polskich Oddział w Warszawie, PAN Muzeum Ziemi w Warszawie oraz Warszawski Dom Piernika. Poza wystawami i warsztatami wydarzeniu towarzyszyły

prelekcje i spotkania z ciekawymi osobami ze świata nauki i kultury, m.in. z Agnieszką Terpiłowską, która przybliżyła obecnym postać królowej Bony w kuchni, z Idą Żmiejewską, autorką warszawskich kryminałów retro, prof. dr hab. Ewą Czarniecką-Skubiną z SGGW oraz Gabrielem Kurczewskim z Klubu Historii i Kultury Wina przy Oddziale Warszawskim Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Wśród gości Pikniku byli również delegaci archiwistów z Czech i Słowacji, którzy przedstawili referaty na temat funkcjonowania archiwów w swoich krajach. Rozpoczęcie XIII Warszawskiego Pikniku Archiwalnego nastąpiło o godz. 10.30 z bal-
konu Pałacu Staszica. Po powitaniu zebranych gości przez dyrektora Archiwum PAN dr hab. Hannę Krajewską uczestnicy wydarzenia przenieśli się pod pomnik Mikołaja Kopernika, gdzie odbył się pokaz poloneza, który poprowadzili rekonstruktorzy z Polskiego Stowarzyszenia im. Księżnej Anny Jabłonowskiej. Następnie miał miejsce recital śpiewaczki operowej i operetkowej Anny Marii Adamiak, po którym realizowane były pozostałe punkty ustalonego programu. Osoby uczestniczące w wydarzeniu mogły skosztować dań przygotowanych przez naszych współorganizatorów, m.in. zupy ogórkowej ugotowanej według specjalnej receptury Heleny Paderewskiej z przepisu znajdującego się w zasobie Archiwum Akt Nowych, ciasta i chleba upieczono-
nego przez pracowników SGGW, kawy z epoki króla Jana III Sobieskiego czy pierników odwzorowanych i udekorowanych przez uczestników wydarzenia podczas warsztatów prowadzonych przez Warszawski Dom Piernika. Patronat honorowy nad wydarzeniem objął Prezydent Miasta Stołecznego Warszawy Rafał Trzaskowski, Prezes Polskiej Akademii Nauk prof. Marek Konarzewski oraz Dyrektor Naczelny Archiwów Państwowych dr Paweł

Pietrzyk, natomiast patronat medialny — TVP3 Warszawa, TVP Historia, Pepe TV oraz Polskie Radio dla Ciebie. Zainteresowanie Piknikiem było satysfakcjonujące, a sam efekt realizacji oceniony został przez współorganizatorów jako pozytywny. Również opinie publiczności były bardzo pochlebne i życzliwe. Frekwencja wyniosła ok. 2000 osób (nie uwzględniając organizatorów oraz pracowników technicznych i administracyjnych). Informacje o wydarzeniu ukazywały się na forach i stronach internetowych instytucji biorących udział w Pikniku oraz w mediach społecznościowych. Poza tym informacje były kolportowane w wersji papierowej (broszury oraz plakaty). Informacja o XIII Warszawskim Pikniku Archiwalnym ukazała się również na stronach internetowych naszych patronów honorowych i medialnych, natomiast bezpośrednia relacja filmowa została nadana w programie „Kurier Warszawski” o godz. 15.00 i 17.00 w TVP3 Warszawa oraz w TVP Info.

Radosław Pawłowski
Warszawa

XXVII WARSZAWSKI FESTIWAL NAUKI W PAŁACU STASZICA

W sobotę 23 września 2023 roku odbyła się kolejna edycja Festiwalu Nauki. W programie PAN Archiwum w Warszawie, podobnie jak w latach ubiegłych, staraliśmy się zaprezentować ciekawe i mało znane tematy.

W ramach festiwalu zostały zaprezentowane zebranej w sali Marii Skłodowskiej-Curie publiczności dwa referaty i wystawa. Wykład pt. *Opowieść o Linie Boegli, szwajcarskiej podróżnicze*, której podróż rozpoczęła się w małej miejscowości pod Krakowem, wygłosiła dr hab. Hanna Krajewska. Lina Boegli w latach 1892–1902 odbyła podróż dookoła świata — sama, bez pieniędzy. Rozpoczęła ją w Kwiatonowicach koło Gorlic. Z Brindisi popłynęła do Australii i dalej — przez Tasmanię, Nową Zelandię, Samoa, Hawaje, Kalifornię, Wschodnie Wybrzeże Stanów Zjednoczonych

do Kanady. Gdy po dziesięciu latach wróciła do Kwiatonowic, napisała książkę w języku niemieckim, angielskim i polskim, która stała się best-sellerem. Motorem podróży Liny była nieszczęśliwa miłość do polskiego oficera armii austro-węgierskiej Juliusza Bijaka. Wykładowi towarzyszyła prezentacja prac malarskich Pauliny Kopestyńskiej, narysowanych specjalnie do powstającego komiksu opowiadającego historię życia naszej bohaterki.

Wykład pt. *Mądry pisze dla zabawy, głupi czyta, bo ciekawy... Inskrypcje jako szczególne świadectwo historii Warszawy* wygłosiła Katarzyna Słojkowska. Pomimo ogromnych zniszczeń, których doznała Warszawa w 2. wojnie światowej, w przestrzeni miasta wciąż można znaleźć historyczne inskrypcje. Wiele z nich — o proveniencji wojskowej — jednoznacznie zaświadcza o przeszłości konkretnego miejsca, a także o zmiennych kolejach losów miasta i państwa polskiego. Są to najczęściej imiona i nazwiska czy inicjały i daty. Niektóre inskrypcje wyróżniają się ze względu na długość zapisu i bardzo dobry stan zachowania.

Podczas Festiwalu Nauki zaprezentowano wystawę *Warszawa moja miłość* przygotowaną przez pracowników Archiwum PAN. Wystawa prezentuje materiał ikonograficzny zgromadzony w przeważającej mierze w Zbiorze Fotografii i Zbiorze Medali Archiwum PAN oraz w spuściznach polskich uczonych. Ekspozycja składa się z 15 plansz prezentujących warszawskie uczelnie, towarzystwa naukowe, pomniki, kościoły, obiekty

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI PAN ARCHIWUM W WARSZAWIE W 2022 ROKU

PODSTAWOWE DANE O ARCHIWUM

Archiwum ma swoje oddziały w Poznaniu oraz w Katowicach. Archiwum posiada zasób historyczny powierzony i dysponuje 23 etatami.

Większość stanowią pracownicy zajmujący się merytoryczną działalnością archiwalną, w tym: trzech kustoszy, ośmiu adiunktów archiwalnych, pięciu starszych dokumentalistów, dwóch dokumentalistów, dwóch konserwatorów dzieł sztuki; pięć osób ma stopień doktora, jedna doktora habilitowanego.

Posiedzenie Rady Naukowej odbyło się 21 czerwca 2022 roku. Omówiono sprawozdania z pracy Archiwum za lata 2020–2021 oraz ogólne zasady jego działania w czasie epidemii COVID. Zaprezentowano członkom Rady przygotowaną w latach sprawozdawczych wystawę związaną z 70. rocznicą powstania Polskiej Akademii Nauk oraz ekspozycję pt. *Ludzie listy piszą i Użyteczność nauki. Idee które trwają do dziś. 220. rocznica powstania Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. W związku z zakończeniem trwania kadencji Rady Naukowej obecnym wręczono pamiątkowy portret wszystkich członków, przygotowany specjalnie na tę uroczystość.

Nastąpiła kolejna przeprowadzka siedziby Oddziału w Katowicach. W połowie roku sprawozdawczego zasób umieszczony został w budynkach Polskiej Akademii Nauk w Zabrze.

Stan zasobu

W 2022 roku nastąpił przyrost zasobu o 100,61 m.b. materiałów archiwalnych i dokumentacji niearchiwalnej placówek PAN. W Warszawie wpłynęło 11,13 m.b. materiałów pochodzenia prywatnego i 10,00 m.b. materiałów pochodzenia instytucjonalnego. Na prośbę darczyńcy zwrócona została spuścizna rodziny Skulskich (0,03 m.b.), pozostały w zasobie APAN wykonane w Archiwum skany całości materiałów. Stan zasobu

Oddziału w Poznaniu powiększył się o 11,26 m.b. materiałów pochodzenia prywatnego i 36,56 m.b. materiałów pochodzenia instytucjonalnego. Zasób Oddziału w Katowicach powiększył się o 0,76 m.b. materiałów pochodzenia prywatnego i 30,90 m.b. materiałów pochodzenia instytucjonalnego. Ogólny stan zasobu wynosi obecnie ponad 3818 m.b. materiałów archiwalnych i dokumentacji aktowej.

Wykaz nabytków zawiera załącznik nr 1.

Komisja Metodyczna nie obradowała.

Komisja Oceny Dokumentacji Niearchiwalnej zaopiniowała pozytywnie 18 wniosków o brakowanie dokumentacji niearchiwalnej oraz wniosków o ekspertyzę dokumentacji kategorii BE, w wyniku czego wybrakowano 254,88 m.b.

W zakresie kształtowania narastającego zasobu PAN Archiwum w Warszawie Komisja Opiniowania Normatywów zaopiniowała pięć kompletów normatywów, instrukcji kancelaryjnych, rzeczowych wykazów akt i instrukcji organizacji oraz zakresu działania archiwum zakładowego i udzieliła 50 konsultacji. Przeprowadzono 11 kontroli placówek PAN w zakresie postępowania z dokumentacją aktową i funkcjonowania archiwów zakładowych.

ARCHIWUM PAN W WARSZAWIE

1. Naukowo-archiwalne opracowanie zasobu

Kontynuowano prace nad porządkowaniem aparatu informacyjnego. Prowadzono w dalszym ciągu sporządzanie kopii elektronicznych spisów zdawczo-odbiorczych placówek PAN (tworzenie ich wersji elektronicznej). Wykonywano spisy tymczasowe przejmowanych spuścizn archiwalnych i ich dopływów, na bieżąco sporządzając skontra i rewizje poszczególnych jednostek, dołączając dopływy.

Podjęto pracę nad ustaleniem pomocy ewidencyjnych dla zasobu działu III zawierających informację o ilości jednostek i pudeł, fizycznej lokalizacji dla każdego zespołu z jednoczesną klasyfikacją i oznaczeniem zespołu ze względu na unikatowość.

Prowadzono prace porządkowe w materiałach pochodzenia prywatnego, zwłaszcza zespołów drobnych. Do Komisji Metodycznej wpłynęło osiem inwentarzy.

Kontynuowano prace porządkowo-inwentaryzacyjne rozpoczęte w latach wcześniejszych. Wykonywano spisy przejmowanych spuścizn.

Przygotowano i przekazano do dezynfekcji spuścizny archiwalne przechowywane w magazynie przybibliotecznym, sporządzono listy przewozowe.

2. Ewidencja zasobu archiwalnego

Uzupełniono i zaktualizowano informacje o nabytkach w serwisie internetowym szukajwarchiwach, wprowadzając informacje o 62 zespołach. Kontynuowano zbiór nekrologów, wykonując na bieżąco spisy.

3. Kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego

Opiniowanie i konsultowanie normatywów, wizytacje placówek

W zakresie kształtowania narastającego zasobu PAN Archiwum w Warszawie udzielono 43 odpowiedzi na pytania związane z normatywami i zasadami prowadzenia archiwum zakładowego. Skonsultowano oraz zaopiniowano pięć kompletów normatywów.

Komisja Oceny Dokumentacji Niearchiwalnej

Rozpatrzone 13 wniosków o zgodę na brakowanie dokumentacji niearchiwalnej, w wyniku czego wybrakowano 168,32 m.b. te same dokumentacji. Udzielono wskazówek dotyczących postępowania z dokumentacją niearchiwalną.

4. Konserwacja akt

Wykonano konserwację *Inventarium Bibliothecae Collegii Loviciensis Scholarum Piarum 1730 r.* ze spuścizny Ludwika Chmaja i rozpoczęto konserwację pracy *Betraege zur naeheren Kenntn.*

Niestety z przyczyn niezależnych od dyrekcji pracownia konserwatorska Archiwum PAN została zlikwidowana w czerwcu 2023 roku.

5. Dział fotografii i mikrofilmów

Zbiór mikrofilmów nie zmienia się od lat (nie jest kontynuowany). Zbiór fotografii nie powiększył się i liczy obecnie 31235 w całości

zdigitalizowanych fotografii, negatywów, pocztówek, odbitek kserograficznych oraz 25 płyt CD. Zbiór jest na bieżąco zabezpieczany. Zeskanowano 1294 negatywy fotografii znajdujących się na szklanych kliszach.

6. Zbiory specjalne

Zbiór medali liczy 1100 zewidencjonowanych obiektów, jego stan się nie zmienił.

7. Biblioteka

Księgozbiór powiększył się o 183 woluminy druków zwartych (sześć zakupiono, 177 pozyskano z darów) i o osiem woluminów wydawnictw ciągłych (jeden zakupiono, siedem — dary). Przygotowano dwie listy publikacji ubytkowanych, zbędnych (dublety, publikacje dostępne on-line) i wykonano wszelkie prace związane z ich wycofaniem ze zbioru. Na ich podstawie usunięto z księgozbioru 22 egzemplarze wydawnictw zwartych i 40 egzemplarzy wydawnictw ciągłych. Ogółem liczba zbiorów, pomniejszonych o ubytki, wynosi 23819 jednostek ewidencyjnych, w tym 13763 to wydawnictwa zwarte i 9988 wydawnictwa ciągłe.

Do bazy katalogowej Mak+ wprowadzono 237 rekordów (2391 numerów czasopism) i 1267 rekordów (1311 egzemplarzy) wydawnictw zwartych. Ponadto do bazy wprowadzono także 800 obrazów zdjęć okładek opracowywanych wydawnictw.

Kontynuowano meliorację katalogu dla liter Ł–P (ok. 4000 kart katalogowych), porównując opis książki z księgą inwentarzową dla usunięcia błędów. Uzupełniano hasła przedmiotowe, ujednolicając opisy katalogowe dla 563 kart.

Przygotowano i przekazano do dezynfekcji 1200 pozycji zbiorów zwartych i ciągłych, wykonując selekcję materiałów, odkurzenie, zapakowanie w opisane kartony, oraz sporządzono listy przewozowe. Po odbiorze zdezynfekowanych wydawnictw nastąpiło ich rozlokowanie do nowo utworzonych miejsc stałego przechowywania.

Udostępniono 57 wydawnictw w pracowni naukowej i zrealizowano 53 wypożyczenia międzybiblioteczne oraz 61 wypożyczeń dla pracowników Archiwum. Zrealizowano pięć kwerend internetowych. Kontynuowano współpracę z bibliotekami. Współpracowano z sześcioma

bibliotekami: Biblioteką PAN w Kórniku, Biblioteką IBL, Biblioteką PAU i PAN w Krakowie, Biblioteką PAN w Gdańsku, Biblioteką Instytutu Filozofii PAN, Biblioteką Instytutu Sztuki i innymi.

8. Wydawnictwa

Ukazał się kolejny tom „Biuletynu Archiwum PAN” nr 63, w którym — w związku z obchodzonym w 2022 r. Rokiem Karaimów Litewskich i Rokiem Marii Grzegorzewskiej — opublikowano inwentarze Ananiasza Rojeckiego, Ananiasza Zajączkowskiego i Marii Grzegorzewskiej. Ponadto zamieszczono inwentarz materiałów Tadeusza Korzybskiego oraz sześć artykułów.

9. Udostępnianie

Pracownia Naukowa działała w sposób ograniczony. Zdecydowano na stałe ograniczyć bezpośredni kontakt z czytelnikami w Pracowni i chronić oryginalną dokumentację, udostępniając jej skany. Pracownię odwiedziło 12 czytelników. Materiały udostępniane były głównie przez skanowanie i wysyłanie drogą e-mailową. Na podstawie korespondencji z 162 czytelnikami udostępniono 1577 jednostek archiwalnych, w tym wykorzystano 280 j.a. przechowywanych w bazie. Niezależnie od zamówień wykonano skany materiałów z przesłania konserwatorskiego. Łącznie zeskanowano 1847 j.a., czyli wykonano 245321 skanów materiałów archiwalnych. Wszystkie materiały gromadzone są w bazie komputerowej w sposób uporządkowany (na dwóch dyskach zewnętrznych i na serwerze PAN dostępnym on-line).

Zrealizowano pocztą elektroniczną 37 kwerend w zespołach akt osobowych oraz ponad 230 pogłębionych kwerend w zespołach pochodzenia prywatnego.

10. Popularyzacja

Wystawy

W czasie Nocy Muzeów (14 maja) Archiwum zaprezentowało na podstawie zbiorów Archiwum PAN wystawy: *Gościli w Pałacu Staszica* oraz *Ludzie listy pisać*, na której pokazano historię poczty polskiej

i rodzaje korespondencji; wystawie towarzyszyła prezentacja komputerowa z narracją.

Plenerowa wystawa przygotowana przez pracowników Archiwum *70-lecie Polskiej Akademii Nauk*, składająca się z 40 plansz, poświęcona historii, ludziom nauki i zbiorom PAN, swój wernisaż miała 10 czerwca w Centrum Zachowania Różnorodności Biologicznej w Powsinie. Wystawa towarzyszyła także Zgromadzeniu Ogólnemu PAN.

Podobnie jak w roku ubiegłym pod hasłem *Bez kobiet nie ma historii* 11 czerwca w Pałacu Staszica odbył się XII Warszawski Piknik Archiwalny. W wydarzeniu wzięło udział 21 instytucji, w tym zarówno archiwa, jak i towarzystwa, biblioteki i muzea warszawskie. Zaprezentowały one tematy związane z działalnością, osiągnięciami i pasjami kobiet, jak np.: *Kobiety w walce o niepodległość Polski*, *Studentki Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r.*, *Damy Orderu Orła Białego*. Nie zabrakło wystaw, prelekcji i odczytów poświęconych pamięci m.in. Grażyny Lipińskiej, Grażyny Rutkowskiej, Flory Briggs, Hanny Czeczott czy Wandy Rutkiewicz. W sali Lustrzanej odbyły się spotkania ze znanymi kobietami, m.in. z podróżniczką i pisarką Beatą Pawlikowską, autorką warszawskich kryminałów retro Idą Żmijewską oraz artystką, animatorką kultury z pogranicza polsko-białoruskiego, założycielką i koordynatorką projektu Hajnówka Centralna — Stacja Kultury Agatą Rychcik-Skibińską.

24 września odbyła się kolejna, XXVI edycja Festiwalu Nauki. Pracownicy Archiwum przedstawili trzy referaty: o glosach i zapiskach na książkach, o zapomnianym odkrywcy Feliksie Woytkowskim oraz o królewskich i książęcych córkach, wydawanych za mąż za zagranicznych władców. Programowi festiwalowemu towarzyszyła wystawa znanego kolekcjonera Mariana Sołobodowskiego pt. *Wspomnienie o Cyprianie Kamiliu Norwidzie*. Całość zakończył koncert duetu muzycznego Walicki-Popiołek Duo.

Wystawy, które wcześniej przygotowane zostały w związku z wydarzeniami rocznicowymi, dostępne są na naszej stronie internetowej oraz w dalszym ciągu prezentowane w wielu placówkach.

Od 18 czerwca 2018 roku do chwili obecnej w Szpitalu Uzdrawisko-Rehabilitacyjnym w Ciechocinku można obejrzeć wystawę pt. *Julian Adam Majewski (1826–1920) i jego dzieło*.

Wystawa *Od Wyszehradu do Wyszehradu* od 13 września 2018 roku do 22 lipca 2022 roku dostępna była w warszawskim Instytucie Słowackim, który prezentował ją w całej Polsce.

Od 20 września 2018 roku do odwołania w Archiwum Urzędu Miasta Marki znajduje się wystawa *Drogi do niepodległości w zbiorach PAN Archiwum w Warszawie*.

Podobnie od 19 lutego 2021 roku do odwołania Biblioteka Publiczna im. Zygmunta Rumla prezentuje wystawę *Wojna Kościuszki w ikonografii PAN Archiwum w Warszawie. Drogi do Polski serca Kościuszki. W Ojczyźnie serce me zostało* oraz od 1 kwietnia 2022 roku *Hymn narodowy Mazurka Dąbrowskiego*; ekspozycja ta była pokazywana w całej Polsce, podobnie jak wystawa *Znani nieznani. Polacy świata*.

Wystawa *Rapperswil na dawnych pocztówkach* dostępna jest od 5 stycznia do odwołania w Ambasadzie RP w Bernie (Szwajcaria).

Zarząd Główny Stowarzyszenia Elektryków Polskich w swojej warszawskiej siedzibie udostępnia od 19 kwietnia do odwołania wystawę *Dzień odrodzenia naszego. 230. rocznica Konstytucji 3 maja. 100. rocznica Konstytucji marcowej*, a jej prezentacja towarzyszyła III Kongresowi Elektryki Polskiej, który odbył się w siedzibie Naczelnej Organizacji Technicznej w Warszawie. Jej uroczyste otwarcie 25 kwietnia zapoczątkowane było przemówieniem jednej z autorek wystawy w imieniu PAN Archiwum w Warszawie.

W dniach 19 maja–12 września Centrum Nauki Leonardo da Vinci w Chęcinach wystawiało plansze poświęcone *Janowi III Sobieskiemu — królowi, wodzowi, politykowi*.

Wystawę pt. *Botanicy niepodległej Polski* wypożyczono 23 czerwca Polskiemu Towarzystwu Botanicznemu, które prezentuje ją do odwołania.

W dniach od 12 listopada do 9 grudnia w Szkole Podstawowej im. Tadeusza Kościuszki w Cygance pokazywano wystawę *Ostatnie lata życia Tadeusza Kościuszki*, a w Centrum Konferencyjnym IBIB PAN zaprezentowano ją w dniach 7–9 grudnia.

Stałą już ekspozycją w Pałacu Staszica są cztery wystawy prezentowane na korytarzach: *Dzieje Pałacu Staszica, Gościli w Pałacu Staszica, Ludzie listą piszą i Użyteczność nauki. Idee które trwają do dziś. 220. rocznica powstania Towarzystwa Przyjaciół Nauk*.

Konferencje i seminaria

18 lutego, jak co roku, świętowaliśmy kolejną, obecnie już 549. rocznicę urodzin Mikołaja Kopernika. We współpracy z PAN Zakładem Działalności Pomocniczej złożono kwiaty przed pomnikiem Mikołaja

Kopernika, a następnie przeprowadzono dostępne on-line seminarium upamiętniające postać uczonego.

W Pałacu Staszica odbyły się dwa spotkania z reprezentantkami zaprzyjaźnionych krajów. Profesor Lubow Żwanko z Państwowej Akademii Weterynarii i Zootechniki w Charkowie 6 kwietnia przedstawiła referat będący wynikiem jej wieloletnich badań *Wybitny polski naukowiec Leon Cienkowski*. Efektem prac była publikacja książki, w której przygotowaniu uczestniczyli aktywnie także pracownicy Archiwum PAN. 27 czerwca Archiwum odwiedzili dyrektor Archiwum w Popradzie Zuzanna Kollarowa i dyrektor Instytutu Słowackiego w Warszawie Adrian Kromka. Spotkanie wykorzystane zostało do omówienia aktualnych problemów współpracy archiwalnej i naukowej naszych instytucji.

We współpracy z Zakładem Działalności Pomocniczej świętowaliśmy 4 listopada 267. rocznicę urodzin Stanisława Staszica. Zaprezentowane zostały trzy referaty, wystąpił także chór młodzieży z XIV LO im. Stanisława Staszica.

15 listopada w Pałacu Staszica odbyło się seminarium *Skarby Polskiej Akademii Nauk* związane z obchodami jubileuszu 70. rocznicy utworzenia Polskiej Akademii Nauk. Zaprezentowano referaty towarzyszące wystawie (20 roll-upów) zorganizowanej i eksponowanej po raz pierwszy właśnie tego dnia. W dniach 7–9 grudnia 2022 roku wystawa pokazywana była w Centrum Konferencyjnym IBIB PAN na Zgromadzeniu Ogólnym PAN. Obecnie prezentowana jest w Pałacu Staszica do odwołania.

Rok sprawozdawczy zakończyła uroczystość upamiętniająca 100. rocznicę tragicznej śmierci pierwszego prezydenta II RP Gabriela Narutowicza. W Pałacu Staszica 16 grudnia zgromadzeni wysłuchali wykładu prof. Marka Mariana Drozdowskiego pt. *Grudniowy dramat 1922 roku*. Uroczystość uświetniła obecność pana Fabrice Filieza, ambasadora Konfederacji Szwajcarskiej w Polsce, zakończył ją koncert duetu muzycznego Walicki-Popiołek Duo. Seminarium towarzyszyła wystawa *Gabriel Narutowicz 1865–1922, pierwszy prezydent Rzeczypospolitej. Setna rocznica śmierci*.

W roku sprawozdawczym odbyła się lekcja archiwalna dla licealistów oraz pokaz materiałów archiwalnych i funkcjonowania systemu ZoSIA dla studentów. Wygłoszono 65 wykładów dla Uniwersytetu Trzeciego Wieku.

Strona internetowa

Na stronie internetowej Archiwum umieszczono 64 artykuły i zanotowano 13788 wejść. Dodano nową zakładkę, na której udostępniono on-line 640 inwentarzy archiwalnych materiałów z zasobu Archiwum. Dzięki temu nasi czytelnicy mają ułatwiony dostęp do tego podstawowego archiwalnego narzędzia informacyjnego. Na Facebooku umieszczono 100 informacji, liczba obserwujących wzrosła o 81 (łącznie ponad 1890 osób), zanotowano 263 udostępnienia. Na kanale YouTube umieszczono dziewięć transmisji i nagrań tematycznych, odtworzonych blisko 860 razy. Obecnie wszystkie wydarzenia organizowane przez Archiwum były transmitowane on-line.

11. Współpraca naukowa

Współpraca krajowa

Pracownicy Archiwum brali udział w konferencjach i szkoleniach służących podwyższeniu kompetencji, m.in. dotyczących zabezpieczania i ochrony tożsamości narodowej, brakowania dokumentacji niearchiwalnej i prowadzenia archiwum zakładowego oraz planowania i współpracy bibliotekarzy. Na konferencjach naukowych zaprezentowali referaty tematyczne.

Współpraca z zagranicą

Pracownicy Archiwum uczestniczyli w Zjeździe Archiwistów Słowackich (25–27 maja) w zamku Smolnice oraz w Międzynarodowej Konferencji Archiwistów Węgierskich, która odbyła się w Szekesfehervar w dniach 11–13 lipca.

ODDZIAŁY ARCHIWUM PAN

1. Naukowo-archiwalne opracowanie zasobu

W Oddziale w Poznaniu prowadzono prace porządkowe w archiwaliach pochodzenia urzędowego i prywatnego. Złożono do Komisji Metodycznej kolejne cztery inwentarze, które czekają na zatwierdzenie.

Archiwum Prasowe gromadzące wycinki dotyczące uczonych oraz nauki w Wielkopolsce osiągnęło stan 484 teczek o łącznej objętości ok. 6,00 m.b. Materiały są nadal układane alfabetycznie (uczeni) oraz

rzeczowo według zagadnień: uczelnie, instytucje i towarzystwa naukowe, wydarzenia naukowe, historia Poznania i regionu, nekrologi.

W Oddziale w Katowicach kontynuowane było porządkowanie spuścizn rozpoczęte w latach ubiegłych. Wstępnie uporządkowano pięć spuścizn i przepisano jeden inwentarz oraz spisy zdawczo-odbiorcze Wrocławskiej Drukarni Naukowej PAN.

2. Kształtowanie narastającego zasobu aktowego

Opiniowanie i konsultowanie normatywów, wizytacje placówek

Zaopiniowano jeden projekt jednolitego rzeczowego wykazu akt oraz instrukcji kancelaryjnej i udzielono ośmiu konsultacji archiwistom zakładowym placówek PAN w Poznaniu i w Kórniku w sprawie prawidłowego postępowania z materiałami archiwalnymi oraz dokumentacją niearchiwalną. Przeprowadzono siedem kompleksowych kontroli instytucji w Poznaniu i Kórniku.

W ramach opieki nad narastającym zasobem archiwalnym udzielono 42 konsultacji archiwistom zakładowym w placówkach PAN Oddziału w Katowicach i przeprowadzono cztery kontrole kompleksowe.

Brakowanie dokumentacji niearchiwalnej

Zaopiniowano pozytywnie wnioski dwóch instytucji o brakowanie dokumentacji niearchiwalnej i wybrakowano 43,70 m.b. dokumentacji niearchiwalnej.

W Oddziale w Katowicach pozytywnie zaopiniowano dwa wnioski o brakowanie dokumentacji niearchiwalnej w placówkach PAN — ok. 42,86 m.b. dokumentacji. Udzielono licznych wskazówek dotyczących niszczenia dokumentacji przeterminowanej.

3. Zbiór mikrofilmów i fotografii

Zbiór mikrofilmowy Oddziału w Poznaniu nie uległ zmianie (770 szpul), podobnie zmianom nie uległy zbiory płyt CD (50 sztuk, jeden przenośny twardy dysk oraz 12 płyt CD). Zbiory fotografii powiększyły się o kilkaset czarno-białych i kolorowych zdjęć oraz negatywów, które wpłynęły do Oddziału wraz z materiałami Zygmunta Kaczmarska, Michała Kobusiewicza, Dobrochny Ratajczakowej, Lecha Ryszkowskiego, Jerzego Tyranowskiego i Andrzeja Wędzkiego.

Zbiór płyt CD, na których nagrane są materiały Oddziału w Katowicach, liczy 15 sztuk. Zdigitalizowano 717 dokumentów i fotografii. Całość zbioru została zarchiwizowana na płytach DVD oraz na zewnętrznym dysku twardym celem zabezpieczenia.

4. Księgozbiory

W Oddziale w Poznaniu księgozbiór powiększył się o 38 woluminów wydawnictw zwartych (dziewięć zakupiono, 29 otrzymano w darze) oraz o 41 czasopism (22 zakupiono, 19 otrzymano w darze). Stan księgozbioru podręcznego wynosi 5814 woluminów, w tym 2620 stanowią druki zwarte oraz 3194 wydawnictwa ciągłe.

W Oddziale w Katowicach biblioteka podręczna powiększyła się o siedem druków zwartych (pozyskano z darów) oraz o jeden wolumin wydawnictw ciągłych (pozyskano z darów). Stan księgozbioru podręcznego wynosi 396 woluminów druków zwartych i 616 woluminów wydawnictw ciągłych.

5. Udostępnianie zasobu

W Oddziale w Poznaniu zanotowano 113 odwiedzin czytelników w pracowni naukowej. Udostępniono łącznie 1038 j.a., zrealizowano 18 kwerend, a na zamówienie czytelników wykonano 226 reprografii ze zbiorów Oddziału.

Oddział w Katowicach odwiedziło 32 czytelników, udostępniono 311 j.a., wykonano 17 kwerend archiwalnych dla użytkowników i instytucji, w tym kwerendy w zespołach akt osobowych i kart wynagrodzeń (dla ZUS). Wykonano 610 kserokopii i 114 skanów.

6. Popularyzacja zasobu

Wystawy

11 lutego podczas konferencji naukowej *Jubileusz 165-lecia Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* zorganizowanej przez Towarzystwo odbyła się prezentacja archiwaliów towarzysząca referatowi *Materiały do dziejów Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w zasobie PAN Archiwum w Warszawie Oddziału w Poznaniu*.

Muzeum Getta Warszawskiego przedstawiło wystawę plenerową w Warszawie (4 kwietnia–15 lipca) pt. *Zwykli/niezwykli lekarze w getcie warszawskim Anna Braude-Hellerowa i Franciszek Raszeja*, na której pokazane były materiały ze spuścizn przechowywanych w Oddziale.

W dniach 17–29 października 2022 roku w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie miała miejsce wystawa pt. *Etnografki, antropolożki, profesorki*; na niej także prezentowane były materiały archiwalne z Oddziału w Poznaniu.

Zorganizowanej przez Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM oraz Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w 50. rocznicę śmierci Romana Pollaka sesji naukowej *Roman Pollak (1886–1972). Nowe spojrzenia* towarzyszyła wystawa (25–26 października) materiałów ze spuścizny uczonego.

Referat przedstawiony podczas konferencji naukowej *Spuścizna profesora Andrzeja Wędzkiego bazą źródłową do badań nad biografią slawisty, regionalisty i kolekcjonera*, zorganizowanej przez Zakład Historii Instytutu Slawistyki PAN, uzupełniała wystawa okolicznościowa pt. *Spuścizna profesora Andrzeja Wędzkiego w zbiorach Poznańskiego Oddziału Archiwum PAN w Warszawie* (8 grudnia).

W Bibliotece Publicznej Miasta Rydułtowy imienia Henryka Mikołaja Góreckiego od 1 do 31 marca prezentowana była wystawa *Fotografia jako źródło historyczne*. Zastąpiła ją nowa wystawa pt. *Rydułtowy w zasobie Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie Oddziału w Katowicach* (1–30 czerwca).

13 marca na wernisażu wystawy „*Jo był ukradziony*”. *Tragedia górnośląska* w Zameczku w Czernicy przedstawiono referat pod tym samym tytułem.

W siedzibie Oddziału w Katowicach prezentowana była wystawa *Życie codzienne śląskich naukowców w świetle zasobu Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie Oddziału w Katowicach* (23 czerwca–30 listopada). 1 grudnia zastąpiła ją wystawa z cyklu *Przedstawiciele śląskiej nauki* pt. *Jerzy Rabsztyń*. Wystawa czynna jest do odwołania.

Strona internetowa

Strona internetowa Oddziału w Poznaniu była na bieżąco aktualizowana i uzupełniana o informacje dotyczące nabytków, opracowanych spuścizn, łącznego stanu zasobu, popularyzacji i publikacji pracowników.

Zamieszczono 13 zdjęć i dokumentów, w tym jeden skan fotografii ze zbiorów Oddziału.

Strona internetowa Oddziału w Katowicach uległa awarii. Większości imprez organizowanych przez Oddział w Katowicach towarzyszyły wystąpienia w środkach masowego przekazu. Zanotowano jedną publikację internetową dotyczącą działalności Oddziału w Katowicach.

7. Praktyki

Praktyki archiwalne w Oddziale Poznańskim odbyło troje studentów Wydziału Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Pracownicy Archiwum zapoznali ich z metodyką pracy oraz organizacją, dziejami i zasobem archiwalnym Oddziału.

8. Współpraca naukowa

Współpraca naukowa krajowa

Kontynuowano współpracę i kontakty z: Archiwum Państwowym w Poznaniu, Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, Biblioteką Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Cyfrowym Repozytorium Lokalnym CYRYL w Poznaniu, Instytutem Pamięci Narodowej Oddziałem w Poznaniu, PAN Oddziałem w Poznaniu, Stowarzyszeniem Archiwistów Polskich Oddziałem w Poznaniu, Zakładem Archiwistyki Instytutu Historii UAM, redakcjami „Kroniki Powiatu Poznańskiego”, „Kroniki Miasta Poznania”, „Kroniki Wielkopolski”.

Nawiązano kontakty z: Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie, Muzeum Getta Warszawskiego i Ośrodkiem Kultury i Sztuki we Wrocławiu.

W 2022 roku kontynuowana była współpraca z Oddziałem PAN w Katowicach, Archiwum Państwowym w Katowicach, Uniwersytetem Śląskim w Katowicach, Oddziałem Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach oraz z Biblioteką Publiczną Miasta Rydułtowy im. Henryka Mikołaja Góreckiego, Gminną Biblioteką Publiczną w Godowie, Gminną Biblioteką Publiczną w Gaszowicach oraz jej filią w Czernicy.

Pracownik Oddziału w Katowicach uczestniczył w dwóch konferencjach naukowych i jest członkiem Komisji Historycznej Prezydium Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Katowicach (od 2015).

Załącznik nr 1**NABYTKI ARCHIWUM PAN****Warszawa****Dział II — Akta placówek PAN**

Stacja Naukowa w Rzymie 10,00 m.b.

Dział III — Spuścizny uczonych polskich

Andrzej Gass 3,00 m.b.

Jerzy Holzer 2,30 m.b.

Jan Kroszczyński 0,14 m.b.

Janusz Morkowski 3,00 m.b.

Marian Skowron 0,02 m.b.

Alina Wawrzyńczyk 0,06 m.b.

Poz. 1–6 dary

Materiały dodatkowe

Marian M Drozdowski 0,01 m.b.

Jacek Kornacki 0,30 m.b.

Wiesław Majewski 0,15 m.b.

Stanisław Rakusa-Suszczewski 0,01 m.b.

Jerzy Supady 0,30 m.b.

Feliks Tych 0,30 m.b.

Marek Wichrowski 1,04 m.b.

Zbigniew Żuk 0,50 m.b.

Poz. 1–8 dary

Poznań**Dział II — Akta placówek PAN**

Instytut Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego 36,56 m.b.

Dział III — Spuścizny uczonych polskich

Michał Kobusiewicz 0,68 m.b.

Dobrochna Ratajczak 2,60 m.b.

Jerzy Tyranowski 0,70 m.b.

Jerzy Kandziora	1,95 m.b.
Zygmunt Kaczmarek	1,55 m.b.
Poz. 1–4 dary	

Materiały dodatkowe	
Ludwik Jaxa-Bykowski	kartka pocztowa
Andrzej Wędzki	3,20 m.b.
Lech Ryszkowski	0,58 m.b.
Poz. 1–3	

Katowice

Dział II — Akta placówek PAN

Instytut Immunologii i Terapii Doświadczalnej PAN	
im. Ludwika Hirszfelda we Wrocławiu	28,00 m.b.
Zakład Antropologii PAN we Wrocławiu	2,90 m.b.

Dział III — Spuścizny uczonych polskich i kolekcje

Andrzej Burghardt	0,50 m.b.
Roman Krupiczka	0,18 m.b.
Henryk Kocój	0,08 m.b.
Poz. 1–3 dary	

Załącznik nr 2

WYKAZ PUBLIKACJI
PRACOWNIKÓW ARCHIWUM PAN

- Iwona Arabas, **Anita Chodkowska**, *Stanisław Mączewski (1892–1941)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, t. XXV, 2021, s. 173–178.
<https://doi.org/10.19195/1429-4168.25.11>.
- Iwona Arabas, **Anita Chodkowska**, *Jerzy Grzędziński (1901–1941)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, t. XXV, 2021, s. 179–185.
<https://doi.org/10.19195/1429-4168.25.12>.
- Joanna Arvaniti**, *Skarby Akademii*, „Akademia”, 2022, nr 4/72, s. 21.
- Joanna Arvaniti**, *Inwentarze archiwalne*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, s. 9–11.
- „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, **pod red. Joanny Arvaniti**, 2022, ss. 232.
- Joanna Arvaniti**, *„Szkice syberyjskie” w twórczości „ukochanego pisarza pokolenia” Adama Szymańskiego w oparciu o materiały jego spuścizny przechowywanej w PAN Archiwum w Warszawie*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, s. 153–163.
- Anita Chodkowska**, *Materiały Ananiasza Rojeckiego (1896–1978)*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, s. 12–27.
- Anita Chodkowska**, *Spuścizna badaczy historii Syberii Wiktorii i René Śliwowskich w PAN Archiwum w Warszawie*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, s. 145–152.
- Marek Ciara**, *Materiały Tadeusza Korzybskiego (1906–2002)*, Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk, 2022, nr 63, s. 78–123.
- Zygmunt Wasilewski, *Życiorys 1865–1939*, opracowanie i przedmowa **Marek Ciara**, Warszawa 2022.
- Szymon Czerwiński**, *Myśl archiwalna Marii Bielińskiej*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, s. 124–144.
- Wojciech Giermaziak, **Katarzyna Słojkowska**, *Verba volant, scripta manent. O prof. Stanisławie Konopce na podstawie dokumentów z jego spuścizny archiwalnej w 40. rocznicę śmierci*,

- „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej”, 2022, r. LV, nr 378, s. 143–162.
- Hanna Krajewska**, *Słowo wstępne*, [w:] L. Żwanko, D. Kibalko, *Per aspera ad astra. Listy Leona Cienkowskiego (1822–1887)*, Toruń 2022, s. 15–16.
- Jarosław Matysiak**, *Roman Dąbrowski (1936–2020)*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny”, 2021, t. VIII, s. 331–337.
- Jarosław Matysiak**, *Wspomnienie o Romanie Dąbrowskim (1936–2020)*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, s. 7–8.
- Jarosław Matysiak**, *Zbiory byłej Biblioteki Muzeum Polskiego Narodowego w Rapperswilu w bibliotekach Poznania i Kórniku*, [w:] *Tyle zostało. Historia zbiorów raperswilskich w Polsce*, Warszawa–Rzeszów 2021, s. 121–125.
- Jarosław Matysiak**, *Butelka z popiołami spalonych książek z Biblioteki Muzeum Polskiego w Rapperswilu w spuściźnie Stefana Wrteł-Wierczyńskiego (1886–1963) w zbiorach Archiwum PAN w Warszawie Oddziału w Poznaniu*, [w:] *Tyle zostało. Historia zbiorów raperswilskich w Polsce*, Warszawa–Rzeszów 2021, s. 113–119.
- Jarosław Matysiak**, *PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu 1956–2021 — historia, zasoby i znaczenie dla badań nad dziejami nauki polskiej*, „Nauka”, 2022, nr 1, s. 145–157.
- Jarosław Matysiak**, *PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu*, [w:] *Oddział PAN w Poznaniu w latach 1972–2022*, Poznań 2022, s. 106–107.
- Radosław Pawłowski**, *XII Warszawski Piknik Archiwalny*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, s. 184–188.
- Radosław Pawłowski**, *XXVI Warszawski Festiwal Nauki w Pałacu Staszica*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, s. 189–192.
- Katarzyna Słojkowska**, *Materiały Ananiasza Zajączkowskiego*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, s. 28–67.
- Katarzyna Słojkowska**, *Materiały Marii Grzegorzewskiej*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, s. 68–77.
- Katarzyna Słojkowska**, *Archiwum zasłużonych lekarzy. Zbiory archiwalne Głównej Biblioteki Lekarskiej*, Warszawa 2022, ss. 378.

Mateusz Sobeczko, *Kościół i parafia Matki Bożej Uzdrawienia Chorych w Rydułtowach-Orłowcu w latach 1980–2022*, Katowice–Rydułtowy 2022, ss. 144.

Mateusz Sobeczko, *Od Rydułtów po Tatry. Mariola Wodecka (Sobeczko)*, Katowice 2022, ss. 72.

Mateusz Sobeczko, *Stany Zjednoczone w 1904 roku w świetle wspomnień Antoniego Schimitzka*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, s. 177–183.

Mateusz Sobeczko, *Organizacja turystyki i wypoczynku przez Wrocławską Drukarnię Naukową Polskiej Akademii Nauk*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2022, nr 63, s. 164–176.

INWENTARZE
ZESPOŁÓW ARCHIWALNYCH
ogłoszone w numerach 1–64 „Biuletynu Archiwum PAN”
(układ chronologiczny)

	strony
Nr 1 (1959)	
Towarzystwo Naukowe Warszawskie (1907–1953) (H. Dymnicka)	21–77
Nr 3 (1960)	
Materiały Aleksego Bachulskiego (M. Flis)	33–39
Materiały Stanisława Borowskiego (Z. Kolankowski)	44–48
Materiały Olgierda Górki (M. Wrzoscowa)	50–61
Materiały Stanisława Kętrzyńskiego (S. Chankowski)	64–69
Materiały Adama Kłodzińskiego (H. Dymnicka)	69–71
Materiały Jerzego Manteuffla (S. Chankowski)	73–77
Materiały Władysława Namysłowskiego (M. Wrzoscowa)	77–86
Materiały Eugeniusza Przybyszewskiego (M. Flis)	86–89
Materiały Heleny Salskiej (S. Chankowski)	89–93
Materiały Adama Skałkowskiego (M. Wrzoscowa)	93–109
Nr 4 (1961)	
Materiały Wisławy Knapowskiej (H. Zubalowa)	31–71
Materiały Artura Śliwińskiego (S. Chankowski)	72–126

Nr 5 (1962)

- Akta I Kongresu Nauki Polskiej (1949–1951)
(M. Wrzoscowa) 23–70

Nr 6 (1963)

- Akta Polskiego Towarzystwa Historycznego
(1886–1939, 1947–1968)
(H. Dymnicka, M. Wrzoscowa) 39–79
Materiały Antoniego Wróblewskiego
(J. Szajbel) 80–127

Nr 7 (1964)

- Materiały Janusza Iwaszkiewicza
(S. Chankowski) 33–53
Materiały Aleksandra Lednickiego
(M. Wrzoscowa) 54–70
Materiały Zygmunta Moczarskiego
(Z. Wardęska) 71–93
Materiały Ludwika Skubiszewskiego
(J. Szajbel) 94–105

Nr 8 (1965)

- Materiały Tadeusza Mańkowskiego
(A. Kamiński) 13–54
Materiały Wiktora Ormickiego
(O. Staroń) 55–78
Materiały Edwarda Schechla
(A. Marciniak) 79–96

Nr 9 (1966)

- Materiały Kazimierza Bassalika
(S. Chankowski) 35–54
Materiały Ludwika Ręgorowicza
(M. Wrzoscowa) 55–81
Materiały Adama Szymańskiego
(H. Obuchowska-Pysiowa) 82–87

Nr 10 (1967)

- Materiały Wiktora Schramma
(A. Marciniak) 20–106

Nr 11 (1968)

- Akta Komisji Naukowej Obchodu Roku Mickiewicza PAN
(1953–1956)
(H. Dymnicka) 30–64
Materiały Antoniego Artymiaka
(S. Chankowski) 65–85
Materiały Ludwika Chmaja
(R.W. Wołoszyński) 86–111
Materiały Eugeniusza Dziewulskiego
(A. Brachfogel) 112–120
Materiały Władysława Dziewulskiego
(M. Wrzoscowa) 121–148

Nr 12 (1969)

- Materiały Witolda Chodźki
(M. Wrzoscowa) 40–81
Materiały Franciszka Czubalskiego
(M. Wrzoscowa) 82–97

Nr 13 (1970)

- Materiały Józefa Grodeckiego i Katarzyny Grodeckiej
(M. Wrzoscowa) 26–84
Materiały Stefana Rygla
(S. Chankowski) 85–117
Materiały Bożeny Stelmachowskiej
(J. Szajbel) 118–161

Nr 14 (1971)

- Materiały Joachima Metallmanna
(R. Majkowska) 18–26
Materiały Antoniego Peretiatkowicza
(A. Marciniak) 27–66
Materiały Tadeusza Strumiły
(R. Wojciechowska) 67–105

Materiały Zygmunta Zawirskiego (A. Woltanowski)	106–125
Nr 15 (1972)	
Materiały Bronisława Dembińskiego (K. Dopierała)	11–71
Materiały Włodzimierza Dzwonkowskiego (H. Dymnicka)	72–100
Materiały Wiktora Hahna (M. Wrzoscowa)	101–182
Nr 16 (1973)	
Materiały Ludwika Eckerta (M. Wrzoscowa)	26–52
Materiały Tadeusza Kowalskiego (J. Poradzisz)	53–99
Materiały Feliksa Kazimierza Terlikowskiego (M. Adamczewska)	100–125
Nr 17 (1974)	
Materiały Bronisława Pawłowskiego (H. Dymnicka-Wołoszyńska)	39–48
Materiały Edmunda Jana Reymana (J. Mizikowski)	49–81
Materiały Stanisława Tynca (M. Wrzoscowa)	82–125
Nr 18 (1975)	
Materiały Stanisława Karwowskiego (J. Szajbel)	19–41
Materiały Jerzego Landego (J. Mizikowski)	42–54
Materiały Mariana Magdańskiego (E. Sztraj)	55–62
Materiały Michała Rawity-Witanowskiego (H. Dymnicka-Wołoszyńska)	63–124

Nr 19 (1976)

Materiały Kazimierza Abgarowicza (M. Adamczewska)	24–35
Materiały Aleksandra Kozikowskiego (A. Marciniak)	36–54
Materiały Edwarda Lubicz-Niezabitowskiego (Z. Wardęska)	55–63

Nr 20 (1977)

Materiały Jana Dembowskiego (M. Wrzoscowa)	10–32
Materiały Mariana Gieysztora (A. Brachfogel)	33–54
Materiały Teodora Marchlewskiego (A. Brachfogel)	55–81

Nr 21 (1978)

Materiały Władysława Abrahama (E. Sztraj)	41–54
Materiały Stefana Baleya (M. Wrzoscowa)	55–93
Materiały Natalii Gąsiorowskiej-Grabowskiej (J. Mizikowski)	94–116
Materiały Wincentego Stysia (M. Wrzoscowa)	117–153

Nr 22 (1979)

Materiały Włodzimierza Demetrykiewicza (R. Majkowska)	35–59
Materiały Kazimierza Drewnowskiego (E. Sztraj)	60–78
Materiały Stanisława Kossutha (P. Porwoł)	79–106
Materiały Bronisława Niklewskiego (M. Adamczewska-Jackowiak)	107–144

Nr 23 (1980)

Materiały Andrzeja Grodka (M. Wrzoscowa)	31–101
---	--------

Materiały Janusza Wolińskiego (H. Dymnicka-Wołoszyńska)	102–150
Nr 24 (1981)	
Materiały Adolfa Joszta (M. Wrzoscowa)	15–42
Materiały Kazimierza Rodowicza (O. Staroń)	43–52
Materiały Czesława Zakaszewskiego (J. Mizikowski)	53–74
Nr 25 (1982)	
Materiały Władysława Dybowskiego (Ł. Litwa, M. Wrzoscowa)	21–44
Materiały Ludwika Hirszfelda i Hanny Hirszfeldowej (Ł. Litwa, M. Wrzoscowa)	45–148
Nr 26 (1983)	
Materiały Stanisława Kozierowskiego (J. Latzke)	8–87
Suplement do inwentarza materiałów Kazimierza Drewnowskiego (E. Sztraj)	88–98
Nr 27 (1984)	
Materiały Stanisława Antoniewskiego (J. Mizikowski)	22–35
Materiały Zygmunta Golonki (J. Mizikowski)	36–61
Materiały Lucjana Kaznowskiego (J. Mizikowski)	62–75
Materiały Tymoteusza Łuniewskiego (M. Wrzoscowa)	76–100
Materiały Jana Miklaszewskiego (S. Chankowski)	101–105
Nr 28 (1985)	
Materiały Stefana Ehrenkreutza (A. Brachfogel)	29–40

Materiały Witolda Kamienieckiego (M. Wrzowska)	41–50
Materiały Emila Kipy (H. Dymnicka-Wołoszyńska)	51–66
Materiały Tadeusza Makowieckiego (E. Sztraj)	67–80
Materiały Marzeny M. Pollakównej (T. Dymaczewski)	81–103

Nr 29 (1986)

Materiały Stefana Drzewieckiego (B. Krzyżtoporska)	21–28
Materiały Władysława Folkierskiego (M. Tejchman)	29–38
Materiały Alfreda Liebfelda (H. Dymnicka-Wołoszyńska)	39–60
Materiały Tadeusza Miłobędzkiego (Redakcja)	61–72

Nr 30 (1987)

Materiały Kazimierza Moszyńskiego (A. Brachfogel)	23–43
Materiały Henryka Ułaszyna (E. Sztraj)	44–112

Nr 31 (1988)

Materiały Stanisława Kontkiewicza (J. Bugajski)	14–71
Materiały Juliana Tokarskiego (J. Mizikowski)	72–115

Nr 32 (1989)

Materiały Jana Grzegorzewskiego (Z. Bonarowska)	17–29
Materiały Mariana Lewickiego i Ireny Lewickiej (I. Biel, Z. Bonarowska)	30–90
Materiały Czesława Thulliego (W. Różańska)	91–114

Nr 33 (1990)

Materiały Władysława Kowalenki (J. Latzke, E. Lijewska)	21–60
Materiały Tadeusza Manteuffla (H. Dymnicka-Wołoszyńska)	61–132

Nr 34 (1993)

Materiały Zofii Podkowińskiej (A. Chodkowska)	11–33
Materiały Adama Wolffa (H. Szymczyk)	34–60

Nr 35 (1994)

Materiały Władysława Tomkiewicza (A. Kulecka)	25–72
Materiały Michała Walickiego (E. Sztraj, H. Szymczyk)	73–94
Materiały Anny Dembińskiej (K. Dopierała)	95–106

Nr 36 (1995)

Materiały Włodzimierza Antoniewicza (J. Mizikowski)	15–97
Materiały Zofii Wartołowskiej (J. Mizikowski)	98–103

Nr 37 (1996)

Materiały Stanisława Srokowskiego (M. Wrzoscowa)	20–60
Materiały Edwarda Stenza (J. Mizikowski, E. Sztraj)	61–93

Nr 38 (1997)

Materiały Jana Reychmana (H. Szymczyk)	14–113
---	--------

Nr 39 (1998)

Materiały Janusza Groszkowskiego (A. Kulecka)	29–89
--	-------

Materiały Witolda Nowackiego (J. Lewandowska)	90–112
Nr 40 (1999)	
Materiały Ludwika Kolankowskiego (M. Wrzowska)	42–64
Materiały Rocha Morcinka (E. Sztraj)	65–73
Materiały Michała Szczanieckiego (E. Sztraj)	74–94
Materiały Józefa Siemieńskiego (T. Epsztein)	95–105
Nr 41 (2000)	
Materiały rodziny Baudouin de Courtenay (D. Zamojska)	23–60
Materiały Stanisława Szobera (B.B. Hulewicz-Szczepanowska)	61–76
Materiały Stanisławy Przybyszewskiej (E. Ruta-Solarska)	77–94
Nr 42 (2001)	
Materiały Aleksandra Gajkowicza (A. Chodkowska)	6–33
Materiały Jana Dąbrowskiego (T. Dymaczewski, W. Kaczmarek)	34–47
Materiały Juliana Adama Majewskiego (J. Mizikowski)	48–69
Materiały Dobrosława Stróżeckiego (S. Biały, G. Ciemińska, M. Gaszkowska, K. Markowski)	70–82
Nr 43 (2002)	
Materiały Wacława Sierpińskiego (A. Kulecka)	6–65
Materiały Kazimierza Kuratowskiego (A. Kalbarczyk, I. Szulc, H. Szymczyk)	66–95
Materiały Hugona Steinhausa (A. Chodkowska, M. Wawrowska)	96–138

Nr 45 (2004)

Materiały Henryka Elzenberga (A. Chodkowska, H. Dymnicka-Wołoszyńska, J. Mizikowski, J. Stasiak)	15–57
Materiały Władysława Witwickiego (G. Milewski)	58–74

Nr 46 (2005)

Materiały Szczepana Szczeniowskiego (J. Dudziński)	8–19
Materiały Ludwika Wertensteina (D. Pietrzkiewicz)	20–53
Materiały Mieczysława Wolfkego (M. Flis, H. Szymczyk)	54–68

Nr 47 (2006)

Materiały Stanisława Herbsta (H. Szymczyk)	16–139
---	--------

Nr 48 (2007)

Materiały Stanisława Bełcha (J. Malinowski)	12–25
Materiały Tadeusza Cypriana (P. Dembiński, J. Matysiak)	26–69
Materiały Witolda Jakóbczyka (R. Dąbrowski)	70–109
Materiały Zdzisława Kaczmarczyka (P. Dembiński, J. Matysiak)	110–149
Materiały Wacława Pytkowskiego (M. Boksa, E. Zielińska)	150–171
Materiały Adama Wodziczki (P. Dembiński, J. Matysiak)	172–204

Nr 49 (2008)

Materiały Piotra Bańkowskiego (A. Chodkowska)	12–101
Materiały Kazimierza Konarskiego (A. Chodkowska)	102–109

Materiały Witolda Suchodolskiego (A. Chodkowska)	110–117
Materiały Franciszka Olszewskiego (A. Chodkowska)	118–129

Nr 50 (2009)

Materiały Benedykta Dybowskiego (J. Arvaniti, I. Gass, H. Krajewska)	12–29
Materiały Leona Barszczewskiego (J. Arvaniti, S. Chankowski, Z. Kolankowski)	30–43
Materiały Karola Nereusza Bohdanowicza (J. Arvaniti)	44–51

Nr 51 (2010)

Materiały Tytusa Chałubińskiego (T. Dobrzyński, K. Słojkowska)	12–19
Materiały Stanisława Bilewicza (A. Chodkowska, J. Mizikowski)	20–29
Materiały Seweryna i Heleny Krzemieniewskich (J. Buda, M. Norkowski, H. Szymczyk)	30–47
Materiały Jerzego Hersego (J. Stasiak)	48–57
Materiały Witolda Sławińskiego (J. Stasiak)	58–71
Materiały Bronisława Edwarda Sydowa (J. Arvaniti)	72–77

Nr 52 (2011)

Materiały Zygmunta i Natalii Batowskich (K. Słojkowska)	14–63
Materiały Janiny Bemówny (M. Kmita, P. Michałowski, J. Stasiak)	64–71
Materiały rodziny Kalinowskich (A. Chodkowska)	72–125
Materiały Janiny Zakrzewskiej (A. Bodecka, A. Chodkowska, U. Roguska)	126–149

Nr 53 (2012)

Materiały Stanisława Tołwińskiego (A. Chodkowska)	8–85
Materiały Czesława Trębickiego (A. Chodkowska)	86–89
Materiały Wawrzyńca Benzelstierny-Engeströma (M. Błażczak, K. Słojkowska)	90–95
Materiały Mikołaja Dzikowskiego (Ł. Gawin, J. Stasiak)	96–104

Nr 55 (2014)

Materiały Jadwigi Braun-Domańskiej (A. Mieszkowska)	10–29
Materiały Mariana Massoniusa (S. Chankowski, K. Słojkowska)	30–37
Materiały Lecha Niemojewskiego (A. Chodkowska, A. Kulecka, C. Sikorska)	38–67
Materiały Kazimierza Twardowskiego (J. Stasiak)	68–79

Nr 56 (2015)

Materiały Heliodora Święcickiego (J. Matysiak)	10–25
Materiały Jana Grochmalickiego (J. Matysiak)	26–35
Materiały Stefana Błachowskiego (K. Banaś, J. Matysiak)	36–93
Materiały Andrzeja Sołtana (M. Ciara)	94–115
Materiały Jerzego Pniewskiego (M. Ciara)	116–131
Materiały Bronisława Kuchowicza (M. Ciara)	132–175

Nr 57 (2016)

Materiały Mieczysława Orłowicza (H. Szymczyk)	7–150
--	-------

Nr 58 (2017)

Materiały Stefana Dąbrowskiego (J. Malinowski)	12–47
Materiały Bohdana Paczyńskiego (M. Ciara)	48–57
Materiały Marceliego Nenckiego (M. Ciara)	58–63

Nr 59 (2018)

Materiały Kazimierza Albina i Hanny Dobrowolskich (K. Słojkowska)	8–21
Materiały Romana i Jadwigi Kobendzów (K. Słojkowska)	22–47

Nr 60 (2019)

Materiały Kazimierza Kaczmarczyka (A. Marciniak, J. Matysiak)	8–79
Materiały Tadeusza Vetulaniego (J. Matysiak)	80–123

Nr 61 (2020)

Materiały Grzegorza Białkowskiego (M. Ciara)	8–15
Materiały Henryka Mierzeckiego (E. Sztraj)	16–35
Materiały Bohdana Winiarskiego (J. Matysiak)	36–97

Nr 62 (2021)

Materiały Jana Stanisława Bystronia (H. Szymczyk)	12–57
Materiały Samuela Bogumiła Lindego (I. Gass)	58–62
Materiały Józefa Kallenbacha (M. Ciara)	64–69

Nr 63 (2022)

Materiały Ananiasza Rojeckiego (A. Chodkowska)	12–27
Materiały Ananiasza Zajączkowskiego (K. Słojkowska)	28–67
Materiały Marii Grzegorzewskiej (K. Słojkowska)	68–77
Materiały Tadeusza Korzybskiego (M. Ciara)	78–123

Nr 64 (2023)

Materiały Michała Ambrosa (M. Ciara, R. Wołoszyński)	9–11
Materiały Heleny Drège (A. Cabaj, I. Gass, A. Jurkowski, K. Kubek, M. Strasz)	12–21
Materiały Wacława Dziewulskiego (M. Blacha, M. Ciara)	22–27
Materiały Manfreda Kridla (K. Słojkowska)	28–37
Materiały Albina Herbaczewskiego (A. Gąsowska, Z. Otto, B. Radzio, D. Skibniewski, J. Trojanowski, K. Wierzchowski, J. Mizikowski, K. Słojkowska)	38–49
Materiały Mikołaja Malinowskiego (M. Ciara)	50–53
Materiały Kazimierza Zarankiewicza (M. Ciara)	54–60

INWENTARZE ZESPOŁÓW ARCHIWALNYCH
ogłoszone w numerach 1–64 „Biuletynu Archiwum PAN”
(układ alfabetyczny)

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Abgarowicz Kazimierz	19	24–35
Abraham Władysław	21	41–54
Ambros Michał	64	9–11
Antoniewicz Włodzimierz	36	15–97
Antoniewski Stanisław	27	22–35
Artymiak Antoni	11	65–85
Bachulski Aleksy	3	33–39
Baley Stefan	21	55–93
Bańkowski Piotr	49	12–101
Barszczewski Leon	50	30–43
Bassalik Kazimierz	9	35–54
Batowscy Zygmunt i Natalia	52	14–63
Baudouin de Courtenay	41	23–60
Bełch Stanisław	48	12–25
Bemówna Janina	52	64–71
Benzelstierna-Engeström Wawrzyniec	53	90–95
Białkowski Grzegorz	61	8–15
Bilewicz Stanisław	51	20–29
Błachowski Stefan	56	36–93
Bohdanowicz Karol Nereusz	50	44–51
Borowski Stanisław	3	44–48
Braun-Domańska Jadwiga	55	10–29
Bystroń Jan Stanisław	62	12–57
Chałubiński Tytus	51	12–19

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Chmaj Ludwik	11	86–111
Chodźko Witold	12	40–81
Cyprian Tadeusz	48	26–69
Czubalski Franciszek	12	82–97
Dąbrowski Jan	42	34–47
Dąbrowski Stefan	58	12–47
Dembińska Anna	35	95–106
Dembiński Bronisław	15	11–71
Dembowski Jan	20	10–32
Demetrykiewicz Włodzimierz	22	35–59
Dobrowolscy Kazimierz Albin i Hanna	59	8–21
Drewnowski Kazimierz	22, 26	60–78, 88–98
Drège Helena	64	12–21
Drzewiecki Stefan	29	21–28
Dybowski Benedykt	50	12–29
Dybowski Władysław	25	21–44
Dziewulski Eugeniusz	11	112–120
Dziewulski Wacław	64	22–27
Dziewulski Władysław	11	121–148
Dzikowski Mikołaj	53	96–104
Dzwonkowski Włodzimierz	15	72–100
Eckert Ludwik	16	26–52
Ehrenkreutz Stefan	28	29–40
Elzenberg Henryk	45	15–57
Folkierski Władysław	29	29–38
Gajkowicz Aleksander	42	6–33
Gąsiorowska-Grabowska Natalia	21	94–116

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Gieysztor Marian	20	33–54
Golonka Zygmunt	27	36–61
Górka Olgierd	3	50–61
Grodecy Józef i Katarzyna	13	26–84
Grodek Andrzej	23	31–101
Grochmalicki Jan	56	26–35
Groszkowski Janusz	39	29–89
Grzegorzewska Maria	63	68–77
Grzegorzewski Jan	32	17–29
Hahn Wiktor	15	101–182
Herbaczewski Albin	64	38–49
Herbst Stanisław	47	16–139
Herse Jerzy	51	48–57
Hirszfeldowie Ludwik i Hanna	25	45–148
Iwaskiewicz Janusz	7	33–53
Jakóbczyk Witold	48	70–109
Joszt Adolf	24	15–42
Kaczmarczyk Kazimierz	60	8–79
Kaczmarczyk Zdzisław	48	110–149
Kalinowscy Stanisław, Zofia i Ewa	52	72–125
Kamieniecki Witold	28	41–50
Karwowski Stanisław	18	19–41
Kaznowski Lucjan	27	62–75
Kętrzyński Stanisław	3	64–69
Kipa Emil	28	51–66
Kallenbach Józef	62	64–69
Kłodziński Adam	3	69–71
Knapowska Wisława	4	31–71

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Kobendzowie Roman i Jadwiga	59	22–47
Korzybski Tadeusz	63	78–123
Kolankowski Ludwik	40	42–64
Komisja Naukowa Obchodu Roku Mickiewicza PAN (1953–1956)	11	30–64
Konarski Kazimierz	49	102–109
Kontkiewicz Stanisław	31	14–71
Kossuth Stanisław	22	79–106
Kowalenko Władysław	33	21–60
Korzybski Tadeusz	63	78–123
Kowalski Tadeusz	16	53–99
Kozierowski Stanisław	26	8–87
Kozikowski Aleksander	19	36–54
Kridl Manfred	64	28–37
Krzemieniewscy Seweryn i Helena	51	30–47
Kuchowicz Bronisław	56	132–175
Kuratowski Kazimierz	43	66–95
Lande Jerzy	18	42–54
Lednicki Aleksander	7	54–70
Lewiccy Marian i Irena	32	30–90
Liebfeld Alfred	29	39–60
Linde Samuel Bogumił	62	58–62
Lubicz-Niezabitowski Edward	19	55–63
Łuniewski Tymoteusz	27	76–100
Magdański Marian	18	55–62
Majewski Julian Adam	42	48–69
Makowiecki Tadeusz	28	67–80
Malinowski Mikołaj	64	50–53

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Manteuffel Jerzy	3	73–77
Manteuffel Tadeusz	33	61–132
Mańkowski Tadeusz	8	13–54
Marchlewski Teodor	20	55–81
Massonius Marian	55	30–37
Metallmann Joachim	14	18–26
Mierzecki Henryk	61	16–35
Miklaszewski Jan	27	101–105
Miłobędzki Tadeusz	29	61–72
Moczarski Zygmunt	7	71–93
Morcinek Roch	40	65–73
Moszyński Kazimierz	30	23–43
Namysłowski Władysław	3	77–86
Nencki Marcelli	58	58–63
Niemojewski Lech	55	38–67
Niklewski Bronisław	22	107–144
Nowacki Witold	39	90–112
Olszewski Franciszek	49	118–129
Orłowicz Mieczysław	57	11–150
Ormicki Wiktor	8	55–78
Paczyński Bohdan	58	48–57
Pawłowski Bronisław	17	39–48
Peretiatkowicz Antoni	14	27–66
Pierwszy Kongres Nauki Polskiej (1949–1951)	5	23–70
Pniewski Jerzy	56	116–131
Podkowińska Zofia	34	11–33
Pollakówna Marzena M.	28	81–103

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Polskie Towarzystwo Historyczne (1886–1939, 1947–1968)	6	39–79
Przybyszewska Stanisława	41	77–94
Przybyszewski Eugeniusz	3	86–89
Pytkowski Wacław	48	150–171
Rawita-Witanowski Michał	18	63–124
Reychman Jan	38	14–113
Reyman Edmund Jan	17	49–81
Ręgorowicz Ludwik	9	55–81
Rodowicz Kazimierz	24	43–52
Rojecki Ananiasz	63	12–27
Rygiel Stefan	13	85–117
Salska Helena	3	89–93
Schechtel Edward	8	79–96
Schramm Wiktor	10	20–106
Szczeniecki Michał	40	74–94
Siemieński Józef	40	95–105
Sierpiński Wacław	43	6–65
Skalkowski Adam	3	93–109
Skubiszewski Ludwik	7	94–105
Sławiński Witold	51	58–71
Sołtan Andrzej	56	94–115
Srokowski Stanisław	37	20–60
Steinhaus Hugo	43	96–138
Stelmachowska Bożena	13	118–161
Stenz Edward	37	61–93
Stróżecki Dobrosław	42	70–82
Strumiłło Tadeusz	14	67–105

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Styś Wincenty	21	117–153
Suchodolski Witold	49	110–117
Sydow Bronisław Edward	51	72–77
Szczeniowski Szczepan	46	8–19
Szober Stanisław	41	61–76
Szymański Adam	9	82–87
Śliwiński Artur	4	72–126
Święcicki Heliodor	56	10–25
Terlikowski Feliks Kazimierz	16	100–125
Thullie Czesław	32	91–114
Tokarski Julian	31	72–115
Tołwiński Stanisław	53	8–85
Tomkiewicz Władysław	35	25–72
Towarzystwo Naukowe Warszawskie (1907–1953)	1	21–77
Trębicki Czesław	53	86–89
Twardowski Kazimierz	55	68–79
Tync Stanisław	17	82–125
Ułaszyn Henryk	30	44–112
Vetulani Tadeusz	60	80–123
Walicki Michał	35	73–94
Wartołowska Zofia	36	98–103
Wertenstein Ludwik	46	20–53
Winiarski Bohdan	61	36–97
Witwicki Władysław	45	58–74
Wodziczko Adam	48	172–204
Wolff Adam	34	34–60

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Wolfke Mieczysław	46	54–68
Woliński Janusz	23	102–150
Wróblewski Antoni	6	80–127
Zajączkowski Ananiasz	63	28–67
Zakaszewski Czesław	24	53–74
Zakrzewska Janina	52	126–149
Zarankiewicz Kazimierz	64	54–60
Zawirski Zygmunt	14	106–125

SUMMARY

ARCHIVE INVENTORIES

The year 2023 saw the 700th anniversary of establishing the city of Vilnius. To commemorate this fact, the 64th issue of the “Bulletin of the Archives of the Polish Academy of Sciences” contains the legacies of Polish scientists who were related with the city, the region and the University of Vilnius, held at our archives. The names include Józef Albin Herbaczewski, lithuanist, poet, creator of the Lithuanian expressionism, playwright, literary critic, publicist and translator; Helena Drège, librarian, bibliophile, bibliographer, employee of the University Public Library in Vilnius and the State Library of Eustachy and Emilia Wróblewski in Vilnius, where she was deputy director and head of the Special Collections Department; Manfred Kridl, literary historian, professor, among others of the Stefan Batory University in Vilnius; Michał Ambros, librarian, professor of Vilnius junior high schools, author of, among others, regional bibliography regarding the Vilnius Voivodeship; Mikołaj Malinowski, historian, archaeologist, publisher of materials from the history of Poland and Lithuania; Wacław Dziewulski, physicist, publisher, lecturer at the Stefan Batory University in Vilnius.

This year's issue of the “Bulletin of the Archives of the Polish Academy of Sciences” contains also the presentations by the Archives' employees: Urszula Szmigielska, PhD and Mateusz Sobeczko, PhD, on various collections held at the Archives, and Izabela Gass and Radosław Pawłowski, with information related to the exhibitions (co-)organised with the Rapperswil Association, the Polish-Swiss Association and the Museum of Tadeusz Kościuszko in Solothurn, as well as events in which the Archives participated, as any other year: Warsaw Archives' Picnic entitled (as in the year before) *There Is No History Without Women*, and the Festival of Science, which included three presentations of PAS Archives' employees, and ended with a concert of an incredible Walicki-Popiołek Duo on guitar and a piano.

POLSKA AKADEMIA NAUK ARCHIWUM W WARSZAWIE

The Archives have divisions in Poznań and Katowice, maintain the historical resources handed over to them and have 23.5 full employment posts.

In 2022, the archives increased by 100.61 linear meters of archival materials and non-archival documentation of PAS entities. In Warsaw, 11.13 linear meters of private materials and 10.00 linear meters of institutional materials were received. At the donor's request, the legacy of the Skulski family (0.03 linear meters) was returned, and the Archives retained scans of all the materials. The collection of the Poznań division increased by 11.26 linear meters of private materials and 36.56 linear meters of institutional materials. The collection of the Katowice division increased by 0.76 linear meters of private materials and 30.90 linear meters of institutional materials. The collection holds now over 3,818 linear meters of archival materials and documents.

The collection of microfilms in Warsaw has not changed for several years (it is not continued). The collection of photographs has not changed and amounts now to 31,235 completely digitalised photographs, negatives, postcards and photocopies and 25 CDs. The collection is being saved on an ongoing basis. 1,294 photographs on glass plates were scanned. The collection of medals has not changed and amounts to 1,100 recorded items.

PAS Archives' materials were made available to recipients mainly by being scanned and sent by e-mail. In the correspondence with 162 readers, 1,577 archival units were made available, including 280 units stored in the database. Apart from the requests, scans were made of materials sent for conservation. In total, 1,847 archival units were scanned, which means that 245,321 scans of archival materials were made. All collected materials are stored in an ordered manner in a digital database (on two external drives and on PAS online server).

PAS Archives' exhibitions, prepared by our employees in relation to various anniversaries, are available on our website and presented in locations in Poland and abroad. They include: *Julian Adam Majewski (1826–1920) and His Work, From Visegrád to Visegrád, The Roads to Independence in the Collection of PAS Archives in Warsaw, Kościuszko's War in the Iconography at PAS Archives in Warsaw. The Travel of Kościuszko's Heart to Poland – My Heart Stayed in My Fatherland, Dąbrowski's Mazurka: the National Anthem and The Known Unknown: Poles to the World.* Four exhibitions are permanently hosted in the corridors of the Staszic

Palace: *Guests to the Staszic Palace, People Write Letters, The Usefulness of Science: Ideas that Continue until Today. 220th Anniversary of Warsaw Royal Society of Friends of Learning and History of the Staszic Palace.*

The Staszic Palace hosted the commemoration of Nicolaus Copernicus' 549th birthday – together with PAS Department of Auxiliary Activities we laid flowers under Copernicus' statue. Similarly, the 267th birthday of Stanisław Staszic was celebrated together with the Department of Auxiliary Activities.

Two meetings with representatives of our cooperating countries took place in the Staszic Palace. Professor Lubov Zhvanko from the Kharkiv State Zooveterinary Academy presented on 6th April the results of many years of her scientific work – *Leon Cienkowski: Excellent Scientist*. Her research was published in the form of a book, to which PAS Archives' employees contributed significantly. On 27th June, the Archives were visited by Zuzana Kollárová, head of the Poprad Archive, and Adrian Kromka, director of the Slovakian Institute in Warsaw. The meeting was an occasion to discuss the current problems in archival and scientific cooperation among our institutions.

64 articles were published on the Archives' website; 13,788 entries were recorded. A new tab was added, providing online access to 640 inventories from the Archives' collections, facilitating our readers' access to this basic research tool. 100 posts were published on the Facebook profile, and the number of observers grew by 81 to over 1,890; 263 shares were registered. Nine transmissions and recordings were published on the YouTube channel, which were viewed almost 860 times. All events organised by the Archives are now transmitted online.

The Archives' employees participated in conferences and trainings aimed at increasing their competencies, covering, among others, safeguarding and protection of the national identity, removal of non-archival documents, maintaining entity archives, as well as planning and conducting the cooperation with libraries. They offered several thematic presentations at scientific conferences, and participated in the Congress of Slovak Archivists in Smolenice Castle and International Conference of Hungarian Archivists in Székesfehérvár.

The 63rd volume of the "Bulletin of the Archives of the Polish Academy of Sciences" was published. As 2022 was the Year of Lithuanian Karaites and the Year of Maria Grzegorzewska, the Bulletin contained inventories of Ananiasz Rojecki, Ananiasz Zajączkowski and Maria Grzegorzewska, as well as the inventory of Tadeusz Korzybski's materials and six articles.